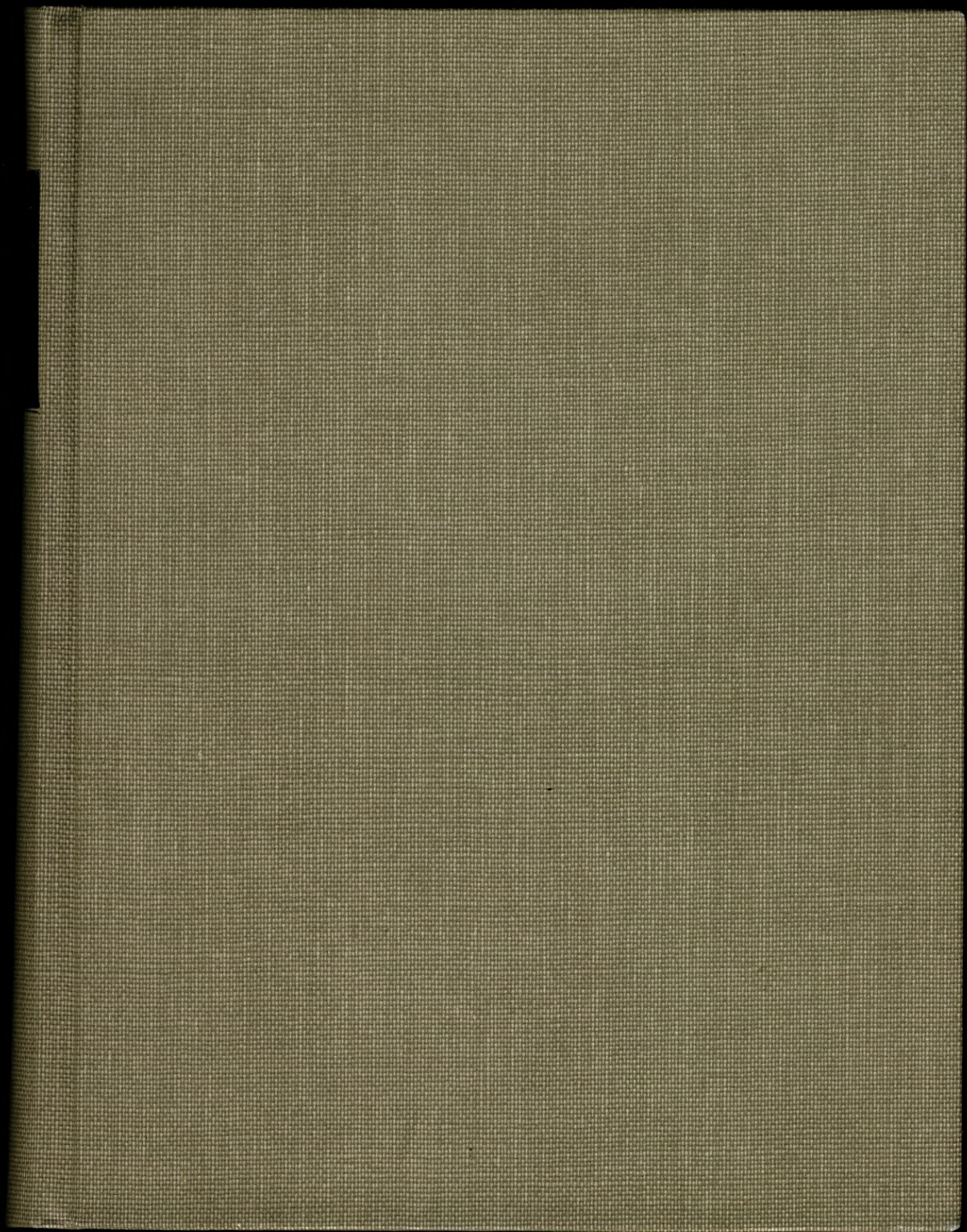

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

UNIVERSITETSBIBLIOTEK GÖTEBORGS

Biomedicinska biblioteket

PERIODIKA

<Göteborg.
Hälsovårds-
nämnden.>

**GÖTEBORGS
HÄLSOVÅRDSNÄMDS
ÅRSBERÄTTELSE**

FÖR

1917

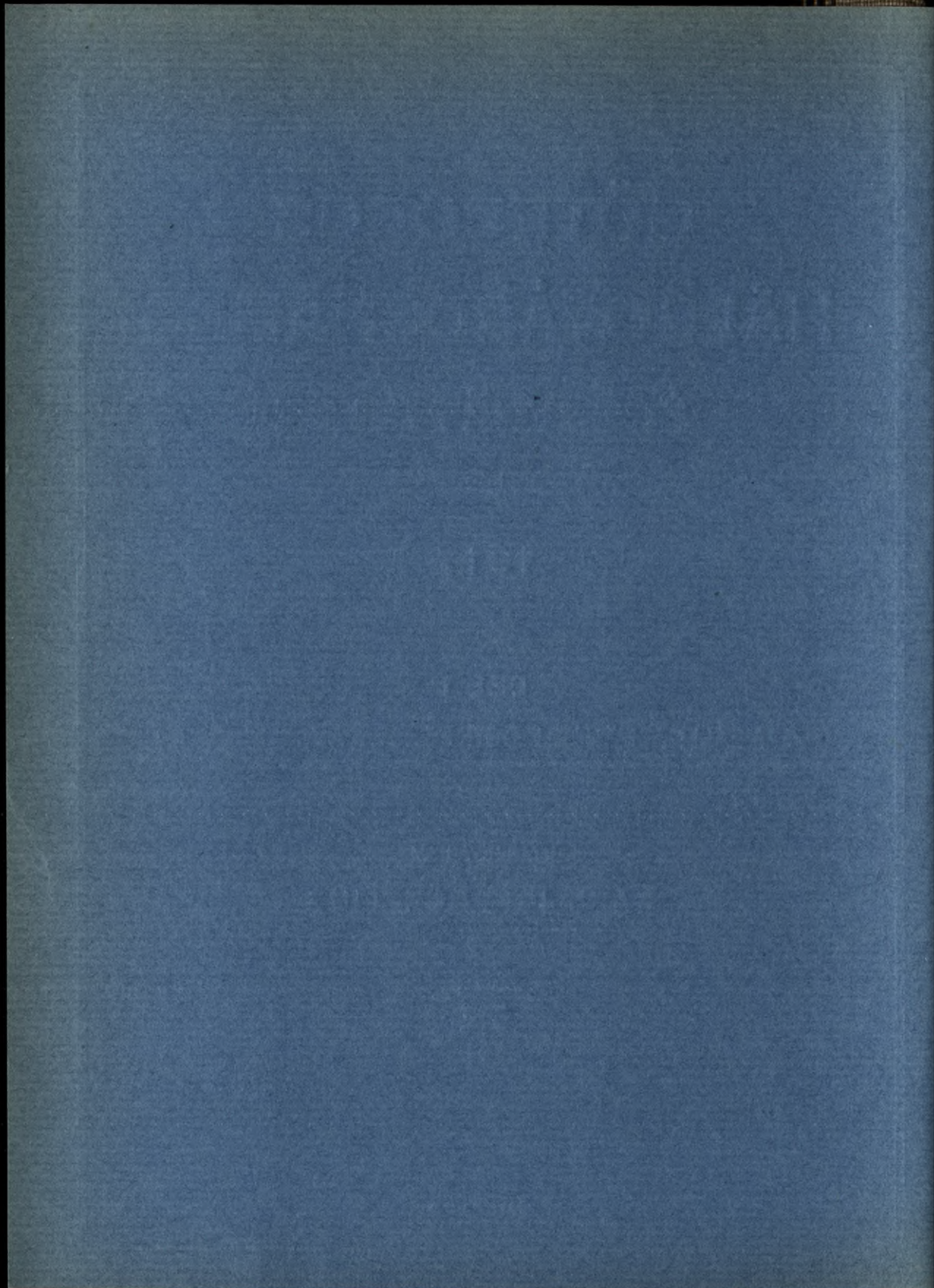
DEL I

SAMFÄLLDA NÄMDEN OCH FÖRSTA AVDELNINGEN

UTARBETAD AV

KARL JOH. GEZELIUS
FÖRSTE STADSLÄKARE

GÖTEBORGS
HÄLSOVÅRDSNÄMDS
ÅRSBERÄTTELSE

FÖR ÅR

1917

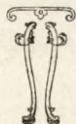
DEL I.

SAMFÄLLDA NÄMDEN OCH FÖRSTA
AVDELNINGEN

UTARBETAD AV

KARL JOH. GEZELIUS

FÖRSTE STADSLÄKARE

GÖTEBORG 1918
GÖTEBORGS LITOGRAFISKA AKTIEBOLAG

GÖTTORGS

HÄLSÖVÄRDENÄMNDEN

ÅRSBERÄTTELSE

1917

1917

1917

1917

INNEHÅLL.

	Sid.
Hälsovårdsnämndens organisation	1
Hälsovårdsnämnden:	
Samfällda nämnden och första avdelningen.....	3
I. Hälsovårdsfrågor:	
Hälsopolisen.....	4
Läkarebesiktning av minderåriga arbetare	5
Åtgärder för hindrande av smittosamma sjukdomar.....	6
Ny desinfektionsanstalt	6
Skyddskoppypningen	7
Smittosamma könssjukdomar	8
Apoteken	8
Renströmska badanstalten.....	9
Lungsjuka konvalescenters sysselsättning	17
Cyanväte såsom desinfektionsmedel mot ohyra.....	19
Till frågan om klosettanläggningar	21
Sanitära olägenheter i varuskjulen vid hamnen.....	21
Råttutrotningen	23
Ordningsregler för natthärbärgen	23
Bostadsinspektionen	24
Tuberkulosbyråns verksamhet	32
Matvarukontrollen	34
Kemiska analyser	38
II. Befolknings- och dödlighetsstatistik	52
III. Väderlek	53
IV. Smittosjukdomar	54
Rapport från Andre Stadsläkaren	55
Fosterbarnsinspektionen.....	56
Göteborgs barnavårdsbyrå.....	56
Barnmorskorna	58

FÖRTECKNING Å TABELLER.

- Tab. 1. Summarisk redogörelse för sundhetspolisens arbeten under år 1917.
- » 2. Renhållningsanordningarna i Göteborg 1917, samt stall, fähus och svinstia i varje stadsdel.
 - » 3. Oskadliggjorda födoämnen år 1917.
 - » 4. Bagerier, kött- och mjölklokaler vid slutet av år 1917.
 - » 5. Sammandrag av resultaten från under år 1917 utförda undersökningar av oskummad (ej »kontrollerad») mjölk och grädde.
 - » 6. Översikt av födda i Göteborg år 1917, med fördelning på månader.
 - » 7. Översikt av födda i Göteborg år 1917, med fördelning på församlingar.
 - » 8. Befolkningens rörlighet i varje av Göteborgs stads församlingar år 1917.
 - » 9. Dödsfall och dödlighet för månad bland kyrkoskrivna i Göteborg åren 1913—1917.
 - » 10. Dödligheten inom Göteborg år 1917 för olika församlingar bland mantalsskrivna befolkningen.
 - » 11. Översikt av meteorologiska observationerna i Göteborg år 1917.
 - » 12. Sammandrag över de smittosamma sjukdomarna i Göteborg år 1917.
 - » 13. Översikt av smittosamma sjukdomar i Göteborg åren 1908—1917.
 - » 14. Sammandrag över sjukligheten i Göteborg år 1917, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.
 - » 15. Gångse sjukdomar i Göteborg år 1917, fördelade på månader, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.
 - » 16. Dödsorsakerna år 1917 bland i Göteborg kyrkoskrivna, inom och utom staden avlidna (efter ålder och kön).
 - » 17. Dödsorsakerna år 1917 bland i Göteborg kyrkoskrivna inom och utom staden avlidna (fördelade efter sina huvudgrupper på månader och kvartal).

- Tab. 18. Dödsorsakerna år 1917 bland i Göteborg kyrkoskrivna, fördelade på församlingar.
- » 19. Dödsorsakerna bland i Göteborg kyrkoskrivna, som år 1917 avlidit utom staden.
 - » 20. Dödsorsakerna år 1917 bland i Göteborg sig uppehållande främlingar.
 - » 21. Jämförande översikt av antalet dödsfall i folksjukdomarna samt några andra sjukdomar i Göteborg åren 1908—1917.
 - » 22. Av bostadsinspektionen omhändertagna osunda bostäder åren 1913—1917.
-
-

Hälsovårdsnämndens organisation.

Då från början av år 1917 de nya bestämmelserna om central förvaltning av stadens sjukvård trätt i full kraft, torde en sammanställning av denna frågas utveckling och nu gällande förordningar vara på sin plats i hälsovårdsnämndens berättelse för år 1917.

År 1910 väckte förste stadsläkaren förslag om inrättande av en central myndighet för stadens sjukvård, därvid framhållande lämpligheten av att hälsovårdsnämnden finge detta uppdrag. Förenklingar och enhetlighet framhöllos såsom det viktigaste, som därmed borde vinnas. Särskild styrelse för en var av sjukvårdsinrättningarna skulle emellertid bibehållas för deras närmare förvaltning. Även frågan om den verkliga sjukvårdens skiljande från fattigvården borde i detta samband ventileras. Sedan yttranden infordrats, en särskild beredning tillsatts, vilken beredning kompletterats vid olika tillfällen, samt denna berednings förslag remitterats åt olika håll, under vilken tid frågan närmast rörde sig om de lokala sjukhusstyrelsernas upphörande och ersättande av delegerade, godkände stadsfullmäktige år 1915 i huvudsak den ursprungliga beredningens förslag med undantag av frågan om bibehållande av de särskilda sjukhusstyrelserna och beslöto alltså,

att den centrala förvaltningen av stadens sjukvård skulle övertagas av stadens hälsovårdsnämnd samt utövas av en särskild avdelning av nämnden såsom styrelse för stadens sjukvårdsanstalter, i sammanhang varmed de fungerade styrelser för sjukhusen skulle upphöra,

vidare, att för tillsyn och kontroll över den ekonomiska förvaltningen av sjukvårdsanstalterna hos hälsovårdsnämnden skulle anställas en särskild tjänsteman, benämnd ekonomidirektör vid stadens sjukhus och avlönad med 8,000 kr. jämte ålderstillägg,

än vidare, att antaga för hälsovårdsnämnden och de olika sjukhusen föreslagna reglementen,

samt slutligen, att hos Kungl. Maj:t anhålla om medgivande av vissa avvikelser från hälsovårdsstadgans bestämmelser, särskilt ifråga om hälsovårdsnämnds sammansättning

samt att få fastställelse i reglemente för hälsovårdsnämnden, Sahlgrenska och Holtermanska sjukhusen, vilka tvänne sjukhus förut haft av Kungl. Maj:t fastställda reglementen.

Genom Kungl. brev av den 3 juli 1916 erhöles den begärda fastställelsen, varmed den nya ordningen kunde inträda från och med år 1917.

Häri genom bildades utom den i hälsovårdsstadgan föreskrivna hälsovårdsnämnden, som numera härstädes benämnes första avdelningen och handlägger hälsovårdsärenden, en andra avdelning, som består utom av två självskrivna ledamöter, nämligen ordföranden i första avdelningen samt förste stadsläkaren, av 7 av stadsfullmäktige valda ledamöter. Genom närvaro av de självskrivna i andra avdelningen upprätthålles den nödiga kontakten mellan hälso- och sjukvårdsmyndigheterna och frågor, som angå båda avdelningarna eller där osäkerhet råder om till vilken avdelning ärendet rätteligen hör, kunna handläggas genom sammankallande av båda avdelningarna, den s. k. samfällna nämnden, i vilken första avdelningens ordförande är självskrivnen ordförande, liksom han också, om han ej avsäger sig uppdraget, är självskrivnen ordförande i andra avdelningen, som i annat fall utser sin egen ordförande.

I stället för de olika sjukhusstyrelserna inrättades för vart och ett av sjukhusen ett förvaltningsråd, bestående av en av andra avdelningens ledamöter, som därtill för året av avdelningen utses, ekonomidirektören samt sjukhusets överläkare. Förvaltningsråden upprätta förslag till budget samt handlägga smärre ärenden. Huruvida sjukhusstyrelsernas ersättande med förvaltningsråd var klokt, får vidare erfarenhet utvisa. Redan nu har var och en av andra avdelningens ledamöter uppdrag att vara delegerad i ett förvaltningsråd och med ytterligare utbyggnad av sjukhusen, måste de sålunda åtaga sig att vara delegerade för ännu ett sjukhus, varigenom svårigheterna än mer ökas, att få personer, villiga och kompetenta att åtaga sig ledamotskap i avdelningen. Av den hittills vunna erfarenheten synes det även som om avdelningen blir alltför betungad med smärre ärenden till förfång för de större organisationsfrågorna, som dock måste vara avdelningens huvuduppgift.

Mellan förvaltningsrådets sammanträden åligger det överläkaren eller, om flera sådana finnas, den av dessa, som andra avdelningen utser att i ärenden, som icke tillkomma ekonomidirektörens handläggning vara sjukhusets inför förvaltningsrådet ansvarige styresman med särskilt åliggande för honom att ansvara för ordningens upprätthållande å sjukhuset.

En viss uppmärksamhet har frågan om formen för sjukhusläkarnes delegerade i centralstyrelsen väckt. Enligt det ursprungliga förslaget, med bibehållande av de särskilda sjukhusstyrelserna, var läkarens ställning given i enlighet med lasaretsstadgans motsvarande bestämmelser. När emellertid styrelserna slopades och ersattes av förvaltningsråd och alla frågor av vikt skulle behandlas i centralstyrelsen samt endast smärre frågor i förvaltningsrådet, blev saken ej fullt så enkel. Att fordra, att alla de nuvarande 15 sjukhusläkarne och därmed likställda skulle deltaga i andra avdelningens förhandlingar skulle göra hela

apparaten allt för tung, i all synnerhet om läkaren skulle ha rätt att deltaga i behandlingen av alla i avdelningen föredragna frågor, även dem, som icke anginge hans sjukhus, och hans befogenhet sålunda bli betydligt större, än den förut enligt lasaretsstadgan honom medgivna. Man inskränkte sig därför att *påfordra* läkarens närvaro endast i vissa fall, då det för handläggning av frågor rörande hans sjukhus eller eljest syntes lämpligt, med *rätt* för läkaren för övrigt att vid avdelningens sammanträden närvara och väcka förslag beträffande det sjukhus, han representerar, och likaledes med rätt att deltaga i handläggning av ärenden, som röra samma hans sjukhus.

Att på förhand beräkna huruvida med dessa bestämmelser läkarne skulle komma att i någon större utsträckning besöka andra avdelningens sammanträden, var naturligtvis omöjligt, årets erfarenhet visar emellertid, att läkarne endast mera undantagsvis deltaga i förhandlingarna.

Ifråga om läkarnes anställande, är det fastslaget, att sakkunniga skola höras, och skola dessa, om de så önska, ha tillfälle att närvara, då fråga om tillsättningen förekommer till avgörande. Antagande av läkare sker på förordnande tillsvidare med sex månaders ömsesidig uppsägningsrätt. Ifråga om överläkaretjänsten vid Sahlgrenska sjukhuset gäller dock fortfarande tillsättning endast för fem år.

Hälsovårdsnämnden.

Samfällda nämnden och första avdelningen.

Såsom ledamöter i *samfällda nämnden* ha under året tjänstgjort:

f. fördelningsläkaren CARL LAMBERG, ordförande, förste stadsläkaren KARL JOH. GEZELIUS, v. ordförande, direktör AXEL HAGBERG, kassaförvaltare, polismästare KJELLIN, major GLOSEMEIJER, rådman P. DALÉN, professor HANS HEDLUND, tapetseraren F. L. DAHLBERG, professor KARL DAHLGREN, inspektor ANDERS NYLÉN, byggmästaren ERNST FRIMAN, doktor CARL MANNHEIMER, handlanden GUST. LAMM och möbelsnickare J. NIELSEN, samt

såsom ledamöter i *första avdelningen* ovannämnde LAMBERG, ordförande, KJELLIN, v. ordförande, HAGBERG, kassaförvaltare, GEZELIUS, GLOSEMEIJER, DALÉN och HEDLUND.

Samfällda nämnden har haft 6 sammanträden och första avdelningen 14; ordinarie sammanträdesdag för den senare är första onsdagen i varje månad. Ärendena från dessa sammanträden finnas registrerade i 16 paragrafer för samfällda nämnden och 242 för första avdelningen.

Såsom sekreterare har tjänstgjort assessor B. A. WALLINDER och såsom amanuens e. o. hovrättsnotarien J. HALLBECK.

I. Hälsovårdsfrågor.

Hälsopolisen. Ordinarie tillsyningsmän utgöra till antalet 13, extra hjälp har dessutom måst anskaffas under längre eller kortare tider. Summarisk redogörelse för deras arbete återfinnes i tab. 1.

I och med årets utgång avgick tillsyningsmannen A. L. Jacobsson efter 35 $\frac{1}{2}$ års tjänst vid nämnden. Då han dessförinnan i 17 år varit anställd vid härvarande polisverk, har han sålunda nedlagt 52 $\frac{1}{4}$ år i stadens tjänst och tilldelades honom också på nämndens framställning patriotiska sällskapets stora guldmedalj vid avskedstagandet.

7 av tillsyningsmännen ha varit distriktsföreståndare, 3 ha tjänstgjort såsom desinfektörer, 3 vid matvarukontrollen, 1 såsom tillsyningsorgan för minderåriga i hantverk. På grund av minskade sjöfartsförbindelser särskilt med utom-europeiska hamnar har arbetet med tillsynen av fartyg varit ovanligt litet, varför av de för hamnen avsedda tvänne befattningarne endast den ena varit tillsatt och denne dessutom kunnat sköta ett distrikt.

En del extra arbete har under året vållats av en under 3 höstmånader pågående rörarbetarestrejk; förefintliga reningsanläggningar för W. C., som icke äro inkopplade i stadens ledningar på vanligt sätt (nu utgörande 86 st.), braktes i stor utsträckning ur funktion förorsakande översvämningar i källare och liknande lokaler. Då med nuvarande osäkerhet på arbetsmarknaden sådana strejker kunna återkomma när som helst, torde det bli nödvändigt att förbjuda dessa enskilda reningsanläggningar, för att därigenom trygga ett kontinuerligt avlopp från W. C. till stadens allmänna ledningar.

Ett större antal anmälda sanitära felaktigheter ha blivit avhjälpda efter anmaning av hälsopolisen, vilken anmaning i regel göres skriftlig efter särskilt fastställt formulär utan att hälsovårdsnämnden därvid behövt ingripa. Så ha t. ex. 356 felaktigheter, som anmälts mot gårdar på så sätt blivit rättade, 379 avträden och 294 urinkurar iståndsatts. Mot sopbaljor ha 204 anmärkningar gjorts, mot stallar 148, mot svinhus (antal 176) 45 anmärkningar och mot fähus 22, som alla blivit rättade.

De under senare åren allt talrikare koloniträdgårdarne ha medfört den olägenheten, att innehavarne ända till halvårsvis före den behövliga tiden där avstjälpa gödningsämnen, särskilt latrin och sopor, utan att vidtaga några åtgärder för hindrande av lukt att sprida sig och för att upprätthålla snygghet. Oskicket är svårt att beivra, då den skyldige är mycket svår att anträffa.

Antalet *lumpaffärer* ha varit 80, 18 nya lokaler ha godkänts, 16 ansökningar ha avslagits. 11 personer, som öppnat sådana affärer utan att ha erhållit nämndens tillstånd, ha åtalats och fällts för denna förseelse. Två av de större lumpaffärerna ha byggt och en håller på att bygga egna rymliga arbets-

och lagerlokaler på Gullbergsvass, två har förhyrt större magasin på samma område. Den önskvärda förflyttningen av lumpaffärer från bostadskvarteren är sålunda inledd, men stadens initiativ i denna fråga saknas fortfarande och hälsovårdsnämndens framställning till drätselkammaren i detta avseende för ett par år sedan har icke lett till någon åtgärd.

Hygieniska *fartygsinspektioner* ha verkställts till antal av 247 mot 322 under föregående år, då sjöfarten var betydligt livligare. 103 av dessa inspektioner ha avsett livsförnödenheterna och de 144 övriga sanitära förhållanden i allmänhet. Gjorda anmärkningar uppgingo till 41, av vilka 12 anmälades till hälsovårdsnämnden och av densamma överlämnades till den under kommerskollegium stående fartygsinspektionen, vilken enligt gällande lag numera har den hygieniska tillsynen sig närmast anförtrodd. Intet av dessa fall gav anledning till något ingripande, varför hälsovårdsnämnden numera vänder sig direkt till skeppsredaren, på vilken väg rättelse regelbundet kunnat uppnås. 10 av anmälningarna ha gällt bristande ventilationsmöjligheter i skansarne, 20 fall försummad rengöring, 2 fall otillräckligt dagsljus i skans, 5 fall bristfälliga klosetter och 4 fall olägenheter i kök och proviantrum.

Läkareundersökning av minderårige arbetare. På förordnande av Konungens Befallningshavande har förste stadsläkaren under året verkställt läkareundersökning av minderårige arbetare anställda i fabriksverksamhet inom staden. 5 manliga och 8 kvinnliga arbetare blevo därvid förbjudna att fortsätta arbetet, samt för 35 manliga och 64 kvinnliga blevo villkor föreskrivna för tillstånd till deras fortsatta användande i industrien. I de flesta fallen, 23 manliga och 21 kvinnliga, utgjorde anledning till dessa villkors uppställande allmän svaghet i kroppsutvecklingen. För 11 manliga och 20 kvinnliga blevo på grund av organiskt hjärtfel eller »hjärtsvaghet» likaledes villkor föreskrivna samt för 10 kvinnliga på grund av blodbrist.

I intygsböckerna blevo för övrigt i 247 fall anteckning gjord om sjukdomsförhållanden, där dock icke krävdes några särskilda förhållningsregler gällande för fortsatt användande av arbetarne.

Tillsyn över *minderårige i hantverk* enl. lag om arbetareskydd har närmast utövats av en därtill förordnad tillsyningsman, som för denna inspektions fullgörande verkställt 1564 besök på 426 arbetsplatser, arbetsstyrkan har på dessa ställen varit 1779. Anmärkningar ha i 6 fall rört bristande uppvärmningsmöjligheter, i 7 fall saknad av ventilationsanordningar, 2 fall belysningar, 3 fall toalettanordningarna. Bristen på spottbackar i arbetslokalerna har ofta konstaterats.

Olägenheterna från *Mölnålsån* ha under året varit jämförelsevis lindriga till stor del kanske beroende på den jämna och ihållande regnperioden under

sensommaren och hösten, men framför allt på den minskade fabriksverksamheten under kristiden. Åvattnet har enligt meddelande varit användbart till fabriks-tvättning och färgning. Åtskilliga anmärkningar mot särskilda fabriker ha dock måst göras. I de anbrakta reningsbrunnarne har en myckenhet avfall tillvaratagits, därav spillolja fatvis från en större fabrik i Gårda, detta senare av särskilt intresse, därför att ledaren av fabriken på sin tid på det ivrigaste motsatte sig reningsanordningen under förmälan, att inga ämnen, som kunde ha någon betydelse för åvattnets förorenande, utsläpptes från denna fabrik.

Åtgärder för hindrande av smittosjukdomars spridning. I tab. 13 redogöres för de under året förekommande fallen av smittosjukdomar, om vilkas förekomst *varje* läkare är skyldig göra anmälan hos hälsovårdsnämnden.

Sedan anmälan om sådant fall inkommit till nämnden, avlägges omedelbart besök i den sjukes hem av vederbörande desinfektör för vidtagande av för fallet lämpade desinfektionsåtgärder, och lägges därvid särskild vikt på att av den sjuke använt linne, sängkläder, golvmattor o. d. noggrannt smittrenas, samt att lägenheten grundligt rengöres. På samma gång upptages enligt formulär noggranna uppgifter avsedda att underlätta spårandet av sjukdomsfallets uppkomst och härledning. Från förste stadsläkaren meddelas sedan till skolor och hem bestämt besked om, hur lång tid de med den sjuke samboende skolpliktige skola avhållas från skolorna, från vilka de omedelbart avstängts av den läkare, som anträffat och gjort anmälan om fallet.

I lägenhet, som varit bebodd av lungsotspatient, har efter den sjukes frånfalle, förflyttning till sjukvårdsanstalt eller ombyte av bostad formalindesinfektion verkstälts i 741 fall. Sammanlagda antalet desinfektioner, verkställda enligt ena eller andra metoden, hava uppgått till 2,506 och ha därvid 2,699 rum blivit smittrenade.

Smittrening av offentligen genom auktionskammaren salubjudna begagnade kläder ha verkstälts i 61 fall.

Ny desinfektionsanstalt. Den av stadsfullmäktige på framställning av hälsovårdsnämnden tillsatta i förra årsberättelsen omnämnda beredningen för utarbetande av förslag till förbättrade anordningar för desinfektion av varor avgav den 7 juli sitt yttrande och hemställde

1:o) att karantänsanstalten härstädes för sjöledes hit införda husdjur måtte öfverflyttas från hamnstyrelsens till hälsovårdsnämndens stat;

2:o) att åt hälsovårdsnämnden måtte uppdragas att för inrymmande av en desinfektionsanstalt för hamnens behov i stadens fastighet Vädersågen, Majornas 2:dra rote n:r 59, för närvarande delvis upplåten till karantänsanstalt, låta ej mindre verkställa erforderliga ändringar av karantänsanstalten, än även inreda

en desinfektionsanstalt med ångpanneanläggning, värmeledning, ledningar för vatten och avlopp samt desinfektionsapparater m. m., allt i huvudsaklig överensstämmelse med av arkitekten Oskar W. Nilsson uppgjorda ritningar och arbetsbeskrivning samt i övrigt införskaffade kostnadsförslag, slutande på tillsammans 58,258 kronor, vilken kostnad skulle utgå af uttaxerade medel och upptagas i hälsovårdsnämndens stat för år 1918, men emellertid, i mån av behov, förskottas av drätselkammarens tillgängliga medel;

3:o) att åt drätselkammarens andra avdelning uppdroges att träffa avtal med firman Engblad & C:o såsom arrendator till fastigheten Vädersågen, Majornas andra rote n:r 59, om dels avstående av ett område av högst 400 kvadratmeters storlek vid Andrewsgatan intill Vädersågen och dels medgivande från firman, att väg till desinfektionsanstalten finge tagas över av firman arrenderat område;

4:o) att åt hälsovårdsnämnden uppdroges att till stadsfullmäktige inkomma med förslag till reglemente för desinfektionsanstaltens förvaltning och till genom överflyttningen av karantänsanstalten från hamnstyrelsen till hälsovårdsnämnden behövliga ändringar i reglementet för denna anstalt.

Stadsfullmäktige hava sedermera godkänt den gjorda framställningen.

Skyddskoppymningen. Den nya lagen om skyddskoppymning trädde i kraft den 1 januari 1917. Endast läkare äga från denna tid rätt att verkställa ympningen, som skall vara verkställd senast under 6:te levnadsåret och i alla händelser såsom villkor för skolgång. Obligatorisk förnyad ympning kräves för vissa yrken.

Sex läkare äro av hälsovårdsnämnden förordnade såsom ympare för att å offentliga möten stå allmänheten till tjänst med avgiftsfri ympning. Sådana möten höllos i maj och september, varefter stadens folkskolor granskades och där intagna barn, som ej undergått ympning, ympades vid höstterminens början.

Av de offentliga ymparne verkställdes 3,319 ympningar samt av andra läkare 598, sammanlagt 3,917, mot 2,200 ympningar för år 1916.

De ympade tillhörde följande församlingar:

Domkyrko 192, Vasa 572, Christine 84, Haga 242, Annedal 323, Masthugget 374, Oskar Fredrik 594, Carl Johan 628, Gamlestaden 430, Lundby 476 och Garnison 2.

Därjämte gjordes 2,652 förnyade ympningar (revaccinationer).

På grund av smittkoppsfall i några nordtyska hamnstäder verkställdes från början av året till mitten av maj regelbunden besiktning av fartyg från dessa hamnar med ympning av besättningen. 61 fartyg besiktigades och 156 personer, som ej inom närmaste åren blivit ympade, underkastades därvid förnyad ympning.

Ett fall av ymningsvägran har under året varit föremål för nämndens behandling. Det ymningspliktiga barnets moder inkallades och ålades vid laga

påföljd (20 kr. vite) den 5 december att före 1 januari ha ingivit bevis på fullgjord ympning.

Smittosamma könssjukdomar. Den anmälan av sådana sjukdomar, som sedan juli 1912 åligger varje praktiserande läkare, visar att under 1917 härstades anträffats 542 fall av syfilis (384 män och 158 kvinnor) mot 466 år 1916, vidare 1,805 fall av gonorrhoe (1,525 män och 280 kvinnor) mot 1,710 fall under föregående år samt slutligen 267 fall av ulcus molle (248 män och 19 kvinnor) mot 163 under år 1916.

Av de i syfilis insjuknade voro enligt uppgift 279 män och 136 kvinnor infekterade här i staden samt 105 män och 22 kvinnor infekterade å annan ort. 15 fall av syfilis congenita anmäldes.

De i gonorrhoe insjuknade hade ådragit sig smitta här i staden i 1,532 fall (1,271 män och 261 kvinnor) under det att 254 män och 19 kvinnor ådragit sig sjukdomen å annan ort.

Från besiktningsbyrån meddelar andre stadsläkaren, att vid början av år 1917 antalet kvinnor, som voro ålagda allmän sundhetsbesiktning, utgjorde 41. Då under året 35 här förut inskrivna återkommit och 8 nya under året av poliskammaren ålagts besiktning, utgjorde sålunda antalet av under året besiktigade 84 mot 88 föregående år. Vid slutet av året hade emellertid 6 av dessa kvinnor blivit befriade från besiktning, 16 avvikit från staden, 12 häktade eller dömda till tvångsarbete och 3 intagna å anstalt, så att vid årets slut återstodo 47.

Under året ha dessutom 163 kvinnor av särskild anledning blivit undersökta utan att dock bli ådömda regelbunden besiktning, 90 av dessa voro behäftade med venerisk sjukdom och remitterade till Holtermanska sjukhuset.

Antalet under året verkställda besiktningar uppgick till 2,262 (mot 2,552 år 1916) och antalet besiktigade kvinnor till 247 (mot 226). Till Holtermanska sjukhuset remitterades 108, av vilka 88 en gång samt 20 två eller flera gånger, så att antalet remisser uppgick till 132.

Apoteken. Den sedvanliga visitationen av stadens apoteksinrättningar verkställdes av förste stadsläkaren med biträde av sundhetsinspektören följande dagar: under november månad Vasen den 7, Ejdern den 9, Valen den 12, Enhörningen den 14, Duvan den 15, Delfinen den 19, Hjorten den 21, Biet den 22, Korpen den 24, Kronan den 26 och Nordstjernen den 28. Lejonet, som inflyttat i nya lokaler avsynades av förste stadsläkaren, på särskilt förordnande av medicinalstyrelsen, den 22 och 23 oktober. Svanen inspekterades av medicinalstyrelsens inspektionsförrättare prof. Lindberger den 19 juni.

Vid hälsovårdsnämndens sammanträde den 2 maj gjorde förste stadsläkaren

följande framställning: »Den del av Göteborgs stads område, som ligger norr om Säveån står under en synnerligen hastig utveckling ifråga om såväl industriella inrättningar som befolkningsintensitet.

Antalet av redan nu på detta område boende uppgår till nära 4,000 personer och utökningen i detta avseende synes fortgå snabbt.

En stor mängd av denna befolkning tillhör Aktiebolaget Svenska Kullagerfabriken och har för denna, efter vad till min kännedom kommit, en särskild läkare, som skall vara bosatt å platsen, anställets.

Under sådana förhållanden synes det mig lämpligt att en apoteksinrättning även förlägges till detta område, då annars läkemedlen för där boende skola hämtas från närmaste apotek, Korpen, som ligger på ett avstånd av c:a 2 kilometer.

Ett sådant apotek kommer naturligtvis att i ej oväsentlig mån draga till sig en blivande, till området flyttande kundkrets, som annars skulle komma på apoteket Korpen, men å andra sidan är dock att märka att för närvarande en stor del av den arbetarstam, som nu har sin verksamhet vid industrien norr om Säveån, är bosatt i olika delar av staden och därför har sin handel av medicinalier fördelad över hela staden, vadan minskningen av den nuvarande kundkretsen, om också störst å apoteket Korpen, dock fördelas på flera apoteksinrättningar.

Då jag sålunda anser att ett behov av en ny apoteksinrättning föreligger, och de förutvarande apoteksinrättningarna fortfarande böra kunna räkna på en skäligen omsättning, får jag föreslå att hälsovårdsnämnden ville vidtaga åtgärder för att hos Kungl. Maj:t begäres tillstånd, att ett apotek beläget inom Göteborgs stads område norr om Säveån måtte få inrättas.»

Hälsovårdsnämnden beslöt ingå till stadsfullmäktige med anhållan om vidtagande av åtgärd för inrättande av det föreslagna nya apoteket. Den 7 juni beslöto stadsfullmäktige att hos Kungl. Maj:t göra sådan ansökan. Sedermera begärdes av Kungl. Maj:t förslag till fullständiga gränser för området, inom vilket apoteket skulle förläggas och slutligen uppgift å plats, där apoteket Korpen vore förlagt. Ärendet avgjordes ej före årets slut.

Renströmska badanstalten. Med anledning av remiss från byggnadsnämnden av ärende angående tillbyggnad till Renströmska badanstalten i Haga avgav t. f. förste stadsläkaren Göthlin vid sammanträde den 1 augusti följande memororia.

Under de senare åren hava åtskilliga tecken varslat om, att vår kommunala badfråga ej befinner sig i det läge, den borde. Vare sig kvantitativt eller kvalitativt stå vi så rustade, som folkmängd och badbehov synes kräva.

Det förslag, som nu under högsta dyrtid föreligger från styrelsen för Ren-

strömska badanstalterna och som avser en synnerligen kostsam utvidgning av den gamla badanstalten vid Allégatan, är i hög grad kännetecknande för de nuvarande anordningarnes otillräcklighet.

Då jag, efter en remiss från byggnadsnämnden, som funnit hälsovårdsnämndens uttalande vara på sin plats, har att yttra mig över det av Renströmska badanstalternas styrelse utarbetade förslaget, vill jag emellertid bestämt framhålla, att den viktiga badfrågan ej får ses endast mot bakgrunden av det nödläge, i vilket den nu befinner sig. Tvärtom böra alla de faktorer framläggas, som kunna tänkas inverka på en god och målmedveten lösning.

Till den ändan måste betonas, hurusom ett uttalande högst väsentligt försvåras genom frånvaron av varje offentliggjord utredning angående nuvarande och väntad badfrekvens med därtill hörande resurser. Därjämte måste det framstå som ett försvårande moment, att den kommitté, som med anledning af herr H. Kunzes motion om utredning angående behovet av en kommunal bad- och gymnastikanstalt den ³⁰/₁₁ 1916 av stadsfullmäktige utsågs, ännu ej hunnit framkomma med vare sig yttrande eller förslag. Man hade annars varit i tillfälle att mot varandra väga tvänne förslag samt välja det, som bäst tillgodosett hygieniska, sociala och ekonomiska krav.

Innan jag går till en detaljerad granskning av det enda förslag som föreligger, önskar jag förutskicka några av de synpunkter, som böra vara mer eller mindre avgörande vid planläggandet av kommunala eller kommunalunderstödda badanstalter.

Ser man frågan rent hygieniskt, vore det utan tvivel riktigtast att till olika stadsdelar förlägga ett flertal mindre badinrättningar. Det kortare avståndet från resp. bostäder borde inbjuda till flitig badning ävensom minska den ej obefintliga risken för förkylning efter framför allt heta bad med otillräcklig avkylning.

Emellertid synes utvecklingen delvis jäva dessa antaganden. Efter allt att döma — och härvid kan man enligt uppgift stödja sig på ej så liten erfarenhet från Göteborg — går en växande publikström mot den badinrättning, som är störst och därför utrustad med de förnämsta resurserna och som på grund av någorlunda centralt läge ger möjlighet att utnyttja badtillfället äfven i andra riktningar. En sådan smakutveckling, som i övrigt är mycket förklarlig, torde ej utan stort motstånd kunna länkas in i andra banor och en stor centralanstalt motsvarar nog ett tämligen förhärskande önskemål. Givet är, att denna synpunkt ej får skjuta undan kravet på rimlig decentralisering.

Om möjligt böra de kommunala badanstalterna ingå som led uti de anordningar, vilka avse kroppens vård och utveckling. Hygieniskt sett utgör badet den bästa och angenämaste avslutning på en kroppslig ansträngning. Tanken att sammankoppla exempelvis gymnastik- och tennissalar med en badanstalt,

synes vara fullt logisk och värd att grundligt prövas. Det synes ej vara utslutet att med badmöjlighet kombinera jämväl andra former av kroppsrörelse och sport.

Primärt klar ligger ej frågan, huruvida en kommunal badanstalt inom sina murar skall rymma flera olika betalande klasser och om kommunen bör tillhandahålla en del mindre brukade eller dyrare badformer. Mest sympatisk synes mig tanken vara, att kommunen begränsar sig till en enda betalningsklass. Därest intet eftersattes, som kunde tilltala skönhetssinnet och behovet av trevnad, och övervakningen därjämte vore så god, att alla störande element obönhörligt avlägsnades, skulle mot den föreslagna anordningen inga berättigade anmärkningar kunna göras. Snarare vore det riktigt att i lämplig utsträckning sära barn och fullvuxna, ty de förra kunna genom sin livlighet störa de vuxnes badtrevnad. För alldeles särskilt fordringsfulla personer och beträffande dyrbarare badformer bör den privata företagsamheten sörja.

Först och sist må dock den regel gälla, att en kommunal badanstalt liksom varje annan måste tillgodose synnerligen långt gående sanitära krav. Bortser man från den subjektiva aptitligheten, som ytterst och sundast vilar på hygieniska förutsättningar och som givetvis i hög grad inverka på badfrekvensen, måste man beträffande hygieniska fordringar utgå ifrån, att varje större badanstalt avser att till ett begränsat utrymme sammantränga en massa människor, som till dels hava för avsikt att befria kroppen från större eller mindre förorening. Rätt intensiv kontakt med därav följande risk för smittospridning är ofrånkomlig, och den badanstalt, som ej tager noga hänsyn till detta förhållande, måste av hygienikern utsättas för en omild kritik. Nyare vetenskapliga undersökningar visa hän på, att en hygieniskt undermålig badanstalt lätt kan tänkas bli en smittohärd och praktisk erfarenhet saknas ingalunda, ägnad att bestyrka detta antagande.

I detta sammanhang lämnar jag ur räkningen betydelsen av ett gott vatten, god ventilation, mönstergill skötsel etc. och önskar endast understryka, hurusom jämväl badanstalterna fått lida för den allmänna begreppsförvirringen rörande behovet av sol och ljus uti de lokaliteter, som tjäna bostad, vistelse och arbete. Huru allmänt spridd är ej den uppfattningen, att dagsljuset är mindre nödvändigt framför allt i de utrymmen, som företrädesvis begagnas under dygnets mörka timmar, helst när det, som man tror, ersättes av en strålande elektrisk belysning. På denna punkt äro emellertid vetenskapernas resultat klara och definitiva. Till alla de lokaler, där en kraftig självdesinfektion är av nöden, måste fullt dagsljus nå, även om dessa huvudsakligen skulle begagnas efter mörkrets inbrott. Till sådana vill jag i alldeles särskild grad räkna badanstalter. Låt vara, att fuktigheten kunde tänkas så småningom binda bakterierna, så måste man dock beakta det genom den varma luften utökade behovet av att rensa

luftvägarne, vartill komma de ypperliga livsbetingelser, som mikroorganismerna finna uti de organiska avstötningarne i förening med den varma fuktmättade luften.

Med hänvisning till äldre svenska eller utländska förebilder vill man söka underkänna planens, luftighetens och belysningens stora betydelse, utan att göra klart för sig, att återopade undermåliga anordningar dels bero på den utrymmesbegränsning, som en forcerad tomtvärdestegring dragit med sig, dels äro ett uttryck för bristande assimilering av de lärdomar, som den moderna hygienien givit oss. Läkarne börja i allt större utsträckning kräva en radikal omläggning av de principer, enligt vilka badanstalter hädanefter böra inrättas, och givetvis har i första hand en hälsovårdsnämnd stora hygieniska intressen att bevaka.

I enlighet med det sagda bör föreliggande förslag till ombyggnad av den Renströmska badanstalten vid Allégatan bedömas, helst som de föreslagna förändringarne ej minst ur kostnadssynpunkt torde komma att för avsevärd tid framåt binda vårt centralbad till nuvarande plats med dess eventuella fördelar eller nackdelar.

Med kännedom om, att den nuvarande anstalten, som rätt extensivt utnyttjar tomtmarken, framgått ur en serie ombyggnader, har det synts mig belysande för frågans hittillsvarande utveckling att i byggnadsnämndens arkiv följa badhusets tidigare öden.

De äldsta ritningarne datera sig från år 1873 och angiva en kombinerad bad- och tvättanstalt. Den förra innefattar första och andra klass avdelningar med huvudsakligen karbad och finsk badstu jämte några smärre rum för sittbad etc. Frånsett de sistnämnda och ett litet, tydligen för damer avsett finskt badstubad, träffas överallt rymliga lokaliteter och ganska nöjaktig belysning, i varje fall efter den tidens krav. Inuti komplexet, som visar i huvudsak samma ytterkontur som det nuvarande, träffas tvänne tämligen fyrkantiga gårdar, varjämte en dubbelsidig indragning från gatulinjen bidrager att öka den obebyggda delen av tomten. Att döma av ritningarne bör här ha förelegat en relativt god badanstalt.

Ritningarne från år 1882 visa, hurusom man med en nybyggnad fyllt den östra indragningen. Naturligtvis försämrade detta i någon mån belysningen, vilket dock i huvudsak gick ut över tvättanstalten. I övrigt kvarstå tidigare anordningar.

Efter branden synes man hava prövat flera förslag till återbyggnad. En tidigare, 1904, kännetecknas bl. a. av den kanske mindre goda anordningen, att avklädningshytterna i allmänhet kransa resp. bassänger. Till gengäld erhålla dock de förra relativt goda belysningsförhållanden. Jämväl i övrigt äro dessa hjälpligt tillgodosedda. Tomten är emellertid extensivt utnyttjad och den obebyggda delen reducerad till ett olagligt gårdsparti, som — efter radering å rit-

ningarne — erhållit det odiösa namnet »hall». Synbarligen har detta krävts för byggnadsnämndens godkännande. Såsom ej utfört förbigår jag förslaget i övrigt.

År 1905 förelåg ett omarbetat förslag, det sista, efter vilket den nuvarande anstalten i huvudsak byggts. Det kännetecknas av en utbrytning och koncentration av avklädningshytterna samt framför allt av ett intensivt utnyttjande av utrymmet. Den trånga, fullt olagliga gården från 1904 års förslag kvarstår, ehuru nu under riktig beteckning. En trång ljusbrunn har tillkommit, till vilken man på olagligt sätt förlägger biljettkontoret. Bland ytterligare avsteg från byggnadsnämndens fordringar må ock påpekas vaktmästare- och eldarebostädernas bägge kök, vilka erhålla belysning endast genom trånga taktrummor. I källaren ligga absolut mörka avklädningsrum för andra klass badstuvad (ehuru av byggnadsnämnden gillade och fastställda, synas de ej hava kommit till utförande) samt lika mörka utrymmen för tvätt och övrig behandling av badanstaltens linneföråd. Jämväl andra avklädningsrum äro flerstädes otillräckligt belysta.

Man kan sålunda påvisa, hurusom ett allt intensivare utnyttjande av tomt och utrymmen medfört såväl uppenbara olagligheter som ock en plan, vilken måste betecknas såsom i flera avseenden hygieniskt otillfredsställande.

Denna mindervärdiga plan utgör underlag för det förslag till påbyggnad, som nu föreligger. Redan förefintliga olägenheter fixeras och det rätt stora utvidgningsbehovet måste nästan med nödvändighet medföra andra sådana. Det behövlige nya utrymmet söker man vinna huvudsakligen genom påbyggnad av ännu en våning. Enär en viktig del av nuvarande belysning erhålles genom takfönster, inses lätt, att försämrade förhållanden här måste inträda. Somliga rum, ex.-vis 2 klass finsk badstu för damer göres fullständigt mörka; andra erhålla en excentrisk och otillfredsställande belysning med tillhjälp av en mycket djup till sin areal olaglig ljusbrunn. Den gamla ljusbrunnen står kvar och dess olaglighet ökas genom ännu ett till detsamma förlagt vistelserum, kamrerarekontoret. Den redan trånga och olagliga gården inknappas ytterligare, med påföljd, att de redan nu mycket knappt belysta avklädningshytterna för simhallen bli ännu mörkare. Till ett redan förefintligt mörkt betjäningsrum lägger man ytterligare ett.

I övrigt kvarstå tidigare brister. Den för en badanstalt olämpliga fönsterarkitekturen skall av estetiska skäl återupprepas, under det att en grundlig omkonstruktion vore på sin plats. De tvänne synnerligen starkt trafikerade tvagningsrummen för simhallen erhålla uteslutande sekundär dager från den senare. Vissa partier av karbadsavdelningen äro illa belysta. I källaren bibehålles absolut mörka utrymmen för linnenvätten. Redan detta sistnämnda är nog skäl att neka ett godkännande. Ett arbetsrum får ej hava sämre belysningsförhållanden än som arbetets egenart kräver. Rengöring av kläder omöjliggör på intet sätt en god och hyggligt belyst arbetslokal.

Ytterligare påpekanden äro knappast av nöden för att visa, att de dåliga primära förutsättningar, som badinrättningens nuvarande anordningar skänka, med nödvändighet måste leda till ett ohållbart resultat, därest ej påbyggnaden skall bliva nära nog en ombyggnad och jag betvivlar, att tomtens ens då skulle medgiva en plan, som för avsett antal badande skulle skänka fullgoda anordningar.

Till det föreliggande förslaget fördel må gärna medgivas, att bostäderna för kamrerare och personal högst avsevärt förbättrats och att en av behovet påkallad modernisering av luftväxlingen skall genomföras.

Att förslaget i dess nuvarande form ej gärna kan godkännas, torde vara uppenbart. Något annorlunda ställer sig frågan, huruvida en omarbetning av detsamma kan skänka så drägliga förhållanden, att det skulle kunna av hälsovårdsnämnden tillstyrkas och av byggnadsnämnden fastställas. Tidigare framhållna synpunkter giva nog delvis svar även på det spörsmålet. Emellertid saknas tillsvidare en utredning, som skulle kunna klargöra, vad det framlagda förslaget innebär. Avser det endast en för den närmare framtiden behövlig modernisering jämte en mindre utbyggnad, synes mig de uppgivna kostnaderna allt för höga. Skulle däremot den framlagda planen innefatta någon som helst lösning av vår badfråga för avsevärd tid framåt, måste jag anse, att man är inne på en oriktig väg. Att av en badanstalt med här påvisade brister och olagligheter söka skapa goda och sunda förhållanden, kan knappast vara hygieniskt, ekonomiskt och socialt riktigt.»

Efter en del vidtagna ändringar av ritningarna till föreslagna badanstalten översändes dessa till förnyad granskning, varvid doktor Göthlin fullföljde granskningen av de föreslagna byggnadsarbetena, varjämte förste stadsläkaren ingav en särskild promemoria utgörande diskussionsyttrande vid hälsovårdsnämndens förnyade behandling av ärendet den 7 november. Dessa båda yttranden lydte som följer:

Doktor Göthlin yttrade:

»I skrivelse av den ³⁰/₇ 1917 har jag som t. f. förste stadsläkare uttalat mig över ett förslag till om- och påbyggnad av Renströmska badanstalten vid Allégatan, å vilket styrelsen för Renströmska badanstalerna sökt byggnadsnämndens stadsfästelse.

I detta mitt uttalande hade jag anledning att vända mig dels mot vissa tekniskt-hygieniska anordningar i det föreliggande förslaget, dels mot den hygieniska försämring, som badanstalten ifråga undergått i och med de tid efter annan företagna ombyggnaderna. Därjämte måste jag understryka det förhållandet, att ett hälsovårdsnämndens principuttalande i hög grad försvårades därav, att ingen som helst utredning av badfrekvensen i olika stadsdelar och badanstaltens vid Allégatan allmänna uppgift uti stadens badanordningar förelåg och

alt man över huvud taget saknade plan över badfrågans tänkta utveckling. Detta senare kunde med så mycket större skäl påpekas, som en av staden, med anledning av herr H. Kunzes motion om utredning angående behovet av en kommunal bad- och gymnastikanstalt, tillsatt kommitté ännu ej framkommit med vare sig yttrande eller förslag. Givetvis måste det anmärkas, att vår största badinrättning göres till föremål för en millionutvidgning utan att man vet, vilka planer som nyssnämnda kommitté avser att söka realisera.

I min ovan berörda skrivelse sökte jag ock uppdraga några hygieniska riktlinjer för våra badanstalters anordnande.

Ovanberörda förslag föreligger nu uti en något omarbetad form, varvid man sökt i möjlig mån taga hänsyn till de av mig framställda tekniskt-hygieniska anmärkningarne. Sålunda erhålla nu de 14 meter djupa källarlokalerna för behandling av badanstaltens linneförråd en sparsam dager genom 50 cm. höga fönster. Här måste ännu mer kunna vinnas. De indirekt belysta tvagningsrummen för simhallen skola enligt uppgift erhålla stora glaspartier mot densamma, vilket ju innebär någon förbättring. Belysningen uti tillhörande avklädningsrum torde efter skedd ändring ungefär motsvara den nuvarande, som likvisst står på gränsen till vad som är hygieniskt försvarligt. Uti avklädningsavdelningen för 1 klass finsk badstu har neddragits en 8.60 meter djup ljusbrunn med c:a 4 kvadratmeters area. Effekten av en dylik torde bliva högst obetydlig, varför ändringen ej innebär någon nämnvärd förbättring. Däremot har 2 klass finsk badstu för kvinnor erhållit nöjaktig belysning.

Till det nu nämnda inskränka sig alltså de vidtagna förbättringarna. Förut påpekade olagliga gårdsrum och ljusbrunnförhållanden kvarstå ävensom de mindervärdiga anordningar beträffande plan och belysning, som hava sin grund uti tomtens allt för intensiva utnyttjande.

Lämnar jag ur räkningen alla sådana viktiga principiella sunpunkter jag ovan och tidigare berört och vilka böra vara avgörande för dem, som i sista hand skola besluta om denna påbyggnad, anser jag mig kunna med stor tvekan uttala, att här åsyftade förslag fyller lågt ställda minimikrav på en badanstalt.

Jag vill slutligen påpeka de ändrade ritningarnes antedatering ($\frac{3}{4}$ 1917), varigenom en del av mina anmärkingar av den $\frac{30}{7}$ komma att synas omotiverade.»

samt doktor Gezelius:

»Då efter Renströmska badanstaltens brand år 1903 fråga uppstod om anstaltens återupprättande, visade sig åsikterna om formen härför mycket delade. Den meningen blev emellertid den vinnande, som motsatte sig en större utökning av den centrala badanstalten genom påbyggande, och i stället förordade en decentralisering av badinrättningarna. Den åsikt, jag då hade tillfälle att förfäktat till förmån för denna decentralisation, vidhåller jag fortfarande, och kan

därför icke underlåta att, då jag finner badfrågan inne på efter min mening felaktig väg, säga min mening, då jag nu fått tillfälle därtill, för att i min mån söka bidra till att föra frågan fram på linjer, jag anser vara de riktiga. Den politik, staden under årens lopp har fört i badhusfrågan, torde att döma av resultatet icke varit den riktiga. Under det att exempelvis i Stockholm liksom i en del andra större städer nästan alla eller åtminstone den största delen av de offentliga inomhusbaden drivas genom enskild företagsamhet, har däremot här i Göteborg detta enskilda initiativ helt och hållet försvunnit, badanstalternas otillräcklighet därmed blivit allt mera iögonfallande, och staden ställd inför nödvändigheten av att själv med tillhjälp av skattemedel söka lösa badfrågan. Anledningen till uppkomsten av dessa olika utvecklingslinjer synes vara, att t. ex. i Stockholm sedan mer än 2 årtionden tillbaka kommunen lämnar sitt stöd åt de enskilda badinrättningarne genom att bevilja en rabatt av 40 % på viss förbrukad vattenmängd, därvid betingande sig att anstalterna tillhandahålla folkbad till en bestämd, låg avgift. Här har ingen liknande kommunal hjälp beviljats åt enskilda badanstalter, och de offentliga badens upprättande har så småningom helt och hållet kommit att åligga kommunen, till en början med hjälp av donationsmedel, men sedan alltmera med hjälp av allmänna skattemedel.

Då badtillgången härstädes, att döma av trängseln på Renströmska huvudbadanstalten, är otillräcklig, och kommunen synes vara villig att omhändertaga badfrågan med hjälp av skattemedel, är det av största vikt att denna angelägenhet får planmässigt utveckla sig. Så synes mig emellertid nu icke ske. Sedan vid föregående tillfälle, år 1904, då badfrågan på allvar ventilerades, förslaget om decentralisering blev det vinnande och i anslutning därtill två nya filialer inrättats, återupptoges nu från styrelsens sida centraliseringsförslaget, i det från densamma föreligger plan om utvidgning av centralbadanstalten till dess dubbla storlek, genom om- och påbyggnad beräknad att draga en kostnad av ett gott stycke över en million kronor, samtidigt med att genom en stadsfullmäktigeberedning pågår utredning av motion, väckt av en ledamot i badanstalternas styrelse, om anläggande av en sport- och badanstalt, föreslagen att förläggas i närhet av Renströmska badanstalten och där badavdelningen lär beräknas till den dubbla storleken av nuvarande huvudbadanstalten. Att anstalternas styrelse brutit med den inslagna vägen till decentralisering kan möjligen förklaras genom den erfarenhet man vunnit, att filialerna icke besökas av beräknat antal badgäster, medan huvudbadanstalten är överfylld. Vilken anledningen till detta förhållande än må vara, synes det mig icke utgöra tillräckligt skäl, att på en så kort tids erfarenhet omlägga den fastslagna planen, utan borde den följdriktiga vägen naturligtvis vara den, att, om behov av ökning i antalet badplatser skall tillgodoses, en ny filial inrättas.

En filial i de centrala delarne av staden, inom Vallgraven, som redan förut

varit föreslagen, kan med all säkerhet påräkna en god badfrekvens och därigenom lätta huvudbadanstalten. I denna del av staden har till för något år sedan enskild badanstalt haft sin verksamhet och fyllde alldeles bestämt ett behov, vilket otvetydigt framgick under de år, den funktionerade. På detta sätt avhjälptes snabbast behovet av badplatser och man finge tid att slutföra utredningen av det föreslagna idrottspalatset, och förhållandena mellan detta och den nuvarande huvudbadanstalten, samt finna rätta formen för den centrala anstaltens ordnande. Denna bör inom sig kunna bjuda på alla de former av bad, som måste finnas tillgängliga på en av anstalterna inom samhället, under det att de vanliga renlighetsbaden i så stor utsträckning som möjligt fördelades på de olika stadsdelarne, vilka var och en borde förses med minst en badanstalt. I enstaka stadsdelar, exempelvis Landala, där badanstalt ännu icke finnes, synes det mig kunna sättas ifråga, om icke något av skolbaden tillsvidare skulle kunna öppnas för allmänheten enstaka dagar i veckan.»

Lungsjuka konvalescenters sysselsättning. Med anledning av motion i stadsfullmäktige av denna fråga avgåvo förste stadsläkaren och sundhetsinspektören gemensamt yttrande, vilket föredrogs vid nämndens sammanträde den 5 september, så lydande:

»Det är ett känt förhållande, att en ej ringa del av de konvalescenter, som utskrivs från våra lungotsissanatorier och lungots sjukhus, och som ansetts rustade att åter upptaga för dem lämpligt arbete, ej sällan snart återkomma mer eller mindre nedbrutna för att än en gång och då vanligtvis med mindre utsikt till framgång söka återvinna hälsan. Den viktigaste anledningen till detta förhållande är vanligen att söka däruti att det arbete, patienten återupptagit, icke varit det för honom lämpligaste utan ställt för stora krav på de återvunna krafterna. Arbetsmarknaden kan som regel icke taga hänsyn till den gradering av arbetet, som är nödvändig för de flesta av de tuberkulösa konvalescenterna. Vidare är att märka att de arbeten, som bäst lämpa sig för dessa konvalescenter, äro säsongarbeten (trädgårdsarbeten o. d.), som sålunda ge en osäker inkomst. Följderna av denna svårighet att få lämpligt arbete är naturligtvis såsom redan framhållits ödesdigert och detta icke blott för den sjuke själv, utan, om han har familj, även för denna och därvid särskilt för barnen, som genom den minskade motståndskraft, som umbäranden medför, bli ett lätt byte för den tuberkulösa infektionen. För att härda den sjuke och förbereda honom för det kommande samhällsarbetet, skulle det synas som om sjukhuset borde kunna igångsätta arbeten för sina konvalescenter, innan de släppas ut. Försök i denna väg har såväl här som ock på många andra ställen verkställts, men resultatet därav kan icke sägas ha varit mycket givande. Vårdtiden för var enskild patient måste nämligen med hänsyn till nödvändigheten att skaffa plats

för mera i behov av direkt sjukvård varande patienter begränsas och dessa sjukhusplatser äro allt för dyrbara för att man skall kunna motivera deras upptagande av konvalescenter, som ej längre äro i behov av sådan direkt sjukvård. Den tid, som å sjukhusen kunnat anslås för arbeten är sålunda för kort för att ge något stadigvarande resultat och erfarenheten, åtminstone från våra svenska sjukhus synes ge vid handen, att detta sjukhusarbete mera är att betrakta såsom ett tidsutfyllande och nöjesgivande moment än såsom en verkligt för den stundande kampen för tillvaron avsedd övergångsform. Över svårigheten att hos patienterna väcka intresse för sådant arbete har klagats och stridigheter om formen för det ekonomiska utbytet av dessa arbetsprestationer ha icke saknats.

Såsom framgår av nu framlagda synpunkter äro botemedlen för dessa olägenheter icke lätta att finna.

En arbetsförmedling för särskilt de tuberkulösa patienterna skulle möjligen kunna ge resultat åtminstone såsom ett kompletterande moment och då i livlig förbindelse med dispensärvdelningen, som sitter inne med förutsättningen för att bäst kunna bedöma behov och förefintlig förmåga.

Att inrätta särskilda arbetsanstalter för de tuberkulösa konvalescenterna har även mycket diskuterats och försök äro även gjorda i den riktningen. De svårigheter, som drivandet av ett sådant företag har att övervinna, äro emellertid stora, då på grund av patienternas olika åldrar, olika kön, olika förkunskaper och skilda yrken samt den för varje patient dessutom växlande arbetsdugligheten många skiftande behov skola kunna tillfredsställas vid en sådan anstalt.

Redan vid anläggandet av anstalten vid Kålltorp diskuterades denna fråga såväl i hälsovårdsnämnden, i sjukhusets byggnadskommitté som ock i den styrelse, som fick i uppdrag att förvalta sjukhuset, och vid anställandet av syssloman vid sjukhuset gjordes försök att vid platsen binda en lantbrukskunnig person för den händelse planerna på ett sjukhusets övertagande av Kålltorps egendom, för att där bilda en arbetskoloni, skulle kunna taga fast form.

De många sjukhusfrågor, som sedan denna tid varit under hälsovårdsnämndens behandling och särskilt den omorganisation av nämndens och sjukhusstyrelsernas arbetssätt, som just dessa år har pågått, har emellertid undanträngt denna fråga.

Bland hittills gjorda försök på andra håll kunna i detta sammanhang antecknas:

1. Blinkarpskolonien i Skåne, som dock huvudsakligen är avsedd för mer eller mindre invalida personer och mindre är att betrakta såsom en övergångsstation till vanligt samhällsarbete.

2. Arbetskolonien vid kronprinsessan Margaretas vårdanstalt i Dalarna för tuberkulösa barn. En sålunda för barnåldern avsedd anstalt med därav följande begränsning i omfattningen.

3. Die gärtnerische Arbeitsstelle für Lungenkranken i Halberstadt avser säsongarbete och har sitt stora intresse för bedömande av den mycket invecklade frågan om formen för den ekonomiska ersättningen för fullgjort arbete vid en sådan anstalt samt slutligen

4. The Royal Victoria Hospital for consumption utanför Edinburgh. Denna anstalt torde vara den, som fullständigast och konsekventast genomfört dessa ideer, och synes vara den mest lärerika. Undertecknad Gezelius hade sommaren 1914 tillfälle att studera anstalten. En fullständig arbetsplan gjordes upp för varje patient ända från sjukhusvistelsens början och tillämpades såväl där som efter sjukhusbehandlingen för dem, som överfördes till den med sjukhuset sammanhörande lantkolonien, och det var därvid lätt att övertyga sig om att patienterna synbarligen hade full förståelse för betydelsen av ett ordnat arbetes rent medicinska värde för återvinnande och bibehållande av hälsan.

Frågan om efterbehandling av de tuberkulösa patienterna är sålunda enligt vår mening en praktisk-ekonomisk fråga av stor räckvidd, som möjligen kan lösas närmast genom anordnande av arbetskolonier och arbetsförmedling. Svårigheterna att organisera ett sådant företag äro emellertid med all säkerhet mycket stora och erfarenheten från andra håll synes ej ge mycken hjälp, men vi anse dock att en beredning tillsatt för frågans genomdiskuterande från olika synpunkter möjligen kunde ge uppslag, som vore användbara och vi få sålunda tillstyrka att en sådan beredning tillsättes.»

Cyanväte såsom desinfektionsmedel mot ohyra. Med anledning av ett dödsfall i Stockholm i samband med användande av cyankalium och svavelsyra för utrotande av ohyra begärde medicinalstyrelsen hälsovårdsnämndens yttrande ifråga om föreslagna åtgärder för erhållande av förbud mot an- eller inskränkning i användning av cyankalium för nämnda ändamål. Förste stadsläkaren avgav med anledning härav följande utlåtande:

»På grund av cyanvätegasens utomordentliga giftighet är det nödvändigt att vidtaga åtgärder för att i största möjliga mån förhindra olyckshändelser vid den användning, gasen fått såsom desinfektionsmedel. Liksom gasen redan rätt länge synes haft användning inom trädgårdsskötsel och lantbruk för utrotande av skadedjur, farliga för fruktodling eller skadliga för mjöluoplåg o. d., har den nämligen sedan någon tid även börjat användas i bostäder för desinfektionsändamål eller för utrotande av ohyra. För något år sedan gjordes härstädes en underhandsförfrågan om min ställning till ett förslag om inrättandet av en enskild desinfektionsanstalt baserad på metoden cyanvätegas, men då jag ansåg att stor våda skulle vara förenad med verksamheten hos sådan utan kontroll varande anstalt, avstyrkte jag på det bestämdaste en sådan anläggning. Jag upplyste därjämte, att, om den likväl komme till stånd, jag ansåge mig skyldig att på lämpligt sätt varna allmänheten

för en sådan anstalt, vars desinfektioner efter smittosjukdom dessutom icke kunde komma att godkännas av hälsovårdsnämnden, då det icke visats att cyanvätegasen har bakteriedödande förmåga. Anstalten kom sedermera icke till stånd, men huruvida någon sedan här inom samhället mera enskilt sysslat med denna metod är mig icke bekant. Min bestämda mening är att användningen av metoden bör på allt sätt säkerställas, innan den fått den större spridning, som ej är osannolik på grund av dess effektivitet mot skadedjur och ohyra, en effektivitet, som synes vara av den art, att metoden exempelvis möjligen kan få användning inom landet vid råttödande behandling av fartyg från pestsmittad ort, därtill den redan över ett år använts i vissa amerikanska hamnar (Havana, New Orleans, Philadelphia).

Totalförbud mot användande av cyankalium i syfte att utrota skadedjur eller ohyra anser jag därför icke lämpligt, men däremot är en begränsning i användandet för att så vitt möjligt förebygga olyckshändelser nödvändig. För användning utomhus vid trädgårdsskötsel, bör medlet möjligen kunna få användas utan andra restriktioner än förslagsvis att endast den, som själv har rätt att inköpa cyankalium också själv får begagna detsamma, utan att överlåta användningen till någon annan, vars kännedom om medlets farlighet är mindre garanterad än köparens, som vid köpet särskilt uppmärksamgöres därpå. För inomhusanvändning borde det däremot ej få användas av annan än hos vederbörande hälsovårdsnämnd anställd, särskilt utbildad desinfektör.

Härmed förutsätter jag såsom synbarligen nödvändig ett godkännande av alla till allmänhetens tjänst stående anstalter som bedriva desinfektionsverksamhet eller åtaga sig utrotande av skadedjur i en eller annan form, ett godkännande, som redan förut syns mig vara motiverat, då det nuvarande fria utövetandet av sådan desinfektionsverksamhet icke ger den minsta säkerhet för, att de metoder, som användas, ha något som helst värde vid rening efter smittosamma sjukdomar. Hälsovårdsnämnderna, som bära ansvaret för att desinfektion efter smittosam sjukdom blir verkställd, men icke ha någon kännedom om effekten av en genom enskilda anstalter möjligen verkställd sådan, kunna visserligen möta olägenheten härav dels genom att vägra godkännande av sådan desinfektion efter smittosam sjukdom, och dels därigenom att den kommunala desinfektionen efter smittosjukdomar, som i allmänhet torde ske kostnadsfritt eller mot endast skälig ersättning för förbrukade materialier, i vanliga fall lätt konkurrerar med den enskilda firman, som därför torde ha sitt arbete begränsat till utrotande av ohyra, varmed hälsovårdsnämnderna nog mera undantagsvis syssla.

Ett så föreslaget godkännande torde böra ske hos medicinalstyrelsen och ej hos den lokala hälsovårdsmyndigheten.»

Nämnden beslöt på sammanträde den 4 april att åberopa detta utlåtande såsom sitt eget.

Till frågan om klosettanläggningar. Med anledning av en remiss från byggnadsnämnden med begäran om yttrande över viss tomts bebyggande, särskilt frågan om anordnande av klosetter, avgav förste stadsläkaren följande yttrande:

»Då genom bestämmelserna om tomts bebyggande i ny stadsdel möjlighet att anordna fristående avträdesbyggnad i regel icke torde förefinnas, tvingas klosetterna in i bostadsfastigheten. Detta har den fördelen att de lättare kunna hållas varma, men å andra sidan förutsättes därvid nästan med nödvändighet att vattenklosetter anordnas. Att i en fastighet med stort antal smålägenheter anordna torvmullsklosetter särskilt i samlad grupp, utan att avsevärda sanitära olägenheter skola uppstå genom spridande av osund lukt till bostäder eller förådrum, kan nämligen i regel sägas överstiga det möjliga. Såsom allmän bestämmelse borde därför gälla att inom landshövdingehus eller annan fastighet med många smålägenheter i här avsedd stadsdel torvmullsklosetter icke må anläggas i all synnerhet icke i samlad grupp. Granskas nu föreliggande förslag till ordnande av klosetterna inom fastigheten är det påtagligt, att antalet klosetter är för litet, utgörande 4 stycken till 11 lägenheter. Hälsovårdsnämnden har i en utredning, gjord 1916, såsom sin åsikt uttalat, att 1 klosett bör avses för högst 2 lägenheter. I enlighet med denna beräkning skulle här 6 klosetter anordnas. Vidare har redan det nuvarande antalet klosetter vållat svårigheter ifråga om placeringen, i det att en av dem fått förläggas med dörr till portgång, varifrån de övriga två behövlige klosetterna sannolikt också skulle bli tillgängliga. Att lägga klosetter med tillträde från portgång är i och för sig olämpligt först och främst på grund av det otillräckliga ljus, som klosettrummet på det sättet får.

Jag anser mig därför icke kunna tillstyrka den placering av klosetterna som här föreslagits.»

Nämnden beslöt för sin del på sammanträde den 5 december såsom eget yttrande åberopa förste stadsläkarens uttalande med tillägg att därest ifrågavarande tomt skulle bebyggas på sätt de företedda ritningarne utvisade det torde böra påfordras, att vattenklosetter anordnades i byggnaden.

Sanitära olägenheter i varuskjulen vid hamnen. På grund av en skrivelse från nämnden den 3 februari 1915 till hamnstyrelsen med anmälan om vissa missförhållanden i varuskjulen, mottog nämnden den 24 februari en skrivelse i ärendet med yttrande av byggnadschefen, så lydande:

»Sedan en från hälsovårdsnämnden inkommen skrivelse ang. vissa hygieniska olägenheter i varuskjulen vid hamnen blivit remitterad till hamnkaptenen för yttrande och sådant yttrande till hamnstyrelsen inkommit, så har styrelsen vid sammanträde den 10 mars 1915 överlämnat ärendet till mig för ytterligare utredning och får jag med anledning härav anföra följande.

De anmärkta hygieniska olägenheterna skulle vara dels stänk från förorenande dragare dels osnyggande genom fåglar.

Hamnkaptenen anför i sitt yttrande, att stora olägenheter och kostnader skulle uppstå för köpmännen, om hästar ej skulle få införas i skjulen och anför, att klagomål framförts från köpmanshåll över kostnaderna för transport av varor till och från varuskjulet XII, vars golv ligger höjt över angränsande markyta. Givet är, att frågan om olägenheten av stänk från förorenande dragare skulle vara löst, om man ville besluta sig för att höja skjulens golv, men just den frågan om skjulgolven skola vara förhöjda eller ej har ännu ej definitivt blivit löst.

Redan 1889 föreslog beredningen för Strandgatans i Masthugget ordnande, att varuskjulens golv skulle läggas förhöjda. Den för samma frågas lösning tillsatta förstärkta beredningen förordade emellertid, att golvens plan åtminstone tillsvidare förlades i markens nivå. Vid utredningen om varuskjulet XII påvisade nuvarande professor Fellenius med stöd av uttalande från ett flertal utländska sakkunnige, att skjulgolvet borde förläggas på samma höjd som järnvägsvagnarnes golv, dels emedan godsets transport mellan järnvägsvagn och skjul betydligt underlättades dels emedan godsets förflyttning från och till fartygen skulle komma att utföras genom kajkranar och ej genom fartygens egna vinschar. Det framgår även av sistnämnda utredning, att i flertalet tyska havshamnar golven i nya skjul utföras förhöjda.

Emellertid torde särskilt vad beträffar varuskjul A, som anses vara svårast utsatt för ifrågavarande olägenheter, och övriga skjul på Packhusplatsen och vid Lilla Bommens hamn det ej vara lämpligt att, då kajkranar dels saknas vid vissa skjul dels i övrigt förekomma i otillräckligt antal, vid dessa skjul anbringa förhöjt golv.

Ett annat sätt att hindra förorening genom hästar är givetvis att förbjuda hästars införande i skjulen. Såsom hamnkaptenen påpekar, så har hamnstyrelsen ej gillat ett sådant förbuds utförande.

Förste stadsläkaren antyder, att påvisade olägenheten skulle kunna avhjälpas genom förhöjning av de delar av skjulgolven, där varor skola uppläggas. Detta förslag har undersökts och studerats men befunnits vara alldeles oantagligt på grund av därav uppstående svårigheter vid varornas transport från skjul till fartyg och omvänt.

Vid samtal med förste stadsläkaren har jag framhållit för honom svårigheten av denna frågas lösning, och har han, inseende att nu ej kan göras något åt saken, anhållit, att Hamnstyrelsen ville hava sin uppmärksamhet fästad vid frågans lösning, om längre fram skulle givas något lämpligt uppslag. För min del är jag benägen att tro, att bästa lösningen av denna fråga är att så snart tillräckligt antal kajkranar anskaffats, förhöja golven i skjulen, och kommer jag att härom i sinom tid väcka förslag.

Vad slutligen beträffar förorenande genom fåglar, så tror jag ej, att denna fråga kan vara av någon vidare vikt. Ej heller har jag kunnat utfundera något verksamt sätt att hindra fåglar från att inkomma i skjulen. Emellertid har förste stadsläkaren framhållit, att vid vissa ladugårdar, som varit mycket besvärade av fåglar, man genom att spänna nät för dörrarne, då dessa lämnats öppna, skrämt fåglarne, så att de ej längre visat benägenhet att flyga in i ladugårdarne. Vid tillfälle skall jag låta verkställa försök härmed vid skjulet A.»

Styrelsen meddelade att den funnit sig böra låta bero vid vad sålunda i ärendet förekommit, därvid styrelsen emellertid uppdragit åt byggnadschefen att ägna uppmärksamhet åt de i skrivelsen avsedda förhållandena och framdeles åter anmäla ärendet hos styrelsen, där sådant kunde finnas påkallat.

Råttutrotningen. Förste stadsläkaren inlämnade vid sammanträde den 6 juni följande skrivelse:

»Till Hälsovårdsnämnden.

Sedan genom Stadsfullmäktiges beslut, numera fastställt av K. Befallningshavande, den nya renhållningsstadgan, i vad den avser tillvaratagandet av matavfallet, skall tillämpas inom vissa stadsdelar, får jag föreslå att Hälsovårdsnämnden ville göra Renhållningsstyrelsen uppmärksam på, att i samband med denna omläggning av renhållningen råttutrotningen bör ifrågasättas, och att medel för detta ändamål enligt stadsfullmäktiges beslut 21 dec. 1916 finnes tillgängliga intill 20,000 kronor att lyfta på Hälsovårdsnämndens stat.»

I anledning härav beslutade Hälsovårdsnämnden göra sådan hemställan om råttutrotning, som i förste stadsläkarens skrivelse föreslagits.

Ordningsregler för natthärbärgen. På förslag av sundhetsinspektören godkände Hälsovårdsnämnden på sammanträde den 7 november följande ordningsregler för natthärbärgen:

»Ordningsregler för rumsgäster.

1. Tvätta Er, innan Ni går till sängs, helst om Ni kommer från nedsmutsande eller dammande arbete.
2. Lägg Er ej med nedsölade kläder och skodon på bädden.
3. Smutsa ej ner rummets golv, väggar och möbler.
4. Spotta endast i spottlådan.
5. Rengör skodon och kläder, dock ej i sovrummet.
6. Rök ej i sovrummet och lufta, om tobaksrökning där förekommit.
7. Stör ej kamrat eller granne genom onödigt buller.
8. Anmäl utan dröjsmål till hotellvärden varje sjukdomsfall, som kan tänkas vara smittoförande.

9. Bada och håll kroppen ren, till förekommande av ohyra.

Dessa ordningsregler skola finnas anslagna i varje hotellrum på lätt synlig plats.

I övrigt hänvisas till särskild för natthärbärgen gällande ordningsstadga, som, jämte uppgift å högsta tillåtna antalet rumsgäster, även skall finnas anslagen i rummet.

Hälsovårdsnämnden.»

Angående *renhållningsväsendet, stadens förseende med vatten, stadens dränering* och *badanstalternas* verksamhet hänvisas till berättelserna från respektive styrelser, vilka offentliggöras i stadsfullmäktiges handlingar.

Bostadsinspektionen. (D:r Göthlin).

De svårigheter, som pågående bostadskris medfört för bostadsinspektionens arbeten, ha under året snarare ökats än minskats. Trots synnerligen energiska åtgärder från kommunens och kommunalunderstödda bostadsföreningars sida har bostadstillgången alltjämt visat sig otillräcklig och ej motsvarat det nödiga expansionsbehovet. Kostnader och materialbrist ha försvårat behövliga underhållsarbeten. Den provisoriska hyreslagstiftningens oförmåga att premiera ett gott bostadsunderhåll får nog också anses ha spelat in. Rubbad ekonomi och knapp tillgång på rengöringsmedel ha minskat benägenheten för god skötsel av lägenheterna.

För nödig bostadsanskaffning har kommunen sökt följa den en gång inslagna vägen, varvid behovet huvudsakligen tillgodosetts med provisoriska paviljonger av hittills använd typ. Trots smärre förbättringar och ehuru byggnadstypen ur krissynpunkt får anses försvarlig, har dock provisorietanken kastat sin skugga längre framför sig än som hygieniskt sett är fullt försvarligt. Jämväl socialhygieniskt måste allt större tvivel resas mot lämpligheten av den stora omfattning och den lokala anhopning, som den provisoriska byggnadsverksamheten erhållit. Man kan på goda grunder i dessa koloniområden, till vilka med nödvändighet befolkningens mindre ordningsfulla element samlas, befara härdar för oordning, snusk, bristande bostadsvård och besvärande smittor. Hittills gjorda erfarenheter jäva ej dessa farhågor, och torde hälsovårdsnämnden nödgas att i någon form ingripa för att söka begränsa nu nämnda olägenheter till minsta möjliga omfattning.

I allt högre grad börjar bostadsinspektionen känna saknaden av en tidsenlig lagstiftning. Gällande byggnadsstadga för rikets städer ävensom stadens byggnadsordning taga allt för ringa hänsyn till nuvarande krav på en sund bostad, och hälsovårdsstadgans § 13 skänker ej nämnden ens nödtorftig befogenhet

att reglera och leda bostadsutvecklingen. Ifrågasatta förslag till lagstiftning böra med det snaraste göras till föremål för granskning och beslut.

Slutbesiktning av ny- och ombyggnader.

Som hittills har sundhetsinspektören haft hälsovårdsnämndens uppdrag att, tillsammans med förste eller andre stadsarkitekten, slutbesiktiga under året färdigställda ny- och ombyggnader (rumsantal se stadsarkitektkontorets specificerade årsberättelse). Framställda anmärkningar ha gällt dels det, som på grund av olaglighet eller påtagligare olämplighet ej kunnat godtagas, dels sådana anordningar, som visat sig mindre gynnsamma och därför böra ändras och i varje fall ej å ett eventuellt kommande bygge upprepas.

Uti nedanstående översikt återfinnas viktigare anmärkningar av hägge dessa typer.

Allmänna anmärkningar. De skolade arkitekterna, stadsarkitektkontorets och i sista hand byggnadsnämndens gynnsamma inverkan på byggnadsplanernas beskaffenhet framträder allt tydligare. Detta hindrar dock ej, att delvis synnerligen ohygieniska, s. k. ekonomiska planlösningar inlämnas till byggnadsnämnden för godkännande. Särskilt brister man uti goda hörnlösningar, eventuella gårdsmygars sunda utformande samt rumsdistributionens hänsyn för god belysning. Den personliga insatsen från de intresserades sida har ej varit liten, men därutöver krävs för byggnadsnämndens del klarare och mera positiva direktiv uti tillhörande lagstiftning. En ej oväsentlig förbättring kunde och måste för resten vinnas genom en intensivare inspektion från byggnadsnämndens sida. I brist på detaljerad lagstiftning vore det ock högeligen önskligt, att stadsarkitektkontoret gäve ut nödiga direktiv för den byggande allmänheten. En hygienisk anordning kan ofta träffas för samma kostnad som en mindre lämplig, blott den primärt kräves och utföres. Rikligt stoff för dylika hygieniska direktiv föreligger numera i hälsovårdsnämndens och stadsarkitektkontorets samlade erfarenhet från de på senare tider intensivt bedrivna slutbesiktningarne.

Kristiden har i rätt stor utsträckning medfört ersättningsmaterial och ändrade metoder, vilka delvis måste anses mindervärdiga. Sålunda målas köken med olika färgsubstitut, vilka efter några månader skänka ett förfallet och vanvårdat utseende. Diskborden klädas ej med lämpligt, motståndskraftigt material. Köksspisarna dimensioneras allt för småt. Till ytter- och mellanväggar brukas olämpligt material. Kommunen liksom enskilda företagare ha — för att spara den enligt uppgift dyrare putsningen och för att förkorta byggnadstiden — i stor utsträckning begagnat sig av compo-board som isolerings- och avslutningsmaterial. Frånsett misstanken på, att den tillämpade konstruktionen under vissa betingelser ej kommer att skänka nödig värmeisolering åt ytterväggarna, har man fått bevittna en osedvanligt stor, snabb och synnerligen envis översväm-

ning med ohyra, vilken åtminstone delvis får anses ha sin grund dels uti compo-boardens trots tätningsförsök ej nöjaktiga förmåga att utestänga ohyran, dels i de lusgömmor, som bildas bakom de väggklädande kompositionsskivorna. Härtill kommer för compo-board i mellanväggar en synnerligen besvärande lyhördhet, som i åtskilliga fall möjliggjort att från en lägenhet till en annan uppfatta ett helt lågmält samtal och som alltså går avsevärt utöver det rimligas gränser. Inför sådana erfarenheter torde byggnadsnämnden nödgas utsträcka sin prövorätt jämväl till ett mera avsevärt frångående av hittills brukad konstruktion.

Angående av cement förfärdigat s. k. rextegel hänvisas till avdelningen om fukt.

I ej så liten utsträckning har inflyttning skett uti ej färdigställda hus och lägenheter, varvid man delvis ockrat på kristidens besvärligheter. Jämväl kan påpekas, att gårdars och förgårdars rensning från byggnadsmaterial och slutliga ordnande stundom fått anstå utöver år och dag. Givetvis inverkar detta menligt på ordning och snygghet i fastigheten.

Fukt har i ej så liten utsträckning förekommit, delvis av skäl, för vilka närmare redogjorts i tidigare årsberättelser. Alltjämt bör påpekas, att boisering av landshövdingehusets stenvåning ej sker i nödig utsträckning liksom ej heller av fristående brandmursväggar. Erfarenheten visar fortfarande, att 1 1/2 stens mur av Göteborgstegel i vindhotat läge ej erbjuder nödig isolering. I några fall har trävirket syntts vara osedvanligt rått. Tvänne trapphus ha invid entréen visat uppstigande fukt, tydligen orsakad av bristfällig isolering i någon form. Ett till kontorslokal apterat källarutrymme visade mot angränsande terräng stark fuktbildning. I flera fall har man tills vidare uraktlåtitt att asfaltera balkonger, vilket medfört olägenheter för angränsande bostadsutrymme.

Strävan efter att nedprässa de ansenliga byggnadskostnaderna har lett till försök med nya byggnadskonstruktioner. Bl. a. har man trott sig uti 2-celligt s. k. rex-tegel av cement finna ett nöjaktigt värmeisolerande byggnadsmaterial. Försöken ha emellertid utfallit rätt olika. För hus med större lägenheter, där överbefolkning och vanskötsel ej förekomma och där värmeledning finnes inlagd, synes resultatet vara ur värmeisoleringens synpunkt nöjaktigt eller drägligt. I arbetarehuset med lägenheter om ett å två rum och kök har däremot försöken utfallit högst oförmånligt, i det att delvis synnerligen stark kondenseringsfukt inställt sig. Erfarenheterna av motsvarande tegel av 3-cellig typ synas bli väsentligt bättre, dock förfoga vi ännu över väl kort observationstid.

Belysning. Å byggnadsritningarna avsiktligt feldeklarerade sekundärbelysta bostadsrum, varpå våra äldre fastigheter äga överflöd, ifrågasättas knappast numera för byggnadsnämndens fastställelse. Därmed äro dock belysningssvårigheterna ingalunda brakta ur världen och det krävs alltjämt en seg kamp mot excentrisk rumsbelysning, trånga smyggar, sekundärbelysta s. k. hallar, stora, till

boningsrum användbara garderober, innanför butiker belägna »lagerrum», anpassade till kök eller sitt-, event. sovrum för affärspersonalen, o. s. v. En kommunal bostadsinspektions krafter kunna aldrig räcka till för att utesluta missbruk, varför de primära anordningarne i största tänkbara utsträckning böra omöjliggöra dylika.

Ehuru ej direkt avseende belysningen, måste mot talrika framför allt köksfönsters placering framställas den anmärkningen, att de anbringas så lågt, att deras underkant ej når över ett framförställt bord eller annan halvhög möbel. Kökens ringa utrymme nödvändiggöra emellertid dylik möblering, vilket vintertiden medför ständigt stängda innanfönster. Genom att hålla fönstrets underkant 90—100 cm. över golvet är mycket vunnet.

Ventilation. Enär byggandet av större stenhus nästan helt och hållet upphört, har ingen ökad erfarenhet kunnat vinnas beträffande tidigare prövad och i årsberättelsen omnämnd central luftväxling. Dock bör kanske påpekas, att man i en äldre fastighet med dylikt system på grund av ofullständigt slutande ventiler uti intagen vid vissa vindar haft olägenhet av drag. Med stor lätthet undvikas detta genom god ventilkonstruktion, ex.-vis våra vanliga, synnerligen tät slutande ytterväggsventiler med sidoskydd. Bäst placeras dessa intag lämpligen högt upp på väggen uti sådana rum, som ej tjäna människor till stadigvarande vistelseplats.

Den övre kakelugnsventilen uteslutes numera nästan aldrig, men det vore synnerligen önskvärt, att dess om sotluckorna påminnande runda konstruktion ändrades därhän, att redan den yttre formen och likheten med en väggventil, vars uppgift numera ingått i allmänna medvetandet, inbjöde till flitigare bruk.

Mot imspjällens konstruktion kunna alltjämt vägande anmärkningar göras. Ehuru de horisontella spjällen sedan länge förkastats, ha de ånyo återfunnits uti fyra fastigheter. Endast uti en fastighet har den av bostadsinspektionen angivna typen med pålitlig luckmekanism och underliggande sotlåda kommit till användning. De framför spjällen placerade, fullkomligt onödiga gallren äga allt för små hål och dammfyllas lätt på en eller annan vecka, varefter draget upphör. I otaliga fall har bostadsinspektionen måst anmärka härpå.

Endast undantagsvis felas numera väggventil uti rum och kök. Som kontra-öppning vid dåligt eldningsdrag, för nattventilation och som allmän luftningsreserv gör den mycket god tjänst. Tyvärr har modellen med sidoskydd kommit alltmera ur bruk och ej sällan träffar man på allt för kläna konstruktioner.

Till ersättning för kakelugnspipan kräves numera för alla centralvärmda boningsrum en över vattentaket dragen luftningskanal. I trähus har man med fördel börjat utföra densamma av golvmasserör. I en större stenfastighet hade man sökt begagna sig av håltegelkanaler. Försöket får ej uppmuntra till efterföljd, ty dels hade det visat sig omöjligt att få de tunnväggiga tegelkanalerna

täta, dels gävo de trånga gångarne allt för stort luftningsmotstånd. I det åsyftade fallet hade intagningsöppningarne lämnats utan stängningsanordning, vilket jämväl måste ogillas. Varje till eller från ett bostadsrum ledd luftningskanal måste principiellt kunna stängas. Beträffande ventilers placering hänvisas till 1915 års berättelse, där några allmänna regler angivits.

Talrika pannrum för centralvärmeledning sakna nödig ventilation. Särskilt under nu nödtvungna vedeldning med dess större behov av drag ha stora olägenheter uppstått uti en onaturligt stark tjärbildning ävensom inrökning, vilken efter rörsträngar sökt sig väg till ovanför liggande lägenheter.

Uppvärmning. Spisar. Gasapparater. Vål små spisnummer komma alltjämt till användning. Vid samtidig montering och inmurning av ved- och gasspis placeras vanligen den senare ytterst. Härigenom går man miste om vedspisens värmestrålningsmoment. Detta är så mycket olägligare, som arbetsfamiljen i huvudsak söker hålla sin lägenhet varm genom överloppsvärme från vedspisen. Av sistnämnda skäl borde kommunen bekosta effektiva försök att bättre än hittills avvinna vedspisens rökgaser deras inneboende värmevärde. Enbart gasspis i bostadskök förekommer någon gång, men bör ej godkännas, enär nödig källa för rummets uppvärmning då saknas. Uti s. k. spisrum insättas stundom en slags spiskakelugnar av oriktig konstruktion, i det att ett allt för trångt imrör inmynnar direkt i rökgången. I flera fall har man på sista tiden börjat underlåta att förse köksspisarnes rökrör med spjäll. Givetvis berövar man härigenom vederbörande möjlighet att såväl under eldning som nattetid ekonomisera med tillgängligt värme. Anordningen får ej vidare godkännas.

Fleråriga önskemål angående spiskupans slopande ha uti tränne fastigheter ej följts. Bostadsinspektionen anser nämligen, att kök med dylik huv bli sämre skötta och erbjuda som bekant en särskilt farlig tillflyktsort för ohyra.

Alltjämt placeras gasmätare på ett ofta föga lämpligt sätt. Nära golvet utan särskilt skydd äro de allt för sårbara och i garderober eller skafferier är ej heller deras rätta plats.

Vatten. Avlopp. Generellt kan man mot talrika rörledningsarbeten (gas, vatten, avlopp och centralvärme) liksom ock mot luftningskanaler och ventiler anmärka, att de ej anbringas efter en plan, som tager nödig hänsyn till rummets trevnad och beboelighet. Indirekt spelar detta en viss sanitär rol.

Ofta får man alltjämt framställa anmärkning mot det sätt, varpå tätning skett kring rörpassager genom golvet. Otätheter leda fram skur- eller kondensvatten med efterföljande röta och stånk.

Avträden. Urinoirer. V. C. Friliggande gårdsavträden förekomma allt mera sällan i nyare stadsdelar. Att till ett rum i bottenvåningen förlägga en grupp torvmullsklosetter godkännas ej längre av hälsovårdsnämnden och för flere

familjer gemensamma, ehuru enstaka förlagda klosetter utan vattenspolning få endast undantagsvis placeras inomhus. Avträdesfrågan kännetecknas av en fortgående anslutning av W. C. till stadens kloaknät. Stadens rörledningsinspektion för inomhusledningar ligger i så goda händer, att anmärkning mot de tekniska detaljerna aldrig behöver ifrågakomma. W. C.-rummens placering är däremot ej alltid den lyckligaste, men måste man med nuvarande oerhörda installationskostnader söka tillgodose rimliga önskemål. Källarförlagda W. C. förekomma allttjämt i rätt stor procent och få med tidigare gjorda reservationer anses drägliga.

I allt för stor utsträckning underlåtes allttjämt att å vindar och vid kallpassager förse klosettventilationsrören med nödig isolering. Ej heller råder likformighet och önskvärd klarhet rörande den utsträckning, i vilken ventilationsrör få samlas till eller avslutas med gemensamma kanaler.

Fastighetens urinoir är ej sällan en källa till obehag. I några fall har man förlagt densamma till soprum, vilket ej får anses fullt nöjaktigt, åtminstone med mindre än att porslinsbäcken där anbringas.

Inbyggda rum för sopor. Sopstörtningstrummor. Ökad erfarenhet angående i boningshus inbyggda soprum ger vid handen, att de i 1916 års berättelse angivna kraven äro till undvikande av allvarsamma obehag oundgängliga och snarare behöva skärpas. Rätt konstruerade och väl skötta synas de kunna vara till viss nytta för fastigheten, men också endast då. Observervas bör, att de i och med nya renhållningsstadgan ej äro stadgeenliga.

Sopstörtningstrumman, som under året kommit till mycket sparsamt utförande, har uti ett enda fall visat förebildlig konstruktion. Man synes bortse från, att främst dess nedre uttag lätt blir en källa till stank, snusk, damning och röta. För transport av matrester kan den ej vidare av hälsovårdsnämnden godkännas och ett påbud om inskränkning till sopor torde aldrig kunna genomföras eller övervakas.

Kök. Mot talrika kök kunna allttjämt viktiga anmärkningar framställas. I ej få fall göras de väl små samt erhålla otillräcklig belysning. Någon gång förses de med tapeter, vilket givetvis måste anses förkastligt. På sådana anordningar, som avse att underlätta husmoderns arbete, nedlägges ej nödig omsorg. Kristidsmålningen, imkupan, det horisontella imspjället samt fönsterhöjden över golvet äro redan i annat sammanhang berörda.

Sekundärbelyst kokvrå har i några få fall förekommit. Erfarenheten talar för, att dylika ej böra av byggnadsnämnden vidare godkännas.

Skafferier. Numera godkännas endast sådana utrymmen, som kunna direkt luftas till det fria. Mot luftningsanordningen kan ofta och med skäl anmärkas, att den är för svåråtkomlig och därför ej blir använd. För att nå densamma skall man ej behöva stiga upp på en stol eller förflytta i skafferiet undanställda varor.

Uti ett fall hade klosettluftningsrör av plåt dragits fram genom flere över varandra liggande skafferier. Frånvaron av lödning och möjligheten till otäthet genom kommande rostning tala för sig själva.

Trappor. Svalar. De genombrutna sättstegen i trapporna synas, trots påtagliga olägenheter, i någon grad envist hålla sig kvar. Observerar man emellertid dammansamlingarne genom dem under gångstegen ävensom damningen ned i underliggande trappdel, torde man erkänna kravet på deras fullständiga avhysande. Fullt irrationellt är att på dem basera någon del av trappans eller trappsvalens belysning. Den senare måste mer än hittills tillgodoses genom sund planlösning, ökat antal fönster eller lämpligt anbrakta glasfyllningar i dörrar.

Källare. Tvättstugor. Vindsutrymmen. Vid byggnadsritningarnes godkännande måste principiellt tillses, att varje bostadslägenhet erhåller nödigt ekonomiutrymme. Under året har förekommit, att större stenhus byggts utan att tillgodose behovet av hushållskällare. Det aktuella husägarekravet på vindarnes inredning till bostäder kommer, därest det skulle tillgodoses, att sopa bort de för en sund och ordnad hushållning oundgängliga vindsskrubbarne och torkvindarne. Detta får ej ske, såvida ej likvärdigt utrymme beredes annorstädes i fastigheten.

I och för ett bättre ekonomiskt utnyttjande av landshövdingehusen har byggnadsnämnden på senare tider suspenderat byggnadsordningens förbud mot tvättstugas förläggande till källaren. De härför uppställda villkoren angående nödig höjd, god belysning och fullt betryggande isolering fyllas ingalunda alltid. Minimihöjden 2.20 har i åtskilliga fall avsevärt underbjudits ända ned till 1.96 mtr. I några fall har belysningen måst betecknas som usel och mindre tillfredsställande visar den sig ofta vara. Den som kontraöppning värdefulla väggventilen saknas av och till.

Källargångar erhålla som regel vida sämre belysning än omständigheterna kräva, vilket inbjuder till oordning och snusk. Denna anmärkning är så mycket viktigare, som W. C. i allt större utsträckning förläggas till källaren. Mot regeln, att huvudgångar skola cementeras eller åtminstone stensättas, bryter man ofta.

Jungfrukammare. Byggnadsnämnden godkänner ej numera rum under 15 kbm:s rymd, men förutsättningen för detta minimimått måste bl. a. vara en användbar rumsform. I flere fall har jungfrukammare anträffats, där en kort fönstervägg utgjort enda möjliga sängplats.

Den för varje boningsrum, alltså även för jungfrukammaren, obligatoriska egna värmekällan saknas alltså i enstaka fall eller bjudes i form av en mindervärdig järnkamin.

Misstänkta, olagliga, olämpliga utrymmen. Olagliga bostäder uti 6 våningars stenhus ha i större utsträckning än vanligt anträffats. Särskilt har

en byggmästare funnit med sin fördel förenligt att i flere fall söka åsidosätta gällande lag. I andra fall ha garderober och stora tamburer befunnits hysa en eller flera sängplatser.

Mot spisrummen kan alltjämt som regel anmärkas, att de ej, som sig borde, inrättas som kök med lämplig kokplats, laglig impipa med spjäll, till det fria, luftningsbart matskåp samt vattenledning. Givetvis böra ej slika rum tapetseras utan oljemålas.

Besiktning av och utredning angående anmälda eller av inspektionen anträffade osunda bostäder.

Dessa ärenden hava under året utgjort 869, vartill komma 86 från föregående år kvarstående eller sammanlagt 955 (se tabellbilagan). Ut i 2 % fall har husägaren själv dragit ärendet inför bostadsinspektionen; i 21 % har hyresgästen, i 72 % inspektionen och i 5 % annan intressent varit föranledande part. Av bostadsinspektionen själv resta ärenden härröra förnämligast från dess systematiska kvartersundersökningar och innefatta större sanitära brister, som vid dessa besiktningar anträffats. Smärre såväl muntliga som skriftliga anmaningar äro däremot ej medräknade. Ut i 13 fall (0.61 %) har klagomålet efter utredning visat sig fullt eller i huvudsak ogrundat, varför ärendet avskrivits. Ut i 2 fall (0.09 %) har ärendet tämligen omedelbart förts till annan myndighet, under vilken det ansetts höra. Ut i 26 fall (1.2 %) har muntlig eller skriftlig utredning begärts eller lämnats, utan att besiktning behövt verkställas.

Frändragas nu nämnda fall, återstå 915 ärenden. Rörande dessa har missförhållandet kunnat avhjälpas ut i 598 fall (65.2 %), endast delvis ut i 99 (10.8 %). Behövliga eller möjliga rättelser hava ut i 592 fall (64.6 %) föranstaltats genom husägarens, i 104 fall (11.4 %) genom hyresgästens åtgörande. De 954 av bostadsinspektionen behandlade ärendena hava under året i 740 fall (77.7 %) definitivt och i 49 fall (5.1 %) tills vidare slutförts. Till följande arbetsår kvarstå sålunda 165 (7.3 %). Sistnämnda tämligen låga siffra får ställas i relation till de minskade krav, som bostadsinspektionen under rådande kristid ansett sig kunna uppställa.

Varje behandlat fall redovisas i tabellbilagan endast såsom en olägenhet, den huvudsakliga, även om flere anträffats och beivrats.

Hälsovårdsnämnden har ej under året påfordrat utrymning av någon lägenhet. Däremot hava vederbörande efter anmodan från bostadsinspektionen frivilligt utrymt 15 starkt undermåliga bostäder, en försvinnande bråkdel av dem, som under mindre abnorma förhållanden måste avföras från bostadsmarknaden.

Systematiska besiktningar. Dessa besiktningar, som avse en systematisk genomarbetning av stadens smålägenheter och som kräva rätt mycket arbete, hava fortsatts enligt samma plan som förut. Under året hava c:a 250

fastigheter med i runt tal 2,500 lägenheter genomgåts. I anslutning till dessa och beträffande såväl lägenhetens beskaffenhet som vård hava 624 viktigare anmärkningar framställts.

Diverse bostadsärenden.

Stadens provisoriska paviljonger. Dessa hava varit föremål för en mera ingående granskning, varvid man fästare avseende såväl vid deras egenskaper som koloniidéns olika socialhygieniska moment. Vatten- och avloppsfrågan har redan behandlats i skrivelse till drätselkammaren och övriga med paviljongerna förknippade sanitära frågor skola inom kort göras till föremål för diskussion och förslag.

Yttranden över dispensansökningar beträffande bostäder. Tvänne dylika ärenden, avseende portvaksbostäder i bottenvåningen av 6-våningars stenhus, hava under året behandlats och tillstyrkts, i ena fallet på allmänna villkor och i det andra med krav därjämte på förbättrad köksbelysning ävensom pålitligare skydd mot dunster från i kök inbyggd vattenklosett.

Samarbete med hyresnämnden. Uti 9 fall har hyresnämnden begärt och fått mottaga bostadsinspektionens utlåtande i hyresärende av sanitär natur. I 4 fall har bostadsinspektionen hos hyresnämnden gjort påpekanden angående av den förra iakttagna oegentligheter å hyresmarknaden.

Organisatoriska ärenden. I och för fortgående övervakning hava alla mindervärdiga och utdömningsbara lägenheter sammanförts uti ett särskilt register med lämpliga underavdelningar. Det omfattar för tillfället 361 nummer, av vilka 117 tillkommit under sista arbetsåret.

Jämväl för registrering av slutbesiktningar har ett nytt system utarbetats under året.

Tuberkulosbyråns verksamhet.

Till förverkligandet av målet att göra tuberkulosbyrån till centralorgan för samhällets tuberkuloskamp har ingen principiell omläggning av arbetet skett. Byrån belägger fortfarande alla stadens tuberkulosplatser med undantag för Sahlgrenspaviljongen, som för komplicerade tuberkulosfall kan nås genom direkt remiss. Flera privata vårdanstalter ha så småningom funnit med sin fördel förenligt att lägga intagningen helt i byråns händer och har under årets lopp så skett beträffande ännu en privat tuberkulosinrättning, det s. k. Rävlandahemmet, som äger 30 vårdplatser för barn. En enskild förening, De Lungsjukes Vänner, som bildats för att deltaga uti tuberkulosarbetet inom de områden, dit kommunen ej kan eller förmår sträcka sin hjälp, har på viktiga punkter sökt samarbete med byrån. Jämväl i övrigt har byråns verksamhet vunnit sam-

hällets förtroende, vilket bl. a. tagit sig uttryck i rikliga gåvor, som för de sjukas och nödställdas del överlämnats till tuberkulossystrarne.

Som hittills har huvudvikt lagts på ett intensivt hygienarbete i hemmen och från fall till fall har man intryck av, att detta krönes med framgång. I mån av krafter och behov undersökas de sjukas närmaste anhöriga, främst barnen, och har d:r G. Carlström utfört huvudparten av detta arbete.

Årets material har utgjorts av 498 fall av lungtuberkulos, omfattande 198 män, 225 kvinnor och 75 barn under 15 år. Härtill komma 4 fall av annan tuberkulos samt 113 fall av skrofulos med växlande lokalisation.

Uti 1393 tuberkulösa eller av tuberkulos hotade hem ha tuberkulossystrarne avlagt 8531 besök. Byrån har utfärdat följande antal sjukvårdsremisser: Källtorps sjukhus 337, Gibraltars sanatorieavdelning 147, Kustsjukhuset å Styrö 113, Dagsanatoriet vid Sandarne 100, Hemmet för lungsjuka å Stampen 81, Björkbomska donationen 69, Räflandahemmet 30, Viktoriaföreningens hem 14, Sahlgrenska sjukhusets tuberkulosavdelning 10, summa 901. Någon form av sommarvistelse på landet har helt eller delvis bekostats för bl. a. 364 klena barn ur tuberkulösa familjer samt 179 vuxna tuberkulösa personer.

Vid bearbetning av de sista årens dödsfall i lungtuberkulos har det visat sig, att tuberkulosbyrån i följande procenttal haft större eller mindre kontakt med de tuberkulösa före döden: åren 1914—1917 uti resp. 33, 50, 48 och 53 %. Av siffrorna torde kunna slutas, att byrån arbetar sig i allt djupare kontakt med härvarande tuberkulos. Ännu synes åtskilligt återstå, även om man själfallet aldrig kan avse eller vänta att nå 100 %.

Uti av tuberkulosbyrån besökta familjer förefunnos sammanlagt 95 inneboende (i 81 fall 1, i 12 fall 2 och i 2 fall 3 samtidigt) och av dessa voro 33 stycken själva behäftade med tuberkulos. Uti 6 fall sammanbodde av byrån kontrollerade familjer med andra sådana. Av 8 anträffade fosterbarn hade 2 tuberkulos.

För jämförelses skull fortsättes här nedan några av de tabeller, som föreläggat i tidigare årsberättelser.

Den tuberkulöse delade sovrum med:

Antal personer		% av samtliga	Antal personer		% av samtliga
0	uti	19,9	5	uti	6,1
1	»	15,9	6	»	2,9
2	»	22,5	7	»	0,5
3	»	18,3	8	»	0,5
4	»	12,9	9	»	0,5

Bostadstätteten:

Lägenhetstyper	Den sjuke sammanbor med nedanstående antal personer											S:a %	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		11
	uti nedanstående %												
Spisrum, kök.....	—	0,8	0,4	—	0,4	—	—	—	—	—	—	—	1,6
Enkelrum.....	0,8	1,8	1,6	1,0	0,6	0,2	—	0,4	—	0,2	—	—	6,6
2 Bostadsrum.....	—	—	—	0,2	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2
1 Bostadsrum + kök	0,2	4,0	10,8	17,6	12,4	11,8	7,6	3,6	2,0	1,4	0,8	0,4	72,6
2 Bostadsrum + kök	0,2	0,4	0,6	2,6	2,4	3,2	3,2	2,0	1,4	0,4	0,4	0,2	17,0
3 Bostadsrum + kök	—	—	—	0,6	0,2	—	0,2	0,2	—	0,6	—	0,2	2,0
Summa %	1,2	7,0	13,4	22,0	16,0	15,2	11,0	6,2	3,4	2,6	1,2	0,8	100

De tuberkulösa hemmens tillstånd och skötsel:

	Bostadens allmänna tillstånd	Bostadens skötsel	Barnens skötsel	Bostadens dager	Ventila-tions-möjlighet	Finnes	Finnes ej
	%	%	%	%	%	%	%
Mycket god.....	10,5	15,3	15,8	13,4	31,3	—	—
God.....	58,9	56,4	57,7	64,5	58,2	—	—
Mindre god.....	25,1	21,8	24,1	18,1	8,6	—	—
Dålig.....	4,6	5,5	2,3	3,4	1,7	—	—
Usel.....	0,7	0,8	—	0,5	0,2	—	—
Fukt.....	—	—	—	—	—	14,7	85,3
Kyla, drag.....	—	—	—	—	—	30,0	70,0
Bofällighet.....	—	—	—	—	—	3,7	96,3
Bristande underhåll	—	—	—	—	—	6,9	93,1
Tillräcklig luftkub...	—	—	—	—	—	76,5	23,5

Matvarukontrollen. (T. f. Stadsveterinär G. Kolmodin).

Av hälsopolisen ha under året gjorts 74,555 besiktningar (föregående år 65,317) i de lokaler och på de platser, där matvaror hållas till salu eller för försäljning bearbetas och förvaras (Tab. 1). Därvid ha 112 partier födoämnen, utgörande, förutom en del varor, som ej vägts, 21,504 kg. på grund av förskämning eller annan orsak beslagtogs och oskadliggjorts (Tab. 3).

Enligt besiktningsloggarna i matvaruaffärerna ha av hälsopolisen under året gjorts följande anmärkningar beträffande själva lokalen och den däri bedrivna rörelsen:

	{	angående ordning, snygghet och verksamhet	36	anm.
I bagerier . . .	{	» lokalens underhåll	81	»
	{	» ventilation	10	»
I köttbutiker .	{	» ordning, snygghet och verksamhet	8	»
	{	» lokalens underhåll	23	»
	{	» ventilation	2	»
I charkuterier	{	» ordning, snygghet och verksamhet	12	»
	{	» lokalens underhåll	22	»
	{	» ventilation	5	»
I mjölkbutiker	{	» ordning, snygghet och verksamhet	87	»
	{	» lokalens underhåll	50	»
	{	» ventilation	5	»

Bageriernas antal var vid årets slut 182. Av dessa äro en del mindre fortfarande av mycket dålig beskaffenhet, inrymda, som de äro, i trånga, mörka, illa ventilerade och underhållna lokaler, ofta belägna under jord. (Tab. 4). Önskvärt vore, att lokaler, avsedda till bagerier, bleve i likhet med charkuterier, kött- och mjölkbutiker underkastade besiktning och godkännande av hälsovårdsnämnden innan de finge tagas i bruk.

Vid årets slut funnos i staden 62 charkuteriverkstäder och 272 köttbutiker, butikerna i saluhallarna däri inberäknade (Tab. 4). Allvarligare anmärkningar mot charkuterierna ha under året förekommit 4 gånger. I ett av dessa fall följde åtal, då upprepade skriftliga och muntliga varningar ej medfört åsyftat resultat. Beträffande de övriga 3 charkuterierna avhjälpes de påpekade bristerna efter erhållen varning.

Beträffande köttbutikerna ha 3 innehavare av sådana åtalats och bötfälts på grund av osnygg handtering av matvaror, 1 på grund av saluhållande av skämd korv samt 2 för idkande av handel med färskt kött i ej godkänd lokal.

I augusti företogs besiktning hos samtliga de personer, som inom staden nattetid på offentliga platser idka handel med varm korv. Hos 3 av dessa korvhandlande blottades betänkliga missförhållanden. Dels var den saluförda varan hos en av nämnda handlande skämd, dels, och detta gemensamt för alla 3 fallen, voro de vid korvens uppvärmning och utportionering använda kärnen, skedarna m. m. mycket illa rengjorda. På grund härav blevo ifrågavarande 3 handlande inkallade till poliskammaren och förständigade att omedelbart rätta påpekade missförhållanden vid äventyr av rättigheternas indragning. I detta

sammanhang vill jag uttala som ett önskemål, att några nya rättigheter av nämnda slag ej måtte utfärdas, dels på den grund, att något verkligt behov av sådan försäljning ej torde förefinnas, dels på grund av svårigheten att utöva någon effektiv kontroll av rörelsen.

Från utlandet infört kött har i härvarande tullkammare besiktigats i 33 olika partier, utgörande tillsammans 58,920 kg., därav färskt nötkött från Danmark 48,270 kg., salt nötkött från Amerika 10,200 kg. (föregående år 25,218 kg.) samt salt fårkött från Island 450 kg. (föregående år 2,240 kg.). Av det salta nötköttet blevo 6 partier om tillsammans 700 kg. på grund av förskämning oskadliggjorda.

Mjölklokalernas antal var vid årets början 398 och vid dess slut 393, nämligen 383 butiker, 3 lagerlokaler, 5 mejerier och 2 tappningslokaler.

Förhållandet mellan antalet butiker och antalet innehavare framgår av följande tabell:

1 innehavare av	76 butiker
1 » »	44 »
1 » »	40 »
1 » »	17 »
1 » »	12 »
1 » »	11 »
2 » » vardera 7 butiker =	14 »
1 » »	6 »
4 » » vardera 3 butiker =	12 »
11 » » » 2 » =	22 »
129 » »	129 »
153 innehavare av	383 butiker

Minutpriset på oskummad mjölk, som vid årets början var 23 öre pr liter, steg i januari till 25 öre, i mars till 28 öre, i augusti till 30 öre, i oktober till 33 öre, i november till 35 öre och var vid årets slut uppe i 38 öre pr liter. Priset i Lundby har under året, liksom förut, legat ett par öre under priset i övriga stadsdelar. Anledningen till denna våldsamma prisstegring är, fränsett foderbristen med därav följande tvångsnedslaktning av kreaturen, nog att söka i den starka konkurrensen om mjölken från en del ostmejeriers och angränsande städers och industrisamhällets sida.

Så sorglig denna fördyring av ett av våra viktigaste födoämnen än må vara, så har den dock havt det goda med sig, att mjölktilförseln till staden varit god, under sommarmånaderna till och med riklig. Först fram i november månad började någon större minskning i tillförseln märkas. En på eftersommaren ifrågasatt ransonering kunde därför under året helt och hållet undvikas.

För att få en hållpunkt vid bedömandet av mjölktillgången i staden i händelse av ransonerings införande, har under året gjorts upprepade undersökningar angående den mjölkkvantitet, som dagligen ankommer till Göteborg med järnväg och båt. Resultatet av dessa framgår av följande tabell:

Dag	Antal leverantörer		Levererat mjölk liter					
	Enskilda	Mejerier	Från enskilda		Från mejerier		Summa	
			Oskum.	Skum.	Oskum.	Skum.	Oskum.	Skum.
D. 14 Maj	203	50	35,364	2,930	14,032	21,631	49,396	24,561
D. 3 Augusti ...	223	53	34,183	2,961	19,911	26,950	54,094	29,911
D. 9 Oktober...	255	65	34,680	3,748	25,555	30,160	60,235	33,908
D. 7 November	226	65	29,259	2,659	22,082	28,323	51,341	30,982

Mjolk- och gräddundersökningarna (Tab. 5) ha under året bedrivits i mindre omfattning än förlidet år, beroende dels av brist på nödiga kemikalier dels på reparation och ombyggnad av laboratorielokalerna. Av denna sistnämnda anledning låg allt arbete nere 18 april—30 juni.

Medelfetthalten för den oskummade ej kontrollerade mjölken var 3,11 (föregående år 3,10). Medelfetthalten för årets olika månader har varit: januari 3,18 %, februari 3,19 %, mars 3,02 %, april 2,92 %, juli 2,92 %, augusti 3,22 %, september 3,15 %, oktober 3,18 %, november 3,22 %. Sämst resultat visa alltså april och juli månader med respektive 97 (= 54,8 %) och 192 (= 55,8 %) underhaltiga prov. Mjolk med en fetthalt av högst 2,5 % har förekommit 246 gånger.

Undersökningarna på mjölkens hållbarhet utvisade, att mjölken i 249 fall (= 8,3 %) var så starkt sur, att den koagulerade vid tillsats av alkohol. Sämst resultat i detta hänseende visade augusti och september månader.

Vid reduktasundersökningen visade det sig, att 534 prov (= 17,8 %) avfärgades på en tid, varierande mellan 2 och 3 timmar, utvisande, att mjölken ej var av förstklassig beskaffenhet; 355 prov (= 11,8 %) avfärgades inom 1 timme, utvisande så hög bakteriehalt, att mjölken måste anses mindre lämplig för barn. Sämst resultat visade juni, juli och augusti månader.

I och för bestämning av förekomsten av pathogena bakterier ha alla mjölkprov underkastats en förberedande katalasundersökning. Därvid befunnos 64 prov (= 2,1 %) misstänkta, varför de underkastades centrifugering för bestämmande av leukocythalten. Vid mikroskopisk av sedimentet påvisades i 4 fall streptococcer. I ett av dessa fall härrörde mjölken från en gård, där vid företagen undersökning av mjölken från samtliga kor, ej mindre än ett 20-tal befunnos behäftade med streptococcmastit. Försäljningen av mjölk från de smittade gårdarna förbjöds, tills genom företagen undersökning de sjuka dju-

ren utgallrats och isolerats. Från en gård förbjöds mjölkförsäljning på grund av därstädes utbruten scharlakansfeber.

Smutsundersökningarna ha visat, att mjölken i 1,293 fall (= 43,2 %) var synbart oren. I intet fall har dock matvarustadgans maximum av 5 mgm smuts på en liter överskridits.

Vid undersökning enligt Storchska metoden av mjölk, som saluförts som pasteuriserad, visade det sig, att av 474 undersökta prov 112 (= 23,6 %) ej uppvärmts till 80° C. och alltså ej gjorde skäl för beteckningen pasteuriserad.

Kontrollmjölk har under året levererats av följande egendomar: Aspenäs, Bjertorp, Karstorp, Bosgården, Ellesbo, Gullbringa, Tjolöholm, Torpa, på vilka gårdar veterinärkontrollen utövats av mig, samt Holma gård invid Lysekil, där veterinärkontrollen skötts av veterinär Hj. Jeppsson, Uddevalla. Kontrollmjölkens medelfetthalt har varit 3,7 % (föregående år 3,6 %). Endast 4 prov ha hållit lägre fetthalt än 3 %.

Under året ha utförts 745 undersökningar rörande fetthalten i grädde. Medelfetthalten har varit 15,03 % (föregående år 14,60 %). 131 prov (= 17,5 %) höllo en fetthalt, som underskridit matvarustadgans minimum av 12 %.

Av skummjölk ha under året undersökts 58 prov. Medelfetthalten har varit 0,99 % (föregående år 0,91 %).

Till åtal anmälda förseelser mot matvarustadgan ha varit 87. Därjämte ha 543 varningar för saluförandet av underhållig mjölk utskrivits.

Kemiska analyser. (Stadskemisten, doktor J. E. Alén).

Under året hava 6,100 föremål inkommit till laboratoriet för undersökning:

1) närings- och njutningsmedel	472	prov
2) vatten	82	»
3) kemikalier och kemiskt-tekniska produkter (incl. hyttprodukter och mekanisk trämassa)	4,146	»
4) fettartade substanser (incl. maskin- och lys- oljor, eteriska oljor, fernissor o. d.)	598	»
5) malmer, bärgarter, bränslen o. d.	166	»
6) foderämnen	91	»
7) gödslingsämnen	29	»
8) arsenikprov	444	»
9) divärse	72	»

Summa 6,100 prov

Det stora flertalet analyser hava utförts på:

trämassa: torra balar	2,432 prov	} = 3,520 prov = 57,8 %
våta »	1,088 »	
arsenikprov	444 »	= 7,3 %
		65,1 %

För Göteborgs hälsovårdsnämnds räkning hava följande föremål under året undersökts:

	Antal prov		Antal prov
Smör	10	Honing	3
Smörsurrogat	3	Sockersurrogat	7
Extrakt	7	Kaffe	2
Bönor	1	Kaffesurrogat	1
Mjöl	10	Kakao	7
Bröd	1	»Vin»	1
Äggpulver	1	Hjorthornssalt	1
		Summa	55

Om dessa prov meddelas följande närmare uppgifter.

Tio smörprov:

Vatten i %, medeltal	14,07
högst	18,1
lägst	10,5
Aska i %, medeltal	1,88
högst	2,63
lägst	0,87
Klornatrium i %, medeltal	1,71
högst	2,51
lägst	0,75

Ett prov innehöll över 16 % vatten.

Alla proven utgjordes av mejerismör och kostade i april 38 öre pr 100 g.

Två av proven voro dock underviktiga: med omslagspapper vägde de resp. 90 och 94 g.

Tre smörsurrogat:

	1	2	3
Fett i %	47,47	14,91	14,66
Äggviteämnen (= 6,37 × kväve) i %..	1,66	13,70	16,43
Aska i %	1,92	4,35	3,80
Vatten i %	46,54	64,79	63,51
	97,59	97,75	98,40
Reichert-Meissl's tal.....	31,9	—	—
Polenske tal	3,65	—	—
Pris, ören pr k.....	310 ¹⁾	500 ²⁾	700 ²⁾

¹⁾ i april.

²⁾ i december.

Det första provet, som är ett fabrikat från Stockholm, är tydligen äkta smör, som blivit »utdrygat» med vatten eller mjölk. De två andra proven lära härstamma från Köpenhamn och där säljas under namn av ostmassa. Proven 1 och 2 äro här köpta under namn av konstsmör; det tredje provet kallades ersättningssmör.

Köttextrakt, buljongtärningar, köttextraktsurrogat:

Proven voro sålunda märkta: 1) »Koncentrerad köttkraft Köttextrakt Bonit, Köttextraktfabr. Bonit, Stockholm» m. m.; 2) »Bonit Consommé, Köttextraktfabr. Bonit, Stockholm» m. m.; 3) »Maggis buljongtärningar»; 4) »E B E Buljong-Tärningar, Svensk tillverkning» m. m.; 5) »E B E Buljong-Tärningar, Ensam-tillverkare Aktiebolaget E B E, Malmö» m. m.; 6) »Koncentrerat Cibus Buljong-extrakt, Aktiebolaget Cibus, Stockholm» m. m.; 7) »"Marmite" Vegetable Extract Marmite Food Extract Co. Limited Works: — London» m. m. — Alla proven voro bruna till färgen, 1), 6) och 7) av salvekonsistens, 3), 4) och 5) mjuka, 2) flytande. Proven 1), 6) och 7) voro inneslutna i porslinsburkar, 2) i glasflaska, 4) i låg och 5) i hög bleckask, 3) i papperspåse.

Analysér:

Nummer	Varans benämning	Vatten		Organiska ämnen	Total-kväve	Kväve i form av							Eterextrakt	Mineralämnen	Kali	Fosforsyra	Klor, beräknad som kloratrium	Jäst-extrakt ¹⁾	Extraktets												
		%	%			%	%	%	%	%	%	%							%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	vikt (netto)		
																													g	öre	öre
1	Köttextrakt Bonit	20,7	46,8	7,73	0,26	0,66	3,91	0,38	2,52	0,80	32,5	8,24	6,22	14,92	0	62,5	110	176													
2	Bonit consomme	48,9	25,4	3,59	0,15	0,26	1,88	0,16	1,14	0,36	25,7	3,89	2,71	17,28	0	95,7	175	183													
3	Maggis buljongtärningar ..	8,4	30,7	3,67	0,03	0,14	1,18	0,35	1,97	6,07	60,9	0,58	1,17	57,75	0	75,0	100 ²⁾	133													
4	E B E d:o	2,8	17,1	0,12	0,005	0,06	0,014	0	0,041	1,18	80,1	—	0,023	73,32	0	80,0	100 ²⁾	125													
5	» »	—	—	—	—	—	—	—	—	—	81,9	—	—	80,78	0	40,0	50 ²⁾	125													
6	Cibus buljongextrakt	15,0	39,5	5,34	0,010	0,06	1,23	0,77	3,27	0,07	45,5	1,40	1,21	41,68	} närvarande	79,7	140	176													
7	Marmite	33,6	43,0	5,03	0,06	0,27	2,32	0,17	2,11	0,06	23,4	4,29	3,94	11,65		57,0	110	193													

¹⁾ Prövning på jästgummi enligt K. Micko (Königs Chemie der menschl. Nahr. - u. Gen. - mittel 1914, III, 2 Teil, s. 151).

²⁾ 5 öre pr tärning.

Att döma av den kemiska analysen, är köttextrakt Bonit, som innehåller den största mängden köttbaser, det värdefullaste preparatet. Det når dock icke upp till de här förut i handeln tillgängliga äkta köttextrakten, såsom Liebigs och Toth's, vilka undersöktes här år 1906. Bonit consomme borde icke kosta mer än ungefär hälften av vad det förra kostar, men det är dyrare än det. Maggis buljongtärningar, som till skillnad från de övriga proven innehålla relativt mycket fett, är betydligt bättre än E B E buljongtärningar, som med sin mycket höga salthalt och högst obetydliga halt av köttbaser är ett fabrikat av mycket ringa värde. Enligt Theodor Sudendorf bora buljongtärningar ej hålla mer än 65 % koksalt, och den koksaltfria torrsubstansen väsentligen utgöras av köttextrakt¹⁾. — Cibus buljongextrakt och Marmite äro köttextraktsurrogat, beredda sannolikt av jäst. Marmite uppgives ock vara ett vegetabiliskt extrakt. Cibus buljongextrakt innehåller hög koksalthalt. Beteckningen »buljongextrakt» är vilseledande. Ty »buljong» är enligt vanligt språkbruk intet annat än ett extrakt av kött. Och ett »buljongextrakt» bör således icke innehålla något främmande extrakt. Att märka är, att intet av dessa surrogat är billigare än köttextrakt Bonit.

Ett prov bruna bönor, enligt uppgift av amerikanskt ursprung, undersöktes på blåsyrealstrande glykosid med negativt resultat.

Tio mjölprov:

	Råg- mjöl	Vete- mjöl	Havremjöl			»Ärt- mjöl»	Vicker- mjöl
			1	2	3		
Äggviteämnen (= 6,25 × kväve) i %	9,4	—	—	—	—	16,7	23,4
Fett	2,1	—	—	—	—	3,2	2,1
Cellulosa	2,9	—	—	—	—	} 64,3	} 54,9
Andra kolhydrat	66,5	—	—	—	—		
Aska	2,3	1,6	1,3	—	1,7	2,3	2,3
Vatten	16,8	—	—	—	—	13,5	17,3
	100,0	—	—	—	—	100,0	100,0
Fri syra, beräknad som svavelsyrehydrat ²⁾	—	—	1,23	0,20	—	—	—

¹⁾ Ztschr. f. Unt. d. Nahr. - u. Gen.-mitt. 1912, 23, 577.

²⁾ Enligt Planchon.

Rågmjölprovet innehöll något vete och gav vid bakning ett dåligt bröd.

Vetemjölprovet var rikt på brandsporer och hade därför en mörk färg samt var blandat med råg-, majs- och potatismjöl. Bröd, som enligt uppgift bakats av detta mjöl, höll 1,73 % aska.

Det första havremjölprovet är mycket surt, vilket framgår av jämförelse med det andra provet. Det tredje havremjölprovet uppgavs vara blandat med sand; men detta bekräftades ej av analysen.

»Ärtmjölet», som kostade 90 öre pr k, var blandat med en stor mängd havremjöl.

Vickermjölet, vars pris var 120 öre pr k, innehöll även något havremjöl.

Ett annat vickermjöl visade vid mikroskopisk granskning inga misstänkt främmande beståndsdelar.

I två andra prov av vickermjöl påvisades en glykosid, som vid sönderdelning gav upphov till bildning av blåsyra. Anledningen till dessa undersökningar var den, att flera anmälda sjukdomsfall troddes bero på förtärandet av bakvärk, som framställts av vickermjöl. Med anledning härav gavs sedan det rådet, att vid bakning med mjöl, vari vicker ingick, låta vickermjölet ingå uti mjölblandningen till en mängd av högst 10 %.

Parkers äggpulver innehöll:

Äggviteämnen	9,1 %
Fett	1,4 »
Kolhydrat	75,3 »
Aska	0,8 »
Vatten	13,3 »
	100,0 %

Dess pris var 25 öre för en kartong, innehållande 51 g.

I fjor undersöktes också detta äggpulver. Sammansättningen visade sig nu vara den samma, ehuru etiketten å kartongen fått en ändrad lydelse ¹⁾. Det synes alltså fortfarande icke vara annat än vetemjöl, som färgats med en gul tjärfärg.

¹⁾ En tredje analys å ett från enskild person insänt prov av Parkers äggpulver visade väsentligt andra procenttal.

Tre prov honing:

	1	2	3
Vatten i %	19,6	17,0	18,1
Aska » »	0,61	0,11	0,73
Polarisation före inversion ¹⁾ ..	— 2,3°	— 2,7°	— 4,1°
» efter » ¹⁾ ..	— 2,6°	— 2,7°	— 4,1°
Rörsocker i %, beräknat ²⁾ ..	1,72	0	0
Dekstrin	ej påvisad	ej påvisad	ej påvisad
Diastatiska ferment	närvarande	närvarande	närvarande
Fiehes reaktion	negativ	negativ	negativ
Pris, ören pr hg	30 ³⁾	30 ³⁾	40 ³⁾

¹⁾ 10 %-tig lösning. 200 mm-rör. Cirkelgrader.

²⁾ Enligt Lehmann och Stadlinger.

³⁾ I april.

Med anledning härav ingen anledning att misstänka förfalskning.

Sju sockersurrogat:

	Lösningar			Tabletter	Pulver		
	På liter-buteljer	På små glasflaskor					
Pris, öre pr g beräknat	0,165	1,68	7,14	17,9	24,1	37,0	38,5
Egentlig vikt	1,151	—	—	—	—	—	—
Extrakt i %	32,8	50,3	10,9	—	—	—	—
Vikt pr tablett i g	—	—	—	0,070	0,489	—	—
Sötma, motsvarande vanligt socker	1 ×	1 ×	15 ×	70 ×	120 ×	100 ×	325 ×
Uppgiven sötma, motsvarande vanligt socker	1 ×	—	—	—	—	350	500 ×
Dyrhet i förhållande till socker ¹⁾	2,2 ×	25,8 ×	7,3 ×	3,7 ×	2,9 ×	5,7 ×	1,8 ×

¹⁾ Då socker (krossocker) kostade 65 öre pr k.

Som härav synes, hava alla dessa sötmedel varit mycket dyra. Extraktet i det första provet innehöll huvudsakligen stärkelsesirap, därjämte bikarbonat och sackarin. Det andra provet hade stor benägenhet för att jäsa. Korken flög ur flaskan flere gånger.

Två kaffeprov:

	1	2
Extrakt i % (enligt Trillich).....	25,6	21,0
Stärkelse och dekstrin i %	46,4	—
Aska..... » »	6,2	5,1
Vatten..... » »	4,6	5,7

Om det första provet uppgavs i annons, att det »innehåller Santos- och Rio-kaffe». Litet kaffe innehöll detta prov, men huvudbeståndsdelarna voro vete och majs. Det andra provet var rent kaffe.

Kaffesurrogatprovet var framställt av sockerbeta.

Sju kakaoprov:

	1	2	3	4	5	6	7
Äggviteämnen, incl. teobromin (= 6,25 × kväve) i %	23,38	14,88	12,06	17,06	16,25	—	—
Fett » »	14,35	12,20	6,05	12,00	11,00	7,00	9,7
Aska » »	5,48	6,72	9,12	10,36	7,20	9,24	—
Vatten » »	6,12	7,84	8,32	8,24	7,84	9,28	—
Cellulosa i provet i %	4,50	10,03	13,53	11,80	7,93	16,40	—
» » fettfri torrsbstans i %	5,66	12,54	15,80	14,79	9,77	—	—
Fosfat, beräknat som PO ₄ ¹⁾ :							
Olösligt i %	0,09	0,29	0,94	1,49	0,95	—	—
Lösligt » »	2,04	0,95	0,24	0,43	0,50	—	—
Olösligt i total-fosfat i %	4,2	23,4	79,7	77,6	65,5	—	—
4 % av » »	0,09	0,05	0,04	0,08	0,06	—	—
Pris, kronor pr k	20	10	7,60	10	12,50	—	—

¹⁾ Enligt officiell tysk metod, Chemiker Zeitung 1916, 969.

Det första provet har tämligen låg fetthalt, men visar sig för övrigt vara normalt. Alla övriga proven hava oriktig sammansättning. Det bekräftades också av den mikroskopiska undersökningen, att alla proven utom det första voro förfälskade genom inblandning av stor mängd skaldelar. Proven 3 och 6 innehöll knappt någon verklig kakao.

Det s. k. *vinprovet* var starkt grumligt och innehöll:

Alkohol..... 2,4 volym-%

Fri syra, beräknad som vinsyra 0,50 g i 100 cm³.

Under mikroskopet iakttogos massor av bakterier, men inga jästsvampar.

Hjorthornssaltet var rent.

Bland övriga prov, som undersökts på laboratoriet, må följande omnämnas. Två prov halvfet ost innehöllo i torrsubstansen endast 7,4 och 10,2 % fett. Som dåliga smörersättningar med höga pris kunna följande anföras:

	1	2	3	4	5
Fett..... i %	21,0	15,4	24,6	24,7	41,6
Äggviteämnen » »	20,8	16,0	0,7	—	—
Andra beståndsdelar » »	4,1	2,1	18,4 ¹⁾	—	—
Aska » »	1,7	2,1	3,6	—	—
Vatten..... » »	52,4	64,4	52,7	51,9	—
	100,0	100,0	100,0		

¹⁾ Huvudsakligen mjöl.

Ett prov äggula innehöll borsyra.

Ett ryskt »äggpulver» utgjordes av leguminosmjöl och bikarbonat.

Endast tjugunio prov oskummad och seks prov skummad mjölk hava under året undersökts. Av de oskummade proven voro tre spädda med vatten och ett i högsta grad smutsigt: bottensatsen var enligt Gerber och Stutzer 7 grader. Dessa förklara en mjölk med blott 2 grader smuts vara »schmutzig oder äusserst unsauber». Dessutom avskilde denna mjölk ett 1 cm tjockt gräddlager, som var gråfärgat av smuts.

Ett prov av konstmjök, välsmakande och enligt uppgift framställd av sojaböner, hade följande sammansättning:

Fett.....	1,80 %
Äggviteämnen	2,75 »
Kolhydrat	4,39 »
Aska	0,71 »
Vatten	90,35 »
	100,00 %

Bland fyrtioett gräddprov var det blott ett, som höll under 12 % fett. Trettiosex av proven, som alla visade en fetthalt av bortåt 30 %, härstammade från Torreby gård, för vilkens räkning tre prov av här saluhållen grädde månatligen undersökas.

Av fyrtiotre undersökta smörprov innehöllo tjugutre en vattenhalt över 16 %.

Ett prov »kokosfett» utgjordes av talg.

I ett prov skirad talg ingick vatten till en mängd av 21,9 %.

Två prov »olivolja», avsedda att användas som matolja, utgjordes av bomullsfröolja.

Tre prov potatismjöl höllo för höga vattenhalter: resp. 20,2, 20,7 och 21,6 %.

Ett majsstärkelseprov var smutsigt och innehöll 1,44 % aska, därav 0,52 % sand.

Ett prov av importerad tomat-puré var konserverat med salicylsyra och färgat med en tjärfärg.

Av två prov lök misstänktes det ena vara sjöskadat. För att avgöra frågan bereddes vattenextrakt av hela lökar, och bestämdes sedan klorhalten i extrakten. Efter 1 k lök befanns klorhalten, beräknad som klornatrium, vara i ena fallet 1,23 g, i det andra endast 0,017 g. Misstanken, att det ena provet blivit skadat av havsvatten, syntes sålunda vinna bekräftelse.

En söt hallonsaft med en extrakthalt av endast 22,9 % var färgad med en tjärfärg.

Ett prov rostat och malet kaffe var förfalskat med spannmål, två prov med leguminoser.

Ett teprov, som vid inkomsten till laboratoriet hade en dålig, unken lukt, blev bättre, sedan det legat en månad på laboratoriet. Av den unkna lukten förmärktes då ingenting.

Två prov av ett afrikanskt tesurrogat gävo vid analys följande %-tal:

	1	2
Extrakt (enligt Trillich)	10,56	9,68
Garvännen (enligt Fleck)	4,05	3,85
Aska	2,30	2,00
Vatten	11,19	11,14

Äkta te giver vid extraktion mycket mera extrakt och däribland mycket mera garvännen. För att få samma styrka på dekokten av surrogatet som av te, måste man därför taga betydligt mera av det förra än av det senare. Dekokten av surrogatet var eljest välsmakande. Men detaljpriset måste betecknas som mycket högt: 20 kronor pr k.

Handeln med kakao har att döma av de undersökningar, som utförts å laboratoriet, varit fullkomligt svindelartad. Fyrtiosju prov höllo lägre fetthalt än 20 %, som bör vara minimum hos äkta vara. Hos tjugufyra prov var fetthalten under 10 % (lägst 5,6 %). Alla dessa prov voro säkerligen förfalskade. Flera av dem undersöktes ock mikroskopiskt, varvid förfalskning med kakaoskal bekräftades. Bland de tjugutre proven med en fetthalt mellan 10 och 20 % funnos kanske några få oförfalskade. Hos flera bland dem konstaterades inblandning av kakaoskal genom mikroskopisk undersökning. Tretton kakaoprov blevo endast mikroskopiskt undersökta, och alla dessa befunnos innehålla skaldelar i otillåten mängd.

Trenne prov, inlämnade under riktig benämning av kakaoskal, innehöllo resp. 3,5, 4,3 och 5,6 % fett.

En hel del prov av ersättningsmedel för socker hava undersökts. Men knappt något har motsvarat lämnad garanti. I följande tabeller meddelas funnen och garanterad sötma i förhållande till vanligt socker:

Sackarin ..	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Funnen	300×	300×	300×	300×	300×	300×	300×	225×	200×	200×	20×	7×	1×	160×
Garanterad ..	550×	550×	550×	550×	550×	550×	550×	550×	350×	350×	750×(!)	110×	550×(!)	okänd

Sackarintabletter ..	1	2	3	4
Funnen	100×	50×	30×	20×
Garanterad	350×	110×	400×	110×

En sackarintablett var så salt, att dess sötma ej kunde bestämmas.

En »kristalldruevessens» var 6 × sötare än socker i stället för 100 ×.

Av sju lösningar, som skulle ersätta socker, krävde tre 8 g och fyra 10 g i stället för garanterade 5 g för att ersätta 5 g socker.

Ett porterprov höll en stamvört av endast 9,2 %. Den borde ha varit ungefär dubbelt så hög. Detta var före den tid, då det bestämdes, att porter icke fick bryggas med högre stamvört än 7 %.

Ett »fruktvin» var en läskdryck, bestående av en färgad sockerlösning jämte en organisk syra och essangs.

»Very old sherry» innehöll endast 8,5 volym-% alkohol.

Brännvin på ett utskänkingsställe härstädes hade blivit nedspätt från 40 till 33 %.

Resultatet av de undersökningar, som utförts för Göteborgs vattenvärk, återfinnas i vattenledningsvärkstyrelsens årsberättelse.

I ett prov »lammtenn», som bör vara i det närmaste kemiskt rent, var tennhalten 96,8 %. Två prov »lödtenn» innehöllo endast 1,2 och 13,3 % tenn.

Kopparplåt från tyska kyrkans torn innehöll 0,0086 % guld och 0,2273 % silver.

Ett prov »kiseljärn» utgjordes av ferromangan.

Ett prov kaustiskt natron höll intet natriumhydrat; dess alkalitet motsvarade endast 9 % soda; huvudsakligen var det koksalt.

Ett prov kalcinerad soda innehöll 28,2 % vatten. Ett annat prov soda höll 36,7 % soda, 14,5 % natriumbikarbonat och 48,6 % vatten. Ett prov »soda» innehöll blott krita. Fyra sodaprov, som voro garanterade 98 %-iga, höllo resp. 72,9, 83,0, 84,0 och 87,5 % soda.

Ett prov sodaersättning innehöll 71,6 % kiselsyra, 18,7 % natron, 6,1 % kalk m. m. Ett annat prov bestod av orent glaubersalt.

Fem prov glaubersalt, garanterade 96 %-iga, höllo resp. 91,4, 92,2, 92,6, 92,7 och 92,8 % natriumsulfat.

Ett prov koksalt var förorenat av klorbarium och alltså giftigt.

Två prov kalisalpetervoro förfalskade med koksalt. I det ena provet bestämdes salpeterhalten till 58,3 %.

Björkaska, 1) äkta, 2) levererad falsk vara innehöllo:

	1	2
Kaliumkarbonat i %	13,89	0,96
Kaliumhydrat » »	0	3,36
Vatten » »	3,72	2,97

I seks prov tyska tvättpulver ingick soda eller pottaska jämte glaubersalt, koksalt, lera och sand. Två av dem innehöllo dessutom ett blekmedel. Alla voro fria från tvål och såpa.

Klorkalk levereras i allmänhet med en garanterad halt av minst 35 % värksam klor. I tretton undersökta prov väkslade klorhalten mellan 26,2 och 34,4 %.

Ett ultramarinprov var förfalskat med gips.

Ett prov zinkgrått innehöll 72,4 % zink.

Ett zinkvittprov bestod av litopon, blyvitt och gips. Ett annat prov höll blott 24,7 % zinkoxid.

Ett prov blyvitt med endast 42,3 % blyoxid. Fyra prov voro förfalskade med stor mängd tungspat. Ett prov s. k. blyvitt var fritt från bly.

Endast två prov av oförfalskad mönja ha förekommit till undersökning, däremot tjugutvå falska. Ett utgjordes av blykromat. De övriga voro förfalskade med tungspat och en artificiell färg och därjämte i allmänhet en fettsubstans. Hos flertalet av proven gjordes kvantitativa bestämningar:

	1	2	3	4	5	6	7	8—16
Värklig mönja i %	12,35	31,8	62,9	15,1	—	—	—	med tungspathalter väks- lande mellan 53,4 % och 94,8 %
Blyoxid » »	17,96	7,5	5,4	—	—	—	—	
Blyulfat » »	1,74	—	—	—	—	—	—	
Tungspat » »	64,10	—	—	—	—	—	—	
Färgsubstans » »	0,70	—	—	—	—	—	—	
Fettsubstans » »	1,16	—	—	—	—	—	—	
Bly » »	—	—	—	—	44,4	44,5	0	
Andra ämnen » »	1,99	60,7	31,7	—	—	—	—	
	100,0	100,0	100,0					

Ett som mönjesurrogat betecknat prov innehöll 95,9 % tungspat.

Två prov cremor tartari (kaliumbitartrat) utgjordes av klormagnesium.

Fyra spritprov voro underhålliga, som följande sammanställning visar:

	1	2	3	4
Garanterad alkoholhalt (volym-%)	92	92	95	96
Funnen > (>)	84,9	87,0	85,6	92,9

»Eau de Portugal», som använts som berusningsmedel i Lilla Edet, innehöll 52,3 % alkohol.

Av tjuguuåtta prov såpa, som undersökts för statens industrikommission, innehöll sjutton prov under 37 % fettsyror, därav 9 under 35 %. Garantin var för en del 37 %, för andra 35 % fettsyror.

Hos fyra andra såpprov har fettsyrehalten växlat mellan 22,7 och 31,6 %.

Av såpersättningar hava trettio prov blivit undersökta. Deras fettsyrehalter ha varierat mellan 3,6 och 14,8 %. Blott hos seks prov var fettsyrehalten över 10 %. I de flesta proven bestämdes även vattenhalten. Den varierade mellan 80,9 och 92,4 % och var hos seks prov över 90 %.

Fettsyrehalten i fyra tvålprov växlade mellan 7,0 och 26,5 %.

Ett ganska stort antal oljeprov hava inlämnats för undersökning, och det synes ha varit väl behöfligt, ty underhålliga eller förfalskade hava de ofta visat sig vara.

Tre prov »bomolja» innehöll resp. 84,9, 89,1 och 92,5 % mineralolja.

Sju prov linolja, alla förfalskade, gåvo följande siffror:

	1	2	3	4	5	6	7
Egentlig vikt vid + 15° C . .	0,920	0,920	0,912	—	—	—	—
Försåpningstal	118	118	76	78	—	—	—
Flampunkt enligt Brenken . .	+ 60° C	+ 60° C	—	+ 55° C	+ 120° C	—	—
Oförsåpbar olja	—	—	—	—	—	37,5 %	} stor mängd

Intet tal riktigt.

Fjorton prov linoljefernissa, likaledes förfalskade, gåvo följande data:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12—14
Egentlig vikt vid + 15° C	—	—	0,919	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Försåpningstal	80	120	153	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Flampunkt enligt Brenken	+55° C	+50° C	+70° C	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Oförsåpbar olja	—	—	—	5,1 %	6,0 %	7,9 %	24,1 %	34,1 %	41,8 %	—	—	—
Vatten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25 %	43 %	Innehöll oför- såpbar olja i av- sevärd mängd.

Hos aderton tranprov förekommo vattenhalter växlande mellan 3,9 och 65,2 % (medeltal 32,7 %).

I två tranprov bestämdes halten av mineralolja till 77 och 78 %.

En »imiterad tran» innehöll 98,2 % mineralolja.

Ett prov av tranavfall innehöll blott 10 % olja.

Hos sju prov maskinolja varierade vattenhalten mellan 11,4 och 52,9 % (medeltal 27,9 %).

Tre »maskinoljor» innehöllo ingen olja alls. De utgjordes av koncentrerad sulfittlut.

En stor mängd maskin- och cylinder-oljor hade mycket för låga flampunkter.

Ett prov lokomotiv-vagnsolja innehöll 25,5 % olja, 30,8 % vatten och 43,7 % andra föroreningar.

Två prov masut (svartolja) innehöllo resp. 25 och 33 % vatten och resp. 3,8 och 3,4 % askbeståndsdelar.

Ett prov »råparaffin» var råvaselin.

Ett prov »råvaselin» var flytande vid + 23° C.

Två fotogenprov flammade redan vid + 11° C och voro således mycket eldfarliga.

Fyra benzinprov innehöllo resp. 8,8, 21,3, 33,3 och 97,1 % vatten.

Ett prov benzin var blandning av benzin och benzol. Ett annat »benzinprov» utgjordes av en blandning av benzol och sprit.

Ett prov »terpentinolja» var fotogen. Detta var även fallet med ett prov »mineralterpentin».

Fem prov kloakfett ha undersökts med följande resultat:

	Icke renat, från Göteborgs renhållningsvärk				Renat
	1	2	3	4	
Glycerider i %	} 53,63	61,64	66,04	66,16	24,86
Fria fettsyror » »					73,00
Vatten » »					—
	94,91	95,68	93,99	82,89	97,86

Två prov brunsten höllo 9,71 och 25,43 % mangansuperoxid.

Två »smärgelprov» innehöllo ingen smärgel. Sannolikt utgjordes de av finmalen masugnsslagg.

Två prov grafit innehöllo 61,9 och 72,8 % askbeståndsdelar. Ett prov »grafit» var karbidkväve.

Sju prov dåliga bränslen:

	Stenkol		Bränn torv				
	1	2	1	2	3	4	5
Vatten i %	4,06	—	25,7	61,1	43,5	62,0	73,6
Aska » »	65,55	65,18	50,8	7,4	—	—	—
Kalorimetriskt värmevärde, kalorier	1880	—	—	—	—	—	—
Effektivt värmevärde, kalorier	1670	—	—	—	—	—	—

Undersökning av ett prov grankottar gav följande analytiska data:

Vatten	17,80 %
Aska	1,18 »
Kalorimetriskt värmevärde	5330 kalorier
Effektivt »	3950 »

Seks prov nya fodermedel:

	L j u n g m j ö l				Löv- mjöl	Ogräs- mjöl
	1	2	3	4		
Äggviteämnen (= 6,25 × kväve) i %	5,6	5,6	5,1	3,9	7,3	9,8
Råfett (eterextrakt)	8,0	7,0	6,8	4,1	5,2	4,9
Cellulosa	28,9	17,8	73,7	—	22,6	65,9
Andra kolhydrat	34,3	45,7		—	50,8	
Aska	3,3	4,1	3,2	—	3,9	2,6
Vatten	19,9	19,8	11,2	—	10,2	16,8
	100,0	100,0	100,0	—	100,0	100,0

Ett prov fodermjöl innehöll 48,4 % krita.

Tjugusju prov rotfrukter hava för svenska lantmännens riksförbund undersökts på halt av torrs substans med följande resultat, beräknat i %:

	Foderbeta	Foder- sockerbeta	Kålrot	Rova
	6 prov	6 prov	6 prov	9 prov
Medeltal	12,16	13,91	13,26	10,02
Högst	12,9	15,0	14,3	11,2
Lägst	11,6	12,9	12,5	8,7

Av kraftfoderfosfat »Grex» ha seks prov blivit undersökta. Detta utbasunade »kraftfodermedel», som säljes till mycket höga priser — en uppgift har varit: 2 kronor pr k med 30 % rabatt — synes icke vara annat än en blandning av benmjöl och koksalt.

Fyra analyser gåvo följande %-tal:

	1	2	3	4
Fosforsyra, citratlöslig	6,34	6,08	6,02	6,27
» totalhalt	24,83	24,51	—	—
Klornatrium, beräknad av funnen klor	22,58	19,54	16,61	—

På arsenik hava 444 prov undersökts med följande resultat:

Analysmetod	Schneiders-Fresenius-Babos metod		Mörners tiacet-metod						Andra varor
	Arsenikspiegel		Varor upptagna i giftstadgans § 28		Färger, undersökta på 5 g		Färger från 200 cm ² yta		
	Ogenomskinlig	Genomskinlig el. ingen			ej använda		avskrapade		
Arsenikhalt	minst 0,05 mg	< 0,05 mg	minst 0,2 mg	< 0,2 mg	minst 0,2 mg	< 0,2 mg	minst 0,2 mg	< 0,2 mg	
Antal prov	66	345	7	11	3	6	0	4	2

I ett prov golvbeläggningssmassa (Schejas-massa) fanns på 50 cm² 1,30 mg arsenik. Sådana massor finnas icke upptagna i giftstadgan.

Ett prov »gummi arabicum» var harts, ett annat cerasin (från Prunus-arter).

Av ovanstående redogörelse synes, att under året förekommit en hel del affärer, vilkas bedrägliga natur blivit upptäckt genom efteråt värkställda undersökningar. En bland de mest oblyga må till sist omnämnas. En person utbjuder ett parti rågummi, vilket som bekant har haft ett synnerligen högt värde under året; det lär på en tullauktion ha betalats med ända till 500 kronor pr k. Varan liknade till det yttre rågummi, och partiet köptes och betaltes med flera tusen kronor. Sedan undersöktes den och befanns då icke vara annat än vals-massa. Köpet kunde icke återgå, ty säljaren var för köparen fullkomligt okänd.

II. Befolknings- och dödlighetsstatistik.

Tabellerna 7 och 8, som äro sammanställda efter pastorsämbetenas uppgifter, utvisa antalet födda för varje månad och församling, samt tab. 9 befolkningens rörlighet inom varje församling, likaledes efter prästerskapets uppgifter.

Den kyrkoskrivna befolkningens mängd uppgick den 1 januari 1917 till 191,539 och den 31 december samma år till 196,943.

Antalet levande födde var 4,309 och dödsfallens antal enligt dessa uppgifter

2,435. Nativitetsöverskottet, som sålunda utgjorde 1,874 uppgick föregående år till 1,771.

Överskottet inflyttade över utflyttade uppgick till 3,530. Största inflyttningen (över utflyttningen) har ägt rum i Gamlestadens församling med 2,495, sedan i Karl Johan, Lundby och Vasa med 925, 874 och 504. Största utflyttningen (över inflyttningen) har ägt rum från Oskar Fredriks församling med 430.

Antalet levande födde på 1,000 innevånare utgjorde 22.5.

Den av förste stadsläkaren förda dödsstatistiken omfattar dels de härstädes kyrkoskrivne, som dött inom staden, och utgjorde dessas antal 2,171 d. v. s. 11.3 pro mille, dels jämte dessa de här kyrkoskrivna, som under mer tillfällig vistelse och lidande av kronisk sjukdom dött å annan ort, med tillägg av främlingar, som dött i akut sjukdom under vistelse i staden, utan att ha hitförts för vård å sjukhus; dödssiffran, så beräknad uppgick till 2,236 svarande mot 11.7 pro mille.

De inom staden aflidna fördela sig pro mille innevånare (mantalsskrivna) på de olika församlingarna enligt följande sammanställning:

Masthuggets församling.....	8.1
Gamlestadens »	8.4
Vasa »	8.7
Oskar Fredriks »	9.1
Annedals »	10.8
Domkyrko »	11.1
Lundby »	11.6
Christine »	11.7
Karl Johan »	11.8
Haga »	13.1
Arbets- och försörjningsinrättningar.....	130.3.

III. Väderlek.

De meteorologiska förhållandena framgå av tab. 11, meddelad av Meteorologiska centralanstalten i Stockholm.

Årets medeltemperatur var + 6.9°, med absolut maximum i augusti med + 30° och absolut minimum i januari med — 18°. Medeltemperaturen för år 1916 var + 7.6° och för åren 1859—1916 + 7.5°. Nederbörden uppgick till

680.2 mm. mot 714.8 mm. för 1916 och 778.6 mm. i medeltal för åren 1860—1910.

Största nederbörden antecknades i oktober med 119.2 mm., den minsta i februari med 3.5 mm.

IV. Smittosjukdomar.

Smittosjukdomarnes förekomst framgår av tab. 12—15.

Fall av smittkoppor, difteri, skarlakansfeber, nervfeber (tyfoid och paratyfus), barnförlamning och epid. hjärnhinneinflammation anmäles av varje praktiserande läkare. Övriga här nedan behandlade sjukdomar endast av distriktsläkarne ur deras klientel. Dödsfallen tillhöra naturligtvis även andra läkarnes klientel.

Av *vattenkoppor* anmäldes 172 fall (mot 213 föreg. år), alla utom 5 tillhörande åldersklasserna under 15 år.

Intet fall av *smittkoppor* har förekommit.

Mässlingen har behandlats av distriktsläkarne i 711 fall (789 föreg. år) och 23 dödsfall ha anmälts ur såväl deras som de övriga praktiserande läkarnes praktik. 44 sjukdomsfall ha träffat årsklasserna över 15 år, därav 1 över 60 år.

Difterien har fortfarande en avsevärd utbredning. 1,264 fall, mot 1,128 fall år 1916 och 1,480 år 1915. Årets senare månader visade det största antalet fall med maximum i oktober (205 fall). Under sept., nov. och dec. månader resp. 132, 179 och 142 fall. Under årets övriga månader var frekvensen tämligen stationär med i medeltal 75 fall utan någon minskning mer än under april och juli, då antalet fall uppgingo till 40 och 44. Dödsfallens antal uppgick till 61 och utgjorde sålunda omkring 5 %. Det föregående årets dödlighetsprocent uppgick till omkring 4 och har sjukdomen sålunda under året visat sig vara något mera elakartad.

Endast 2 barn under 1 år avledo och 4 över 10, alla de övriga tillhörde mellanliggande årsklasser.

Skarlakansfebern uppträdde med 337 fall (488 föreg. år), maximum i mars med 53 fall och minimum i augusti med 10; för övrigt tämligen likformigt fördelade över hela året. Sjukdomen förorsakade 6 dödsfall, vållande en dödsprocent av 1.8.

Nervfebern (Tyfoid och paratyfus) visade en låg siffra med 64 fall, med såsom vanligt augusti och september samt därjämte juli med de högsta siffrorna, 8, 10 och 8 fall. Dödsfallens antal 6 och sål. dödlighetsprocenten den vanliga.

• Två fall av *epidemisk hjärnhinneinflammation* det ena i maj och det andra i juli båda mellan 40 och 60 år, och båda med dödlig utgång.

• Ett fall av akut *barnförlamning* i juni månad.

• Av *kikhosta* anmäldes 459 fall från distriktsläkarnes praktik. 30 dödsfall förorsakades av denna sjukdom, alla under 5 års ålder.

• Rapport från Andre Stadsläkaren.

Ehuru polismyndigheterna under årets lopp i ett ganska avsevärdt antal fall begärt Andre Stadsläkarens undersökning rörande personer, som anmält sig eller införts som sjuka å de olika polisstationerna, synes dock en viss minskning härutinnan föreligga jämfört med föregående år. Att detta gynnsamma förhållande i stor mån dels får skrivas på de skärpta spritrestriktionernas räkning dels är en följd av maltdryckernas minskade alkoholstyrka samt säkert även beror på det under kristiden bortfallna allmänna kaffemissbruket, synes mig tydligt. Och säkert är, att dessa förhållanden även gynnsamt påverkat det stora antal nerv- eller lättare sinnessjuka, som förut genom dessa retningsmedel braktes ur jämvikt och måste omhändertagas å polisstationerna. Under år 1917 har åtminstone antalet sinnessjuka, som av mig på begäran av polismyndigheterna undersökts, varit afsevärt mindre än förr. Men kristidens nackdelar hava även kunnat iakttagas, i det att i många sjukdomsfall det rent av rört sig endast om bristande näring.

Under året hava på förordnande av Poliskammaren 6 samt av Konungens Befallningshavande 1 eller tillsammans 7 rättsmedicinska obduktioner verkställts. Enligt avgivna utlåtanden hava dessa fall varit följande: 4 foster, därav ett fullgånget, men om med liv framfött oavgjort på grund av förruttnelse, ett fullgånget troligen med liv framfött även förruttnat, ett fullgånget med liv framfött säkerligen omkommet genom bristande vård och ett fullgånget, livligt, brakt om livet genom trubbigt våld som träffat huvudet. Ett fall av självmord, skottsår genom huvudet samt två förgiftningsfall, det ena genom inandad lysgas (olyckshändelse i badrum), det andra självmord genom fosfor (graviditet). I 72 fall har poliskammaren begärt utlåtande om dödsorsaken hos hastigt avlidna, vilket skett efter besiktning och liköppning utan att protokoll uppsats.

Antalet besiktningar å lösaktiga kvinnor har varit något större än föregående år. Den nyöppnade polikliniken för könssjukdomar fyller även i det hänseendet ett stort behov, att åtskilliga av de besiktningsskyldiga kvinnorna, som visserligen äro fria från symptom men dock i behov av antisypilitisk behandling, hänvisas dit, då gällande instruktioner lägga hinder i vägen för deras behandling vid besiktningssbyrån. Det föråldrade och otidsenliga sätt, varpå nuvarande verksamhet vid besiktningssbyrån genom instruktion av år 1877 måste uppehållas, gör, att med synnerlig glädje bör hälsas det meddelande som under

hand utgått från regeringshåll, att reglementeringsfrågan kommer att föreläggas 1918 års riksdag. Under åtskilliga år har detta förslag väntats, och hava under tiden icke önskvärda förändringar och förbättringar vid härvarande besiktningsbyrå kunnat begäras, då de afsevärda kostnader, som därvid erfordrats, möjligen delvis kunnat vara bortkastade, enär man ej vetat i vad riktning riksdagens beslut i denna fråga skulle komma att falla.

Enligt avgivna journaler över skyddskoppymningen 1917 hava av mig 6 barn inom och 3 utom Göteborg vaccinerats, varjämte 27 personer revaccinerats därav 21 med framgång.

Diariiboken upptager 85 inkomna och konceptboken 82 utgångna skrivelser.

Elis Wingård.

Fosterbarnsinspektionen.

Vid 1917 års ingång kvarstodo 948 fosterbarn under 7 års ålder.

Under året ha nyanmälts 255 och avförts 340. Av dessa ha

78 uppnått 7 års ålder,

128 återtagits av föräldrar eller andra målsmän,

6 lämnats till barnhem,

8 lämnats till fattigvården,

16 tagits som egna utan ersättning,

6 avlidit över ett års ålder,

11 avlidit under ett års ålder,

87 flyttat från staden.

Vid årets slut kvarstodo 863 barn under inspektionen.

Förbud att vidare mottaga fosterbarn har utfärdats för 3 fosterhem.

Från olämpliga fosterhem ha flyttats 9 barn utan att hemmen fått förbud.

För uraktlåtenhet att anmäla fosterbarn ha 7 personer ådömts böter.

Hilda Enander.

Göteborgs Barnavårdsbyrå.

Under det gångna året ha mottagits 197 nya anmälningar. Å byrån ha 1,406 personer infunnit sig för anmälan af olika ärenden eller rådfrågning, och från byråns sida ha för utredning av anmälda fall gjorts 793 besök. Inkomna skrivelser ha uppgått till 385, avsända 1,276.

Anmälningsorsakerna ha varit: önskan om hjälp med utkrävande av uppfostringsbidrag i 49 fall, begäran om anskaffande av fosterhem i 29 fall: övriga anmärkningsvärda orsaker ha varit: 23 fall av kroppslig vanvård eller miss-handel, sedlig försummelse eller vanart 8, fattigdom och sjukdom 18, bettleri 4, ansökan till barnhem 5, ansökan om beklädnad genom beklädnadsförening 20, andra orsaker 41.

Trots svårigheterna att anskaffa fosterhem har det varit möjligt att under årets lopp giva 24 mödrar anvisning på dylikt hem. Med 10 fäder har träffats överenskommelse om erläggande av uppfostringsbidrag; 14 mödrar ha hänvisats till förlikningsnämndens sakkörare.

Till fattigvården ha hänvisats 20 personer, och ha genom barnavårdsbyråns förmedling 5 barn erhållit tillfällig vård i fattigvårdens barnhem.

Till Göteborgs Barnavårdsnämnd ha remitterats 6 anmälningar.

I barnhem ha genom byråns förmedling intagits 5 barn, nämligen i Karl A. Wockatz' barnhem 2, i Barnavärn 2 samt i hemmet för epileptiska barn vid Vilhelmsro 1 barn.

Under året ha till barnavårdsbyrån inbetalats av fäder, mödrar eller för särskilda barn intresserade personer kr. 5,290: 50, avsedda till fosterlön, varemot såsom fosterlön utbetalats kr. 4,993: 91. Härav har byrån bidragit med kr. 360: —. Vid årets slut inestå av fosterlöner kontant kr. 134: 10 och insatta å sparkassekonto i Göteborgs Sparbank för 12 barn sammanlagt kr. 3,760: 98; summa inestående fosterlöner kr. 3,895: 08. Förmedlingen av fosterlöner har under 1917 omfattat 47 barn.

Barnavårdsbyråns sommarbarn voro under den sistförflutna sommaren 145, av vilka 16 fingo vistas vid Ragnhilds koloni och 40 i privata hem på landet utan avgift. För de övriga 89 har byrån erlagt en kontant ersättning till sommarhemmen av tillsammans kr. 3,022: 50. Dessutom bekostades barnens resor med kr. 179: 70 och deras beklädnad med kr. 1,230: 63. Hela kostnaden för sommarbarnen har uppgått till kr. 4,432: 83. Bidrag till barnens utrustning har lämnats in natura av Allmänna Hjälpföreningen och enskilda personer.

Balgö-kolonien har lämnat sommarvistelse åt 10 mödrar med 29 barn. Underhållskostnaden har detta år uppgått till kr. 1,608: 14 och har den samma till största delen bestritts av fru Valborg Andréé.

Till verksamheten för sommarbarnen och kolonien har inalles inkommit gåvor i kontanter av kr. 4,526: 62.

Åt barnavårdsbyrån anförtroddes att utvälja de hundra barn, som fingo deltaga i den bespisning, som för en tid av 2 månader under sommaren anordnats av Centralmissionen för en summa av 3,000 kronor, vilken av fru Anna Platin ställts till Centralmissionens förfogande.

Vid utdelning av beklädnad till julen bereddes byrån tillfälle att föreslå 19 barn till anteckning på Göteborgs Arbetareförenings lista, och ha samtliga dessa barn erhållit fullständig beklädnad.

Till byrån ha inkommit beklädnadslistor från 27 föreningar, omfattande 1,526 barn, vilka införts i byråns beklädnadsregister.

Doktorinnan T. Matell har tjänstgjort som föreståndarinnans vikarie under en månad och har dessutom deltagit i arbetet med sommarbarnen och Balgökolonien.

Fru Anna Platin har bearbetat det från beklädnadsföreningarna inkomna materialet och har ökat beklädnadsregistret med inregistrering av omkring 800 nya familjer.

Amélie Lundholm,
Föreståndarinna.

Barnmorskorna.

Jämlikt föreskrifterna i § 5 av gällande reglemente för barnmorskor hava 113 härstädes praktiserande barnmorskor inkommit med föreskrivna utdrag ur dagböckerna för år 1917. Av dessa framgår, att 24 barnmorskor under nämnda tid icke haft någon förrättning att utföra. På de övriga 89 barnmorskorna fördela sig de utförda 2,908 förrättningarne på följande sätt:

28	hava vardera haft	1— 10	förrättningar
15	»	»	» 11— 20
14	»	»	» 21— 30
10	»	»	» 31— 40
5	»	»	» 41— 50
12	»	»	» 51—100
5	»	»	» över 100

I nedanstående tabell lämnas ett sammandrag av barnmorskornas dagböcker för åren 1913—1917.

År	Barnaföderskor						Födda barn						Missfall	Barnsängskvinnan var 3 veckor efter förlossningen			
	Antal	Giffla	Ogiffla	Änkor	Försföderskor	Omföderskor	Antal	Gossar	Flickor	Levande födda	Dödfödda	Fullgångna		Ofullgångna	Frisk	Sängliggande sjuk	Död
1913	3031	2694	319	18	675	2356	¹ 2940	1543	1397	2871	69	2832	108	132	3011	18	2
1914	2994	2677	301	16	731	2263	² 2949	1498	1451	2866	83	2805	144	82	2963	25	6
1915	2737	2587	135	15	616	2121	³ 2698	1355	1343	2618	80	2581	117	76	2721	14	2
1916	2809	2607	190	12	643	2166	⁴ 2745	1389	1356	2660	85	2638	107	93	2771	14	5
1917	2908	2672	215	21	712	2196	⁵ 2888	1448	1440	2838	50	2820	68	66	2887	15	6

¹ Därav 41 tvillingbörder.

² » 37 »

³ » 35 » och 1 trillingbörd.

⁴ » 29 »

⁵ » 44 » » 1 »

TABELLER

TILL

HÄLSOVÅRDSNÄMDENS ÅRSBERÄTTELSE

1917

TABELLER

JANSONSÅRDSNÄMNDENS

ÅRSBERÄTTELSE

1912

Balans	
Utvald	Saldo
1. 1. 1912	...
31. 12. 1912	...

Tab. 1. Summarisk redogörelse för sundhetspolisens arbeten under år 1917.

Arbetets art:	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa
<i>Besiktning av:</i>													
Avträden.....	2,903	2,714	3,398	3,945	4,651	4,168	3,691	4,030	4,436	3,740	3,798	3,313	44,797
Gårdar.....	2,903	2,714	3,398	3,945	4,661	4,168	3,691	4,030	4,436	3,740	3,798	3,313	44,797
Avloppstrumror och diken.....	1,368	1,177	1,348	2,147	2,938	2,300	2,300	2,569	2,575	2,303	2,819	2,100	25,921
Stall.....	144	129	139	160	177	178	172	154	178	165	141	135	1,872
Svinhus.....	6	13	13	13	36	31	17	10	13	7	5	4	167
Fåhus.....	10	15	15	26	29	21	35	22	19	15	15	11	233
Avstjälpningsplatser.....	30	36	44	44	40	42	55	23	35	26	55	25	455
Lump-, ben- och hudupplag.....	112	67	109	91	124	108	117	92	105	93	72	78	1,168
Bostäder.....	46	68	20	76	270	470	86	43	78	38	29	614	1,838
Källare.....	422	333	478	576	634	580	465	652	607	534	524	381	6,186
Nybyggda hus.....	47	26	46	44	43	46	63	49	55	50	51	35	555
Bagerier.....	154	460	513	302	388	239	275	262	265	288	224	195	3,565
Charakterer och korvfabriker.....	533	607	677	559	543	545	419	527	506	495	650	453	6,514
Slakterier i angränsande kommuner.....	—	—	—	18	—	2	2	4	4	2	—	1	33
Spisningslokaler.....	191	192	244	197	402	258	214	206	187	202	232	213	2,738
Salubodrar och upplag av födoämnen.....	3,388	4,403	5,319	4,804	5,283	4,493	4,089	4,217	4,575	4,509	4,415	3,755	53,250
Saluhallar.....	361	300	378	361	387	257	357	365	395	341	374	346	4,222
Salutorg.....	276	269	314	277	316	274	277	305	330	288	293	287	3,506
Kustens fiskbrygga.....	4	6	5	4	8	5	5	2	2	4	7	3	55
Järnvägsstationer.....	11	12	11	18	29	18	10	26	14	25	48	62	284
Fartyg med matvaror.....	10	10	—	11	21	12	25	2	12	16	—	—	103
Fartyg, övriga.....	20	2	15	9	2	—	31	2	1	16	—	46	144
Auktionsgods.....	26	29	21	19	20	9	13	20	57	24	40	10	288
Skolor.....	—	14	—	17	3	5	—	—	—	35	—	22	79
Rakstugor.....	—	175	14	17	22	18	27	13	18	15	23	10	352
Fiskhamnen.....	26	24	27	21	25	20	26	29	25	24	26	14	287
<i>Övriga arbeten:</i>													
Anhållande och oskadliggörande av födoämnen.....	2	5	—	15	12	68	22	23	46	6	20	4	223
Inköp och hämtning av prov till undersökning.....	844	808	918	394	—	—	789	810	843	833	469	20	6,728
Skrivning.....	237	223	245	188	191	167	188	227	237	243	249	225	2,610
Desinfektioner.....	192	211	225	176	212	176	155	169	266	332	268	223	2,605
Besök i sjukas hem.....	286	348	385	290	320	271	291	289	396	470	347	291	3,984
Vitnat inför rätta i hälsovårdsärenden.....	1	—	2	—	—	—	6	2	—	—	—	—	11
Kallat till inställelse inför Nämnden.....	—	3	—	—	3	—	1	—	2	—	1	1	14
Biträde åt Nämndens vaccinatorer.....	2	—	5	13	21	13	—	—	17	6	1	—	78
Tillsyn över minderåriga i arbetet.....	127	235	253	93	116	47	129	146	199	111	90	48	1,594
Utfört diverse arbeten.....	385	381	418	348	361	318	390	385	442	454	392	344	4,604
Summa	15,067	16,009	18,997	19,187	22,297	19,327	18,410	19,705	21,366	19,437	19,476	16,582	225,860

Tab. 2. Renhållningsanordningarna i Göteborg år 1917

Stadsdel	Antal egendomär			Latrinuppsamling							
	där renhållningen hämltar	där bonde hämltar	där entreprenör hämltar	Vattenklosetter	Kistan		Spänner	Blandning			
					flyttbar	ej flyttbar		med kalk	med torvfjord	med aska	utan
Nordstaden	223	17	—	52	124	—	59	2	156	—	—
Sydstaden	406	52	—	81	309	—	73	17	363	—	—
Masthugget m. m.	344	37	—	29	415	—	39	—	192	1	—
Haga	340	—	—	14	327	—	15	1	333	11	—
Annedal	281	4	—	31	258	—	11	1	359	—	—
Landala	152	69	—	66	57	1	17	1	213	—	—
13:de och 14:de rotarna.....	399	20	—	250	219	—	9	2	222	—	—
15:de roten	139	—	2	63	80	—	—	—	80	—	—
Stampen och Gullbergsvass	159	32	—	17	115	1	67	—	173	1	—
Olskroken m. m.	297	143	4	77	250	2	125	—	268	67	—
Masthuggsbergen	269	5	—	28	161	1	32	41	222	1	—
Majorna	857	175	—	31	498	4	373	5	832	22	1
Lundby	206	562	24	17	265	53	386	9	575	8	18
Summa	4,072	1,116	30	756	3,078	62	1,206	79	3,988	111	20

amt stall, fähus och svinstia i varje stadsdel.

Uppsamling av sopor eller stallspillning					Begagnade			Underjordiskt avlopp			Vattenledning å gård	Urinkur å gård	Kompostupplag å tomt
i bajlor på plan	blott i köken	i ej flyttbara kärl	i vagn	i latrinkistan	stall	fähus	svinhus	från gård	från stall och dylikt	från sop-plan			
228	1	19	5	—	18	—	—	241	17	230	238	217	—
454	—	20	—	—	16	—	—	445	19	440	446	429	—
159	—	54	—	—	56	—	—	205	55	159	202	159	—
327	13	5	—	—	14	1	1	342	12	341	341	335	1
385	1	10	—	—	12	2	2	387	11	385	386	363	—
193	66	—	—	—	30	5	—	307	29	210	280	218	—
395	—	3	—	—	3	—	—	417	3	417	418	414	—
141	—	—	—	—	—	—	—	141	—	14	141	141	—
126	—	40	—	—	46	—	—	164	32	27	156	111	8
344	—	19	1	—	45	44	28	315	27	243	346	217	103
277	2	30	2	—	36	4	3	271	28	242	270	256	4
905	—	22	8	1	33	11	48	848	20	485	805	548	55
460	—	57	—	1	105	89	99	442	11	180	302	242	21
4,394	82	279	16	2	414	156	181	4,523	264	3,373	4,331	3,650	192

Tab. 3. Oskadiggjorda

Varuslag	Antal beslag												
	Under året	Jannari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December
Färskt kött eller organ av storbo- skap...	18	—	—	—	—	2	9	3	—	3	—	1	—
» » » » » häst ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
» » » » » kalv ...	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—
» » » » » får.....	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
» » » » » svin ...	14	—	—	—	—	1	11	2	—	—	—	—	—
Salt eller rökt kött	27	—	2	—	2	2	—	3	5	8	2	1	2
Korv eller andra av kött beredda matvaror	9	—	—	—	—	2	1	—	2	4	—	—	—
Fisk	23	1	1	—	2	—	6	3	3	—	—	7	—
Andra födoämnen.....	18	1	—	—	4	—	3	—	1	8	—	1	—
Summa	112	2	3	—	8	8	31	11	11	23	3	10	2

ödoämnen år 1917.

Kg.	Ställe, där varorna anträffats					Kassations- orsak		Anmärkingar
	Torg, station	Upplagsmagasin	Charkuteri- verkstad	Handelslokal	Fartyg	Förskämning	Andra orsaker	
134	—	3	3	12	—	18	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
207	—	1	1	—	—	2	—	
2	—	—	1	—	—	1	—	
2,631	4	3	—	7	—	14	—	
1,660	—	11	11	5	—	27	—	
94	—	2	1	6	—	9	—	
8,339	11	8	—	4	—	22	1	12½ tjog kolja och ½ tjog torsk ej vägda.
2,437	1	2	4	11	—	15	3	323 st. ägg ej vägda.
21,504	16	30	21	45	—	108	4	

Tab. 4. Bagerier, kött- och mjölk

Stadsdel	Bagerier			Charkuteriverkstäder		
	ovan jord	i källarvåning	Summa	ovan jord	i källarvåning	Summa
Nordstaden	7	1	8	1	—	1
Sydstaden	21	6	27	2	—	2
Masthugget m. m.	21	16	37	9	1	10
Haga.....	8	2	10	6	—	6
Annedal m. m.	10	3	13	6	2	8
Landala m. m.	4	1	5	2	—	2
13:de och 14:de rotarne	7	13	20	1	—	1
15:de roten	5	2	7	2	1	3
Stampen	2	—	2	2	—	2
Gullbergsvass	1	—	1	—	—	—
Olskroken m. m.....	9	4	13	9	2	11
Masthuggsbergen.....	6	4	10	2	—	2
Majorna	16	6	22	9	—	9
Lundby.....	6	1	7	5	—	5
Summa	123	59	182	56	6	62

lokaler vid slutet av år 1917.

Köttbutiker			Mjölklokaler								
			Läge			Drivas i samband med			Lagerlokal	Mejeri	Tappningslokal
ovan jord	i källarvåning	Summa	ovan jord	i källarvåning	Summa	speceriefår	ostafår	huvudsakligen brödafår			
4	—	4	12	1	13	1	1	—	2	2	—
130	1	131	26	2	28	—	1	—	1	—	1
25	1	26	22	12	34	2	—	—	—	2	—
28	1	29	29	2	31	7	—	—	—	1	—
14	—	14	35	4	39	9	1	—	—	—	—
5	—	5	15	4	19	1	—	1	—	—	—
5	3	8	15	13	28	5	—	—	—	—	1
5	1	6	8	5	13	1	—	—	—	—	—
2	—	2	7	2	9	—	—	—	—	—	—
3	—	3	3	—	3	—	—	—	—	—	—
14	1	15	38	3	41	2	—	—	—	—	—
6	1	7	35	5	40	3	—	—	—	—	—
14	—	14	40	6	46	3	—	—	—	—	—
7	1	8	36	3	39	24	—	—	—	—	—
262	10	272	321	62	383	58	3	1	3	5	2

Tab. 5. Sammandrag av resultaten från under år 1917 utförda undersökningar

Provtagningsställe	Antal undersökta mjölkprov		Mjölakens medelfetthalt %	ANTAL PRO															
	Antal butiker under året	Summa		Fetthalt under 3 %											Surhetsgra				
				högst 2 %	2,1 %	2,2 %	2,3 %	2,4 %	2,5 %	2,6 %	2,7 %	2,8—2,9 %	högst 7,5	minst 7,6		P alko			
														Summa	på 100		minst 8	Summa	
<i>I. Butiker. Innehavare:</i>																			
J. Anderssons Mjölkförsäljnings A.-B.	76	504	2,78	233	46,2	1	5	4	5	10	20	25	40	123	444	60	11,9	29	34
Mjölkförsäljn. A.-B. Direkt	44	299	2,99	119	39,8	—	1	1	3	3	7	14	22	68	245	54	18,0	28	40
Sand. Johansson & Co.	40	280	2,92	106	37,8	1	—	1	2	4	5	10	14	69	238	42	15,0	27	36
Arla Mjöldistrib. A.-B.	17	104	2,93	54	51,9	—	—	—	1	—	1	6	10	36	84	20	19,2	8	14
Faganders Mejeri A.-B.	12	87	3,04	26	29,8	—	—	3	3	3	2	5	1	9	77	10	11,4	4	7
Hjalmar Svensson	11	74	3,04	30	40,5	—	—	—	—	3	5	4	6	12	66	8	10,8	3	4
Joh. Eliasson	7	77	3,25	28	36,8	—	—	—	1	2	4	1	3	17	65	12	15,5	6	8
Ol. Pettersson	7	46	3,24	12	26,0	—	—	—	2	—	1	—	1	8	42	4	8,7	3	4
C. A. Dahlgren	6	39	3,15	11	28,2	—	—	—	—	2	1	1	3	4	34	5	12,8	3	4
K. A. Karlsson	3	19	3,31	5	26,8	—	—	—	—	1	—	—	—	4	18	1	5,2	1	1
Konsumtionsfören. Polaris	3	21	3,15	7	33,3	—	—	—	—	2	—	—	1	4	20	1	4,8	1	1
J. A. Uranus	2	15	3,29	3	20,0	—	—	—	—	—	—	—	1	—	12	3	20,0	3	3
A. Karlsson	2	14	2,97	6	42,8	—	—	—	—	1	1	1	2	1	11	3	21,4	2	3
Övriga butiksinnehavare	153	1069	3,04	443	41,2	11	2	4	16	25	40	44	75	226	945	124	11,5	62	83
Samtliga mjölkbutiker	383	2648	3,07	1083	40,8	13	8	13	33	56	87	112	178	583	2301	347	13,1	180	242
<i>II. Torg m. m.:</i>																			
Masthuggstorget	—	83	3,07	35	42,1	2	—	1	3	2	6	3	3	15	79	4	4,8	2	—
Kungstorget	—	66	3,10	27	40,9	—	—	—	1	—	4	4	4	14	58	8	12,1	3	2
Olskrokstorget	—	42	3,30	8	19,0	1	—	—	—	—	—	—	1	2	4	6	14,3	3	1
Kusttorget	—	13	3,11	4	30,7	—	—	1	1	—	—	—	1	1	—	12	1	7,7	—
Skanstorget	—	30	3,35	7	23,3	—	—	—	—	—	—	—	1	1	5	27	3	10,0	2
Kapellplatsen	—	3	3,26	1	33,3	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1	33,3	—	—
Lindholmens torg	—	27	3,17	9	33,3	—	—	—	—	1	2	2	—	4	27	—	—	—	—
Gator	—	75	2,97	38	50,6	1	—	1	2	6	4	4	4	20	70	5	6,6	4	2
Samtliga torg	—	339	3,16	129	35,1	4	—	2	6	5	19	16	15	62	311	28	8,2	14	7
Samtl. ovanstående	383	2987	3,11	1212	40,5	17	8	15	39	61	106	128	193	645	2612	375	12,5	194	249

ningar av oskummad (ej »kontrollerad») mjölk och grädde.

K U M M A D M J Ö L K														Antal prov kaffe­gräde			
Reduktas, v­färgningstid				Katalas, syreavg. på 2 tim.					Smutshalt			Pastöriserad					
inom 3 tim.				högst 3 kubc.	minst 3,5 kubc.				ej bottensats	bottensats		Summa	Ej uppvärmad till 80° C.	Summa	fetthalt under 12 %	medelfetthalt %	
Summa	på 100	inom 1 tim.			Summa	på 100	minst 4,5 kubc.			Summa	på 100						
		Summa	på 100				Summa	på 100									
0	144	28,5	64	12,7	475	29	5,8	5	0,9	261	243	48,2	—	—	109	10	14,13
4	105	35,1	42	14,0	288	11	3,6	5	1,6	186	113	37,8	160	46	84	16	12,73
2	118	42,1	58	20,7	270	10	3,5	3	1,07	134	146	52,1	118	24	93	33	12,00
2	32	30,7	7	6,7	103	1	0,9	—	—	72	32	30,7	76	14	22	2	14,41
9	18	20,6	3	3,4	78	9	10,3	3	3,4	54	33	37,9	—	—	28	2	14,12
0	24	32,4	11	14,8	69	5	6,5	2	2,7	36	38	51,3	—	—	30	3	13,57
2	25	32,4	9	11,7	74	3	3,9	2	2,6	65	12	15,5	—	—	12	—	14,80
1	15	32,6	5	10,8	44	2	4,3	2	4,3	22	24	52,1	—	—	22	3	12,21
6	13	33,3	5	12,8	37	2	5,1	—	—	19	20	51,2	3	—	14	2	14,65
8	1	5,2	1	5,2	19	—	—	—	—	6	13	68,4	—	—	5	—	13,92
5	6	29,0	2	9,5	19	2	9,5	1	4,8	14	7	33,3	2	1	3	—	16,26
9	6	40,0	2	13,3	10	5	33,3	2	13,3	11	4	26,6	2	—	4	2	13,00
8	6	42,8	1	7,1	13	1	7,1	—	—	5	9	64,2	—	—	7	7	10,17
0	329	30,7	136	12,7	1,002	67	6,2	31	2,8	676	393	36,7	113	27	213	46	14,15
6	842	31,8	346	13,0	2,501	147	5,5	56	2,1	1,561	1,087	41,0	474	112	646	126	13,58
9	14	16,8	3	3,6	81	2	2,4	1	1,2	42	41	49,4	—	—	25	1	15,02
8	8	12,1	2	3,0	63	3	4,5	1	1,5	19	47	74,2	—	—	19	—	19,22
5	7	16,7	1	2,4	40	2	4,8	—	—	8	34	80,9	—	—	15	—	16,74
3	—	—	—	—	11	2	15,4	2	15,4	6	7	53,8	—	—	5	1	15,92
8	2	6,6	—	—	28	2	6,6	2	6,6	15	15	50,0	—	—	10	—	15,92
3	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—	2	—	18,00
1	6	22,2	1	3,7	25	2	7,4	—	—	9	18	66,6	—	—	8	—	16,10
5	10	13,3	2	2,6	72	3	4,0	2	2,6	31	44	58,6	—	—	15	3	15,06
2	47	13,5	9	2,6	323	16	4,7	8	2,4	133	206	60,7	—	—	99	5	16,49
8	889	29,7	355	11,8	2,824	163	5,4	64	2,1	1,694	1,293	43,2	474	112	745	131	15,03

Tab. 6. Översikt av födda i Göteborg år 1917, med fördelning på månader.

	Levande födda					Dödfödda					Summa födda	Därav ut. äkt.
	inom		utom		tillsam- mans	inom		utom		tillsam- mans		
	äktenskapet					äktenskapet						
	m.	kv.	m.	kv.		m.	kv.	m.	kv.			
Januari	142	139	37	42	360	7	2	2	2	13	373	83
Februári	132	132	24	34	322	3	4	2	1	10	332	61
Mars	182	148	39	29	398	6	4	1	3	14	412	72
April	140	143	38	36	357	5	1	1	2	9	366	77
Maj	143	161	44	37	385	—	3	4	1	8	393	86
Juni	145	142	28	41	356	3	1	1	—	5	361	70
Juli	146	132	26	35	339	4	4	1	2	11	350	64
Augusti	145	125	29	36	335	4	1	1	1	7	342	67
September	150	129	30	28	337	—	2	2	2	6	343	62
Oktober	177	153	36	23	389	3	2	2	1	8	397	62
November	176	168	28	36	408	3	1	—	—	4	412	64
December	129	117	37	39	322	2	4	2	2	10	332	80
Hela året	1,807	1,689	396	416	4,308	40	29	19	17	105	4,413	848

Tab. 7. Översikt av födda i Göteborg år 1917, med fördelning på församlingar.

	Levande födda					Dödfödda					Summa födda	Därav ut. äkt.
	inom		utom		tillsam- mans	inom		utom		tillsam- mans		
	äktenskapet					äktenskapet						
	m.	kv.	m.	kv.		m.	kv.	m.	kv.			
Domkyrkan	96	73	47	43	259	5	1	3	1	10	269	94
Vasa	257	231	52	61	601	4	4	1	1	10	611	115
Kristine	97	100	31	48	276	1	2	2	2	7	283	83
Haga	89	94	38	32	253	3	—	1	2	6	259	73
Annedal	142	154	38	27	361	4	3	1	2	10	371	68
Masthugget	149	156	37	43	385	3	2	2	3	10	395	85
Oskar Fredrik	242	255	48	48	593	7	3	4	4	18	611	104
Karl Johan	251	233	31	44	559	5	6	1	1	13	572	77
Gamlestaden	257	200	34	27	518	4	7	1	—	12	530	62
Lundby	215	183	39	41	478	4	1	3	1	9	487	84
Garnison	7	8	1	2	18	—	—	—	—	—	18	3
Tyska	5	2	—	—	7	—	—	—	—	—	7	—
Summa	1,807	1,689	396	416	4,308	40	29	19	17	105	4,413	848

Tab. 8. Befolkningens rörlighet i varje av Göteborgs stads församlingar år 1917.

	Folkmängd 31/12 1916	Ingångna äktenskap	Levande födda		Döda	Överskott av		Folkmängd 31/12 1917
			alla	därav utom äktensk.		levande födda + och döda -	inflyttade + och utflyttade -	
Domkyrkan.....	16,055	171	259	90	207	+ 52	- 393	15,714
Vasa	31,408	258	601	103	425	+ 176	+ 504	32,088
Kristine	12,016	84	276	79	163	+ 113	+ 13	12,142
Haga	14,141	114	253	70	210	+ 43	- 61	14,123
Annedal	17,706	118	361	65	250	+ 111	- 77	17,740
Masthugget	13,303	89	385	80	144	+ 241	- 186	13,358
Oskar Fredrik	27,867	228	593	96	299	+ 294	- 430	27,731
Karl Johan	21,994	140	560	75	308	+ 252	+ 925	23,171
Gamlestaden	18,119	110	518	61	184	+ 334	+ 2,495	20,948
Lundby	17,243	93	478	80	225	+ 253	+ 874	18,370
Garnison.....	959	3	18	3	11	+ 7	- 120	846
Tyska	728	1	7	-	9	- 2	- 14	712
Summa	191,539	1,409	4,309	802	2,435	1,874	+ 3,530	196,943

Tab. 9. Dödsfall och dödlighet för månad bland kyrkoskrivna i Göteborg åren 1913—1917.

	År	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	
Döda inom staden på 1,000 inne- vånare för år räknat	1913	15.6	14.3	12.3	15.8	10.6	12.0	12.8	8.6	8.5	11.5	9.6	13.3	
	1914	14.3	12.7	14.7	16.8	11.7	10.6	11.6	12.7	12.5	9.8	10.6	14.1	
	1915	17.4	12.8	14.7	15.2	13.2	14.5	9.6	8.6	11.3	11.2	9.4	16.5	
	1916	10.2	11.0	18.4	13.2	13.4	12.8	9.9	9.6	9.6	9.6	8.5	12.5	11.3
	1917	12.9	14.3	12.9	11.9	16.1	10.9	9.6	10.3	8.0	9.3	8.7	11.8	
Medeltal 1913—1917	12.2	13.0	14.1	14.4	13.0	12.3	10.7	10.0	10.0	10.0	10.5	10.2	13.4	
Alla döda bland här kyrkoskrivna	1913	2,149	209	170	234	158	182	189	131	125	169	145	202	
»	1914	2,300	215	223	252	176	165	173	192	191	150	159	216	
»	1915	2,392	270	227	235	204	223	149	133	176	174	147	256	
»	1916	2,247	164	291	212	214	205	160	154	154	136	200	181	
»	1917	2,236	212	212	195	264	171	157	169	130	152	143	196	

Tab. 10. Dödligheten inom Göteborg år 1917 för olika församlingar bland mantalsskrivna befolkningen.

Församling	Antal innevånare	Antal döda	Döda pr mille
Masthugget	13,318	119	8.1
Gamlestaden	18,934	160	8.4
Vasa	31,758	276	8.7
Oskar Fredrik	27,854	254	9.1
Annedal	17,782	193	10.8
Domkyrkan	16,121	180	11.1
Lundby	17,631	205	11.6
Christine	12,051	142	11.7
Karl Johan.....	22,765	269	11.8
Haga	14,110	185	13.1
Arbets-, försörjningsinrättningar o. d.	1,626	212	130.3
Summa	193,950	2,195	11.3

Tab. 11. Översikt av meteorologiska observationerna i Göteborg år 1917.

	År	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	Septemb.	Oktober	November	December
Temperatur C. 1917, absolut maximum	+30.0	+ 2.5	+ 5.0	+ 4.0	+12.0	+26.5	+28.0	+25.0	+30.0	+20.0	+15.0	+ 9.0	+ 8.0
» » » minimum	-18.0	-18.0	-18.0	-12.5	- 4.0	- 1.0	+ 7.0	+ 9.0	+10.5	+ 6.0	+ 1.5	- 6.0	- 9.7
» » » medeltal (dygnets)	+ 6.9	- 5.6	- 2.2	- 2.5	+ 3.2	+11.1	+17.5	+17.3	+17.7	+13.6	+ 8.0	+ 5.1	- 0.3
» » » medeltal åren 1859—1915	+ 7.5	- 0.5	- 0.5	+ 1.1	+ 5.5	+10.6	+15.2	+16.8	+15.9	+12.7	+ 8.0	+ 3.7	+ 0.6
Nederbörd 1917, millimeter	680.2	27.5	3.5	57.3	32.8	13.0	55.7	36.2	116.8	69.2	119.2	100.9	48.1
» » » medeltal millimeter åren 1860—1910	778.6	66.3	50.8	52.7	41.3	50.4	54.9	71.8	94.6	80.1	80.6	66.0	69.1
Relativ fuktighet 1917, medeltal %	74	83	83	80	71	52	60	62	72	75	83	83	85
Barometern i millimeter 1917	757.0	760.1	761.4	755.9	752.7	762.2	761.2	758.8	754.8	755.2	749.9	753.1	758.1

Tab. 14. Sammandrag över sjukligheten i Göteborg

	1	2	3
Sjukdomar			
		Under 2 år	Från 2 till 7 år
1	Vattenkoppor. <i>Varicellæ</i>	34	101
2	Mässling. <i>Morbilli</i>	172	355
3	Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	12	66
4	Rash. <i>Roseola febrilis</i>	5	26
5	<i>Febricula</i>	—	—
6	Nervfeber. <i>Typhus abdominalis</i>	—	3
7	Rödsot. <i>Dysenteria</i>	—	—
8	Barnkolera. <i>Cholera nostras et Cholera infantum</i>	—	—
9	Påssjuka. <i>Parotitis</i>	3	6
10	Influensa. <i>Influenza epidemica</i>	10	41
11	Kikhosta. <i>Pertussis</i>	170	240
12	Difteri. <i>Diphtheria</i>	25	245
13	Strypsjuka. <i>Croup</i>	9	12
14	Ros. <i>Erysipelas</i>	2	2
15	Varfeber. <i>Pyæmia</i>	—	1
16	Barnsängsfeber. <i>Febris puerperalis</i>	—	—
17	<i>Ulcus venereum simplex</i>	—	—
18	Dröppel. <i>Gonorrhoea</i>	—	5
19	Barnförlamning. <i>Poliomyelitis anterior acuta</i>	—	1
20	<i>Rubeola</i>	—	4
21	<i>Syphilis</i>	—	—
22	Fyllerigalenskap. <i>Delirium tremens</i>	—	—
23	Hjärt- och hjärtsäcksinflammation. <i>Endo- et Pericarditis</i>	—	—
24	Luftstrupskatarr. <i>Laryngitis catarrhalis</i>	25	33
25	Lungkatarr. <i>Bronchitis</i>	944	884
26	Lunginflammation. <i>Pneumonia</i>	86	106
27	Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	1	9
28	Halsfluss. <i>Angina tonsillaris</i>	29	241
29	Akut magkatarr. <i>Gastritis acuta</i>	30	29
30	Akut tarmkatarr. <i>Enteritis et colitis</i>	885	585
31	Blindtarmsinflammation. <i>Typhlitis, Perityphlitis</i>	—	6
32	Bukhinneinflammation. <i>Peritonitis</i>	—	1
33	Blåskatarr. <i>Cystitis</i>	1	11
34	Njurinflammation. <i>Nephritis</i>	5	28
35	Muskelreumatism. <i>Rheumatismus muscularis</i>	—	2
36	Reumatisk feber. <i>Rheumatismus articularis</i>	—	9
37	<i>Erythema multiforme</i>	—	2
38	Knölrös. <i>Erythema nodosum</i>	3	24
39	Nässelutslag. <i>Urticaria</i>	6	18
40	Bältros. <i>Herpes Zoster</i>	1	2
41	Förgiftningssjukdom. <i>Intoxicatio</i>	—	—
42	Gulsot. <i>Icterus catarrhalis</i>	—	4
	Summa	2,458	3,105

år 1917, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarna.

4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Från 7 till 15 år	Från 15 till 60 år	Över 60 år	Summa	Staden inom Vallgraven samt Pustervik	13:de och 14:de rotarna	Haga, Annedal och Landala	Majorna och Mashugget väster om Linnégatan	Gamlestaden, Stampen, 15:de roten m. m.	Lundby	Okänd bostad
32	5	—	172	8	8	33	97	19	7	—
140	43	1	711	34	33	190	328	117	7	2
68	15	—	161	8	3	47	65	11	26	1
25	22	—	78	1	3	9	43	3	19	—
1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
11	35	—	49	5	1	6	26	2	8	1
—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—
—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—
10	14	—	33	4	1	5	16	6	1	—
94	750	53	948	62	54	189	359	181	103	—
44	5	—	459	15	10	109	194	65	66	—
229	51	—	550	21	8	114	203	82	119	3
5	—	—	26	—	2	6	13	3	2	—
6	65	8	83	4	5	20	28	8	18	—
—	2	—	3	—	—	1	1	—	1	—
—	2	—	2	—	—	1	—	—	—	—
—	6	—	6	1	—	1	4	—	—	—
—	18	1	24	2	—	1	15	1	3	2
—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—
4	2	—	10	—	—	2	8	—	—	—
—	9	—	9	3	—	—	5	—	—	1
—	6	—	6	—	1	2	1	2	—	—
4	14	5	23	2	—	3	2	—	16	—
21	137	8	224	14	12	60	92	26	20	—
567	1,480	390	4,265	276	140	961	1,933	547	407	1
74	234	52	552	36	8	105	195	40	168	—
42	104	9	165	12	4	37	73	20	18	1
325	636	10	1,241	85	80	277	449	136	211	3
49	201	10	319	39	29	84	102	49	14	2
240	1,052	213	2,973	206	105	633	1,243	503	280	3
26	93	6	131	6	5	38	55	8	19	—
—	11	2	17	—	2	9	3	1	2	—
13	94	32	151	7	5	28	67	17	26	1
33	85	6	157	6	5	30	50	12	53	1
27	629	91	749	48	30	207	289	51	124	—
23	170	20	222	10	9	66	73	18	45	1
6	9	—	17	3	1	4	6	2	—	1
40	15	1	83	4	2	19	37	12	9	—
26	44	3	97	1	4	29	36	15	12	—
15	47	19	84	3	3	16	28	11	22	1
—	3	—	3	—	—	1	1	—	1	—
13	9	—	26	2	1	6	13	3	1	—
2,213	6,119	940	14,833	929	574	3,349	6,154	1,972	1,830	25

Tab. 15. Gångse sjukdomar i Göteborg år 1917

		Januari	Februari
1	Vattenkoppor. <i>Varicellæ</i>	33	16
2	Mässling. <i>Morbilli</i>	281	154
3	Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	26	15
4	Rash. <i>Roseola febrilis</i>	—	1
5	<i>Febricula</i>	—	—
6	Nervfeber. <i>Typhus abdominalis</i>	2	1
7	Rödsot. <i>Dysenteria</i>	—	—
8	Barnkolera. <i>Cholera nostras et Cholera infantum</i>	—	—
9	Påssjuka. <i>Parotitis</i>	2	4
10	Influensa. <i>Influenza epidemica</i>	243	313
11	Kikhosta. <i>Pertussis</i>	31	34
12	Difteri. <i>Diphtheria</i>	33	30
13	Strypsjuka. <i>Croup</i>	7	—
14	Ros. <i>Erysipelas</i>	9	5
15	Varfeber. <i>Pyæmia</i>	—	1
16	Barnsängsfeber. <i>Febris puerperalis</i>	—	—
17	<i>Ulcus venereum simplex</i>	—	—
18	Dröppel. <i>Gonorrhoea</i>	1	1
19	Barnförlamning. <i>Poliomyelitis anterior acuta</i>	—	—
20	<i>Rubeola</i>	2	—
21	<i>Syphilis</i>	1	—
22	Fyllerigalenskap. <i>Delirium tremens</i>	1	—
23	Hjärt- och hjärtsäcksinflammation. <i>Endo- et Pericarditis</i>	1	4
24	Luftstrupskatarr. <i>Laryngitis catarrhalis</i>	33	33
25	Lungkatarr. <i>Bronchitis</i>	625	582
26	Lunginflammation. <i>Pneumonia</i>	59	75
27	Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	19	14
28	Halsfluss. <i>Angina tonsillaris</i>	123	100
29	Akut magkatarr. <i>Gastritis acuta</i>	36	25
30	Akut tarmkatarr. <i>Enteritis et colitis</i>	180	180
31	Blindtarmsinflammation. <i>Typhlitis, Perityphlitis</i>	16	9
32	Bukhinneinflammation. <i>Peritonitis</i>	1	1
33	Blåskatarr. <i>Cystitis</i>	15	18
34	Njurinflammation. <i>Nephritis</i>	19	15
35	Muskelreumatism. <i>Rheumatismus muscularis</i>	77	72
36	Reumatisk feber. <i>Rheumatismus articularis</i>	26	26
37	<i>Erythema multiforme</i>	—	2
38	Knölros. <i>Erythema nodosum</i>	12	3
39	Nässelutslag. <i>Urticaria</i>	14	7
40	Bältros. <i>Herpes Zoster</i>	9	3
41	Förgiftningssjukdom. <i>Intoxicatio</i>	1	—
42	Gulsot. <i>Icterus catarrhalis</i>	3	—
	Summa	1,941	1,744

ördelade på månader, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.

Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Alla
14	8	20	16	5	4	3	15	9	29	172
107	94	53	13	2	3	4	—	—	—	711
19	18	19	12	8	4	10	10	10	10	161
—	4	44	15	—	1	2	3	5	3	78
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
—	—	4	1	4	5	8	9	12	3	49
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
7	3	6	2	—	4	3	1	1	—	33
147	80	19	2	—	—	2	26	66	50	948
37	36	41	28	30	42	36	41	57	46	459
27	19	46	23	24	37	70	100	80	61	550
7	1	3	1	—	1	—	4	1	1	26
5	9	11	5	6	3	5	12	5	8	83
—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2
1	—	1	—	1	—	1	1	1	—	6
3	1	3	4	1	3	2	2	2	1	24
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
—	—	3	5	—	—	—	—	—	—	10
2	2	2	—	—	—	—	—	1	1	9
1	1	1	—	—	—	—	1	—	1	6
3	3	1	3	1	1	1	1	1	3	23
30	26	26	9	4	19	10	13	5	16	224
457	441	473	279	206	173	174	304	276	275	4,265
55	88	81	36	29	13	26	27	25	38	552
13	18	16	13	16	14	9	14	7	12	165
113	104	110	80	71	74	119	130	123	94	1,241
32	18	19	25	37	34	18	27	23	25	319
176	200	223	236	383	492	258	237	186	222	2,973
6	13	13	13	11	12	17	3	4	14	131
2	2	2	2	1	1	—	2	2	1	17
7	11	18	20	5	18	12	5	11	11	151
13	18	13	14	7	7	8	21	13	9	157
74	54	73	46	59	70	46	67	61	50	749
25	15	25	20	17	8	12	14	19	15	222
2	—	1	4	2	2	—	4	—	—	17
8	9	11	14	4	3	6	2	1	10	83
10	9	9	6	3	7	6	8	12	6	97
4	5	11	8	6	9	7	11	6	5	84
1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
—	—	2	3	—	3	1	8	3	3	26
1,408	1,311	1,404	960	944	1,068	877	1,124	1,029	1,023	14,833

Tab. 16. Dödsorsakerna år 1917 bland i Göteborg kyrkoskriv

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
I. Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda.										
3. Missbildning. <i>Monstrum</i>	3	3	—	1	1	—	—	—	—	—
4. Medfödd svaghet. Bristande lungutvidgning. <i>Debitas congenita. Atelectasis pulmonum</i>	44	21	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Andra sjukdomar hos nyfödda. <i>Alii morbi neonatorum</i>	22	15	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	69	39	—	1	1	—	—	—	—	—
II. Ålderdomssjukdomar.										
6. Ålderdomsavtyning. <i>Marasmus senilis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Havandeskaps- och förlossningssjukdomar.										
9. Förlossningskramp. Konvulsioner. <i>Eclampsia</i> ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Barnsängsfeber. <i>Septichæmia puerperalis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Andra havandeskaps- och förlossningssjukdomar. <i>Alii morbi e graviditate et partu</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
IV. Infektions- och andra parasitära sjukdomar.										
12. Varfeber. <i>Septichæmia. Pyoseptichæmia</i>	—	1	—	—	—	2	—	1	—	—
13. Ros. <i>Erysipelas</i>	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—
15. Mässling. <i>Morbilli</i>	—	1	4	2	8	6	1	1	—	—
16. Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	—	—	—	2	1	1	1	—	—	—
17. Difteri. <i>Diphtheria</i>	—	—	—	2	10	15	13	17	4	—
Transport	—	4	4	7	19	24	15	19	4	—

och utom staden avlidna (efter ålder och kön).

Livnadsålder										Summa			Dödsorsakernas benämning	
0—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år	Okänd ålder	Man- kön	Kvinn- kön	Båda		
kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.					kv.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda.</i>	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	8	Missbildning.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44	21	65	Medfödd svaghet. Bristande lungutvidgning.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	15	37		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	70	40	110		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Ålderdomssjukdomar.</i>	
—	—	—	1	—	17	22	27	70	—	—	45	92	137	Ålderdomsavtyning.
—	—	—	1	—	17	22	27	70	—	—	45	92	137	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Havandeskaps- och förloss- ningssjukdomar.</i>
—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2	Förlossningskramp. Konvul- sioner.
1	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	7	7	7	Barnsängsfeber.
—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2	Andra havandeskaps- och för- lossningssjukdomar.
1	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	11	11	11	<i>Infektions- och andra para- sitära sjukdomar.</i>
—	3	1	1	1	1	2	—	1	—	5	9	14	Varfeber.	
1	1	—	1	2	1	3	—	—	—	3	9	12	Ros.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	10	23	Mässling.	
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	4	6	Skarlakansfeber.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27	34	61	Difteri.	
1	4	2	2	3	2	5	—	1	—	50	66	116		

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Transport	—	4	4	7	19	24	15	19	4	—
18. Kikhosta. <i>Pertussis</i>	4	2	3	4	10	7	—	—	—	—
19. Influensa. <i>Influenza epidemica</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21. Nervfeber. <i>Febris typhoides</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27. Epidemisk hjärnhinneinflammation. <i>Meningitis cerebrospinalis epidemica</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29. Tuberkulos. <i>Tuberculosis</i> :										
a) Lungsot. <i>Tuberculosis pulmonum</i>	1	1	1	1	4	8	7	6	9	1
b) Annan tuberkulos. <i>Tuberculosis organorum aliorum</i>	4	1	6	6	23	16	12	14	2	—
31. Strålsvampsjuka. <i>Actinomycosis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
33. Syfilis. <i>Syphilis</i> :										
a) Ärvd syfilis. <i>Syphilis hereditaria</i>	7	2	—	—	1	1	—	—	—	—
b) Förvärvad syfilis. <i>Syphilis acquisita</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38. Andra parasitära sjukdomar. <i>Aliae infectiones</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	17	10	14	18	57	56	34	39	15	1
V. Blodbildande organens och blodets sjukdomar.										
39. Leukemi. <i>Leuchemia</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41. Perniciös anemi. <i>Anæmia perniciosa</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
42. Blödningssjukdomar. <i>Morbi diathesis hæmorrhagice</i>	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
43. Andra blodsjukdomar. <i>Alii morbi sanguinis</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—
VII. Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.										
47. Sockersjuka. <i>Diabetes mellitus</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
48. Basedows sjukdom. <i>Morbus Basedowii</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50. Myxödem. <i>Myxoedema, cachexia thyreopriva</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
51. Andra ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar. <i>Aliae cachexiæ</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—

Levnadsålder										Summa			Dödsorsakernas benämning		
5—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder	Man- kön	Kvinn- kön		Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.					kv.
	1	4	2	2	3	2	5	—	1	—	50	66	116	Transport.	
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	13	30	Kikhosta.	
	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	2	3	Influensa	
	—	5	—	—	—	—	1	—	—	—	5	1	6	Nervfeber.	
	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	2	Epidemisk hjärnhinneinflammation.	
9	35	90	107	38	45	12	13	—	3	—	201	231	432	Tuberkulos: a) Lungsot.	
6	7	8	8	3	5	2	3	—	—	—	66	63	129	b) Annan tuberkulos.	
	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	Strålsvampsjuka.	
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	3	11	Syfilis.	
	—	—	—	2	4	1	—	—	—	—	3	4	7	a) Ärvd syfilis.	
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	b) Förvärvad syfilis.	
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Andra parasitära sjukdomar.	
5	43	107	117	46	58	18	23	1	5	—	354	384	738		
															<i>Blodbittlande organens och blodets sjukdomar.</i>
		1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2	2	Leukemi.
		1	1	3	2	—	2	—	—	—	4	5	9	9	Perniciös anemi.
		—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	2	Blödningssjukdomar.
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	2	Andra blodsjukdomar.
1	—	2	1	4	2	—	2	—	—	—	9	6	15	15	<i>Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.</i>
		1	1	2	2	—	2	—	1	—	3	7	10	10	Sockersjuka.
		—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	Basedows sjukdom.
		—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	1	Myxödem.
		—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	3	3	3	Andra ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.
—	1	2	2	3	—	4	—	1	—	—	3	12	15	15	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
VIII. Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar.										
52. Hjärnblödning. Hjärnuppmjukning. <i>Hæmorrhagia cerebri et meningum. Emollitio cerebri</i>	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—
53. Hjärnböld. Akut varig hjärnhinneinflammation. <i>Abscessus cerebri. Meningitis purulenta acuta</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54. Ryggmärgstvinsot. <i>Tabes dorsalis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55. Fallandesot. <i>Epilepsia</i>	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
56. Öroninflammation. <i>Otitis</i>	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
57. Andra nervsystemets sjukdomar. <i>Alii systematis nervosi morbi</i>	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—
Summa	—	1	1	—	2	2	—	2	—	—
IX. Sinnessjukdomar.										
58. Slöhet med förlamning. <i>Dementia paralytica</i> ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59. Andra sinnessjukdomar. <i>Insania</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
X. Cirkulationsorganens sjukdomar.										
60. Hjärtsäcksinflammation. <i>Pericarditis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
61. Akut hjärthinneinflammation. <i>Thromboendocarditis acuta</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
62. Kronisk hjärtsjukdom. <i>Endocarditis chronica. Vitium organicum cordis. Myocarditis chronica. Cardiosclerosis</i>	—	1	—	1	2	—	1	1	1	—
63. Kronisk blodkärslssjukdom. <i>Arteriosclerosis. Aneurysma</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64. Blodpropp. <i>Thrombosis. Embolia</i>	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
65. Andra cirkulationsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum circulationis morbi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	2	—	1	2	—	1	1	1	—

Vnadsålder										Summa			Dödsorsakernas benämning		
0—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön		Kvinn- kön	Båda
kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.					
—	—	1	3	6	12	18	4	4	—	—	19	31	50	<i>Nervsystemets och sinnes- organens sjukdomar.</i>	
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	—	2	Hjärnblödning. Hjärnuppmyk- ning.	
—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	2	Hjärnböld. Akut, varig hjärn- hinneinflammation.	
—	1	1	—	1	—	1	—	—	—	—	2	4	6	Ryggmärgstvinsot.	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	2	4	Fallandesot.	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	2	4	Öroninflammation.	
—	—	1	4	—	2	—	—	1	—	—	7	4	11	Andra nervsystemets sjukdo- mar.	
—	1	3	8	8	16	20	4	5	—	—	33	42	75		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Sinnessjukdomar.</i>	
—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	4	—	4	Slöhet med förlamning.	
—	3	2	2	—	13	9	3	8	—	—	21	19	40	Andra sinnessjukdomar.	
—	4	2	5	—	13	9	3	8	—	—	25	19	44		
—	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	1	2	3	<i>Cirkulationsorganens sjukdomar.</i>	
—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	2	Hjärtsäcksinflammation.	
—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	2	Akut hjärthinneinflammation.	
2	8	18	14	16	35	30	4	21	—	—	69	91	160	Kronisk hjärtsjukdom.	
—	—	—	3	3	49	24	15	19	—	—	67	46	113	Kronisk blodkärllssjukdom.	
—	—	—	2	3	7	11	1	11	—	—	10	26	36	Blodpropp.	
—	—	—	—	5	4	14	—	3	—	—	4	22	26	Andra cirkulationsorganens sjukdomar.	
2	8	18	21	28	95	81	20	54	—	—	152	188	340		

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
XI. Andningsorganens sjukdomar.										
66. Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
67. Akut luftrörsinflammation. <i>Bronchitis acuta</i>	13	7	6	3	3	2	—	—	—	—
68. Kronisk luftrörsinflammation. <i>Bronchitis chronica</i>	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
69. Akut lunginflammation. <i>Pneumonia acuta</i>	4	8	8	1	7	5	1	2	—	—
70. Lungbrand. <i>Gangræna pulmonum</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
71. Andra andningsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum respirationis morbi</i>	3	5	2	6	11	4	—	—	—	1
Summa	20	20	17	11	21	11	1	2	1	—
XII. Matsmältningsorganens sjukdomar.										
72. Akut mag- och tarminflammation. <i>Gastroenteritis acuta</i>	7	14	7	6	2	1	—	1	—	—
73. Kronisk mag- och tarminflammation. <i>Gastroenteritis chronica</i>	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
74. Mag- och tarmsår. <i>Ulcus ventriculi et duodeni</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
75. Tarmhinder. <i>Ileus</i>	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
76. Tarmbräck. <i>Hernia intestinalis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
77. Blindtarmsinflammation. <i>Appendicitis</i>	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—
78. Kronisk leverinflammation. <i>Hepatitis interstitialis chronica. Cirrhosis hepatis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
79. Gallsten. <i>Cholelithiasis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
80. Andra matsmältningsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum digestionis morbi</i>	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Summa	8	14	8	6	3	3	1	2	—	—
XIII. Urinorganens sjukdomar.										
81. Akut njursjukdom. <i>Nephritis acuta</i>	1	—	—	—	2	—	—	—	—	1
82. Kroniskt njurlidande. <i>Nephritis chronica. Morbus Brightii</i>	1	—	—	—	—	—	—	2	2	—
83. Inflammation i urinvägarna. <i>Cystopyelonephritis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
85. Andra urinorganens sjukdomar. <i>Alii organorum uropoëticorum morbi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	2	—	—	—	2	—	—	2	3	—

Åldersgrupper											Summa			Dödsorsakernas benämning	
0—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder	Man-kön	Kvinn-kön	Båda		
kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.					
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Andningsorganens sjukdomar.</i> Lungsäcksinflammation. Akut luftrörsinflammation. Kronisk luftrörsinflammation. Akut lunginflammation. Lungbrand.	
1	2	—	1	—	—	1	—	—	—	—	3	3	6		
—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	22	15	37		
—	—	—	—	3	3	6	1	1	—	—	5	10	15		
—	10	5	17	15	14	18	8	7	—	—	69	61	130		
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1		
—	—	—	2	2	10	10	1	2	—	—	30	30	60	Andra andningsorganens sjukdomar.	
1	12	5	21	20	27	38	10	10	—	—	130	119	249	<i>Matsmältningsorganens sjukdomar.</i> Akut mag- och tarminflammation. Kronisk mag- och tarminflammation. Mag- och tarmsår. Tarmhinder. Tarmbräck. Blindtarmsinflammation. Kronisk leverinflammation. Gallsten. Andra matsmältningsorganens sjukdomar.	
1	—	2	1	3	1	1	—	—	—	—	18	31	49		
—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	—	3	2	5		
—	2	3	7	7	2	4	1	—	—	—	12	14	26		
—	—	1	1	—	2	4	—	—	—	—	3	6	9		
—	—	—	—	—	4	2	1	1	—	—	5	3	8		
—	—	—	2	1	—	—	—	1	—	—	4	3	7		
—	—	—	3	—	2	—	—	—	—	—	5	—	5		
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1		
—	—	2	1	—	1	1	—	1	—	—	2	5	7		
1	2	8	15	11	14	13	2	4	—	—	53	64	117		<i>Urinorganens sjukdomar.</i> Akut njursjukdom. Kroniskt njurlidande. Inflammation i urinvägarna. Andra urinorganens sjukdomar.
—	—	—	1	2	—	2	—	—	—	—	5	5	10		
2	9	6	12	13	11	21	2	4	—	—	37	50	87		
—	—	1	—	1	1	2	1	—	—	—	2	4	6		
—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	2	2	4		
2	9	8	14	17	13	25	3	4	—	—	46	61	107		

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
XIV. Könnsorganens sjukdomar.										
86. Blåskörtelförstoring. <i>Hypertrophia prostatae</i> ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
XV. Ledgångarnes och bensystemets sjukdomar.										
89. Akut ledgångsreumatism. <i>Polyarthriti s rheumatica acuta</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
90. Beninflammation. Ledinflammation. <i>Osteomyelitis. Arthritis purulenta</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
91. Engelska sjukan. <i>Rachitis</i>	—	—	1	4	3	—	—	—	—	—
Summa	—	—	1	4	3	—	—	—	—	—
XVI. Hudsjukdomar.										
94. Andra hudsjukdomar. <i>Alii systematis cutanei morbi</i>	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
XVII. Svulster.										
95. Kräfta. <i>Carcinoma:</i>										
a) Magkräfta. <i>Carcinoma ventriculi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) Tarmkräfta. » <i>intestini</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
c) Bröstkörtelkräfta. » <i>mammæ</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
d) Livmoderkräfta. » <i>uteri</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
e) Kräfta i andra organ. <i>Carcinoma organorum aliorum</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
96. Sarkom. <i>Sarcoma</i>	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
97. Svulster av andra slag. <i>Tumores alii</i>	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Summa	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1

Dödsårsaker										Summa			Dödsorsakernas benämning		
5—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön		Kvinn- kön	Båda
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
—	—	—	—	2	—	3	—	1	—	—	—	6	—	6	<i>Könsorganens sjukdomar.</i>
—	—	—	—	2	—	3	—	1	—	—	—	6	—	6	Blåskörtelförstoring.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Ledgångarnes och bensystems sjukdomar.</i>
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Akut ledgångsreumatism.
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Beninflammation. Ledinflammation.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	8	Engelska sjukan.
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	4	6	10	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Hudsjukdomar.</i>
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	Andra hudsjukdomar.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Skulster.</i>
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Kräfta.
—	1	—	7	7	22	22	3	4	—	—	—	33	33	66	a) Magkräfta.
—	—	1	3	2	5	8	1	1	—	—	—	9	12	21	b) Tarmkräfta.
—	—	1	—	8	—	7	—	2	—	—	—	—	18	18	c) Bröstkräfta.
—	—	4	—	8	—	4	—	2	—	—	—	—	18	18	d) Livmoderkräfta.
—	—	1	4	11	17	17	—	3	—	—	—	21	32	53	e) Kräfta i andra organ.
—	—	—	2	—	1	1	—	1	—	—	—	4	3	7	Sarkom.
—	1	1	1	3	2	2	—	1	—	—	—	5	8	13	Svulster av andra slag.
—	2	8	17	39	47	61	4	14	—	—	—	72	124	196	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidna											
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
XVIII. Våldsam död.												
98. Olyckshändelse. <i>Casus mortiferi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Drunkning. <i>Submersio</i>	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	2	—
3. Förbränning. <i>Combustio</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
7. Kvävning. <i>Suffocatio</i>	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
8. Kross- och brottskador. <i>Contusio, Laceratio, Fractura:</i>												
a) Explosion	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) 1. Järnvägsskada	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
2. Automobilskada	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
3. Spårvägsskada	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
c) Maskinskada	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
d) Fall	—	—	—	—	2	2	1	—	—	—	—	—
e) Andra kross- och brottskador	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Stick-, skär-, hugg- och skottsår. <i>Vulnus</i>	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
99. Själv mord. <i>Suicidium:</i>												
Hängning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dränkning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skottsår	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Strypning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gift, frätande ämne (karbol)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	1	—	—	2	3	4	2	1	1	2	—
Summa	<u>117</u>	<u>91</u>	<u>41</u>	<u>41</u>	<u>93</u>	<u>77</u>	<u>41</u>	<u>51</u>	<u>23</u>	<u>26</u>	<u>54</u>	<u>5</u>
	208		82		170		92		49		105	

Dödsårsaker										Summa			Dödsorsakernas benämning
20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- køn	Kvinn- køn	Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
													<i>Våldsamt död.</i>
													Olyckshändelse.
3										6	2	8	Drunkning.
											2	2	Förbränning.
1										1	2	3	Kvävning.
		1								1		1	Kross- och brottskador.
			1							1	1	2	Explosion.
													Järnvägsskada.
										1		1	Automobilskada.
1	1	1		1						3	1	4	Spårvägsskada.
1		1	1							2	1	3	Maskinskada.
1	2	5	1	1	1					10	6	16	Fall.
2		2								4		4	Andra kross- och brottskador.
		1								2		2	Stick-, skär-, hugg- och skottsår.
2		2	1	2	1					6	2	8	Självdöd.
					1						1	1	Hängning.
4		2								6		6	Dränkning.
				1						1		1	Skottsår.
													Strypning.
			1								1	1	Gift, frätande ämne (karbol).
5	3	15	5	5	3					44	19	63	
3	185	171	192	268	301	75	175			1046	1190	2236	
348		363		569		250				2236			

Tab. 17. Dödsorsakerna år 1917 bland i Göteborg kyrkoskrivna inom

Dödsorsaker	Januari			Februari			Mars			April			Maj			Juni			Ju		
	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a
Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda	6	1	7	7	3	10	7	3	10	6	4	10	11	1	12	6	3	9	2		
Ålderdomssjukdomar	3	9	12	8	9	17	7	11	18	4	9	13	7	10	17	1	9	10	2	1	
Havandeskaps- o. förlossningssjukdomar	—	2	2	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Infektions- o. andra parasitära sjukdomar	33	25	58	38	34	72	29	35	64	27	37	64	48	53	101	32	35	67	18	3	
Blodbildande organens och blodets sjukdomar	3	—	3	2	—	2	—	1	1	2	1	3	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Ännesomsättnings- m. fl. sjukdomar ...	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	—	—	—	3	3	1		
Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar	3	7	10	3	2	5	1	2	3	2	3	5	3	4	7	2	4	6	9		
Sinnessjukdomar	1	1	2	2	—	2	2	—	2	5	2	7	2	2	4	2	1	3	2		
Cirkulationsorganens sjukdomar	16	19	35	14	33	47	21	19	40	14	12	26	13	20	33	15	10	25	6		
Andningsorganens sjukdomar	14	23	37	13	23	36	23	12	35	18	13	31	19	9	28	8	5	13	4		
Matsmältningsorganens sjukdomar	5	5	10	5	4	9	7	3	10	6	3	9	7	8	15	—	10	10	3		
Urinorganens sjukdomar	2	5	7	2	9	11	5	5	10	5	5	10	8	6	14	5	4	9	4		
Könsorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	2	—	2	1	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Ledgångarnes o. bensystemets sjukdomar	2	1	3	1	3	4	—	—	—	—	1	1	1	1	2	—	—	—	—	—	—
Hudsjukdomar	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Svulster	8	12	20	5	9	14	7	5	12	5	4	9	7	14	21	3	8	11	3		
Väldsam död: olyckshändelse	2	1	3	1	2	3	2	—	2	2	1	3	2	2	4	3	—	3	3		
själv mord	1	—	1	2	—	2	2	—	2	1	1	2	1	2	3	2	—	2	—	—	—
Summa	99	113	212	103	132	235	115	97	212	98	97	195	130	134	264	79	92	171	57	1	

staden avlidna; (fördelade efter sina huvudgrupper på månader och kvartal).

År	September			Oktober			November			December			Kvartal												Summa				
	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	1:sta			2:dra			3:dje			4:de			m.	kv.
1891	5	6	3	9	7	2	9	2	6	8	6	5	11	20	7	27	23	8	31	12	11	23	15	13	28	28	70	39	109
1892	7	2	4	6	2	2	4	2	2	4	6	8	14	18	29	47	12	28	40	5	23	28	10	12	22	45	92	137	
1893	—	—	1	1	—	2	—	2	—	2	—	—	—	—	3	3	—	1	1	—	4	4	—	4	4	—	12	12	
1894	63	21	20	41	22	27	49	23	25	48	29	30	59	100	94	194	107	125	232	73	83	156	74	82	156	354	384	738	
1895	1	—	—	1	1	2	—	—	—	—	2	2	5	1	6	2	2	4	1	—	1	1	3	4	9	6	15		
1896	3	—	1	1	—	2	1	1	2	—	—	—	—	—	2	2	—	4	4	2	3	5	1	3	4	3	12	15	
1897	4	—	5	5	2	6	8	4	2	6	2	2	4	7	11	18	7	11	18	11	10	21	8	10	18	33	42	75	
1898	3	3	3	6	1	4	5	2	2	4	1	3	4	5	1	6	9	5	14	7	4	11	4	9	13	25	19	44	
1899	23	7	9	16	8	8	16	11	14	25	17	19	36	51	71	122	42	42	84	23	34	57	36	41	77	152	188	340	
1900	5	3	1	4	7	6	13	8	8	16	10	10	20	50	58	108	45	27	72	10	10	20	25	24	49	130	119	249	
1901	15	3	6	9	4	5	9	4	3	7	3	4	7	17	12	29	13	21	34	12	19	31	11	12	23	53	64	117	
1902	10	3	6	9	2	5	7	1	4	5	5	5	10	9	19	28	18	15	33	11	13	24	8	14	22	46	61	107	
1903	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	2	—	2	1	—	1	1	—	1	6	—	6	
1904	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	4	7	1	2	3	—	—	—	—	—	—	4	6	10	
1905	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	3	3	
1906	24	6	12	18	5	10	15	4	8	12	8	14	22	20	26	46	15	26	41	20	40	60	17	32	49	72	124	196	
1907	5	—	2	2	6	2	8	2	1	3	5	1	6	5	3	8	7	3	10	6	5	11	13	4	17	31	15	46	
1908	—	2	—	2	2	—	2	—	1	1	—	—	—	5	—	5	4	3	7	2	—	2	2	1	3	13	4	17	
Summa	169	56	74	130	70	82	152	64	79	143	92	104	196	317	342	659	307	323	630	196	260	456	226	265	491	1,046	1,190	2,236	

Tab. 18. Dödsorsakerna år 1917 bland i Göteborg kyrkoskrivna, fördelade på församlingar.

	Domkyrkan	Vasa	Christine	Haga	Annedal	Masthugget	Oskar Fredriks	Karl Johans	Gamlestadens	Lundby	Tyska	Arbets och försörjn. o. d	Summa
Medfödd svaghet.....	2	5	10	2	3	11	7	10	5	9	—	1	65
Ålderdomsavtyning.....	18	19	4	19	9	6	16	8	5	7	1	22	134
Infektionssjukdomar	47	80	48	53	62	46	95	85	62	89	1	54	722
Blodbildande organens och blodets sjukdomar	2	—	2	—	2	—	3	3	—	2	—	—	14
Kroniska förgiftningssjukdomar	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Ämnesomsättningssjukdomar	1	3	1	—	3	—	—	3	2	—	—	—	13
Hjärnblödning	2	11	4	5	6	—	6	4	4	6	—	2	50
Sinnessjukdomar.....	—	5	—	1	—	1	1	—	1	1	—	30	40
Cirkulationsorganens sjukdomar	21	34	20	21	19	10	27	36	21	15	—	45	269
Andningsorganens sjukdomar	16	24	12	15	16	11	17	23	15	24	—	10	183
Matsmältningorganens sjukdomar	5	5	3	5	5	6	5	13	6	5	—	3	61
Urinorganens sjukdomar	12	17	9	9	7	8	8	9	4	8	1	4	96
Engelska sjukan	—	2	—	—	—	—	2	1	3	—	—	—	8
Kräfta (alla former)	23	22	5	20	22	5	17	23	5	15	—	15	172
Våldsamt död: olyckshändelse	3	6	6	5	2	4	5	5	5	5	—	—	46
självmod	2	5	—	1	1	—	3	2	2	—	—	—	16
Övriga dödsorsaker	23	38	18	29	35	11	42	44	20	19	—	26	305
Summa	177	276	142	185	193	119	254	269	160	205	3	212	2,195

Tab. 19. Dödsorsakerna bland i Göteborg kyrkoskrivna, som år 1917 avlidit utom staden.

	De avlidnas levnadsålder												Summa												
	0—6 månader		6—12 månader		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Mankön	Kvinnkön	Båda
	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.			
Bildningsfel. Sjukdomar hos nyfödda	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	6
Ålderdomssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	1	6
Infektionssjukdomar	1	—	3	1	—	—	—	—	—	—	3	14	17	—	—	—	—	—	—	—	—	21	24	45	
Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.....	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3	
Nervsystemets o. sinnesorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	9	
Sinnessjukdomar.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	1	6	
Cirkulationsorganens sjukdomar.....	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	10	18	
Andningsorganens sjukdomar	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	11	16	
Matsmältningsorganens sjukdomar	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	2	8	
Urinorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	4	
Ledgångarnes och bensystemets sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3	
Svulster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5	8	
Våldsamt död: olyckshändelse.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
själv mord	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ej uppgiven dödsorsak	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	7	4	2	2	4	7	—	2	4	2	11	3	53	28	17	11	13	16	2	4	—	113	79	192	

Tab. 20. Dödsorsakerna år 1917 bland i Göteborg sig uppehållande främlingar.

	De avlidnas levnadsålder														Summa										
	0—6 månader		6—12 månader		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Mankön	Kvinnkön	Båda
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.			
Bildningsfel. Sjukdomar hos nyfödda	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3
Ålderdomssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Infektionssjukdomar	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	5	9
Ämnesomsättningens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Cirkulationsorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Andningsorganens sjukdomar	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Urinorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Svulster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Våldsam död: olyckshändelse	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
själv mord	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	3	1	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	2	7	4	1	—	—	—	—	—	—	16	12	28

L. P. I. N. Göteborgs stads och länshälsöves förhållanden 1917

Tab. 21. Jämförande översikt av antalet dödsfall i folksjukdomarna samt några andra sjukdomar i Göteborg åren 1908—1917.

	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	Medeltal för de 10 åren
Smittkoppor.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mässling	21	41	74	18	2	29	61	—	15	23	28
Skarlakansfeber.....	7	10	7	6	3	12	8	10	8	6	8
Fläcktyfus.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tarmtyfus.....	30	13	9	9	8	26	5	9	3	6	12
Rödsot	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—
Epidemisk influensa	30	5	8	3	2	7	1	24	15	3	10
Epidemisk hjärnfeber.....	—	—	—	—	9	22	4	24	4	2	6
Kikhosta	52	28	39	20	41	23	23	35	20	30	31
Difteri och strypsjuka	36	35	53	47	46	30	43	84	44	61	48
Varfeber	13	16	18	21	17	19	18	30	41	14	22
Barnsängsfeber	3	2	3	2	—	5	3	2	4	7	3
Lungdot	377	363	397	323	367	358	365	406	370	432	376
Lufttrörsinflammation, akut och kronisk.....	119	82	97	74	89	59	87	74	60	52	79
Lunginflammation.....	146	139	201	151	146	113	90	119	127	130	136
Inflammation i mage o. tarmar, akut o. kronisk	111	66	86	63	53	85	119	54	50	54	74

Olägenhetens natur	Antal behandlade lägenheter.					Resultatet av bostadsinspektionens verksamhet 1917.				Ärendet överlämnat till annan myndighet.						
	Nyttillkomna.					Missförhållandena				Ärendet						
	Summa behandlade lägenheter.					avhjälpta.				kvar till följande år.						
	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	delvis avhjälpta.		ej avhjälpta.		avfört		tills vidare.				
Fukt, alla slag	116	83	62	79	81	14	95	48	37	10	29	57	9	73	12	10
Otillr. isolering el. bristfällig bostadsbeskaffenhet	58	32	29	31	24	12	36	19	8	9	22	6	8	26	3	7
Bristande ekötisel	47	28	19	20	35	2	37	15	21	1	5	31	1	25	9	3
Nybyggnadsfukt	8	8	22	14	26	22	22	14	8	—	2	20	—	22	—	—
Hussvamp	3	12	4	1	10	—	10	2	3	5	4	—	6	2	6	2
Bristande dager	6	13	13	15	38	5	43	36	5	2	38	3	2	43	—	—
Bristfälliga eldstäder och röckanaler	—	—	—	—	8	—	8	7	1	—	7	1	—	8	—	—
Otillräcklig leverans av centralvärme (specifk. saknas för föreg. år)	7	17	73	24	205	2	207	147	4	56	147	4	56	156	—	51
Bristfälliga ventilationsanordningar	12	8	2	46	64	—	64	52	9	3	60	1	3	61	—	3
Bristfälliga avloppsledningar	6	3	1	2	10	—	10	10	—	—	10	—	2	10	—	—
Bristfälliga gas- och vattenledningar	3	2	6	3	2	—	2	2	—	—	2	—	—	2	—	—
Bristfälliga eller otillräckliga avträden	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Arsenikförekost	22	17	43	10	18	2	20	10	2	8	11	1	8	14	5	1
Bofällighet	54	30	224	205	289	57	346	218	20	108	233	4	109	253	3	90
Bristande underhåll	5	11	4	2	10	—	10	3	6	1	6	3	1	6	3	1
Ohyra, rättor	23	16	17	7	14	1	15	10	4	1	3	10	2	13	1	1
Osnysighet	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Smittofara	13	9	2	5	4	—	4	3	1	—	2	2	2	4	—	—
Stank, osund luft inom lägenheten	13	18	17	5	6	—	6	5	3	1	2	3	1	5	—	1
Överbefolkning	26	24	36	39	33	2	35	24	6	4	18	12	4	31	—	3
Olägenheter från omgivningen	4	10	3	2	2	—	2	1	—	1	1	—	1	2	—	—
Kyla	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hetta	6	5	9	7	8	1	9	4	2	3	3	3	3	6	—	3
Buller	2	1	2	8	4	—	4	3	1	—	4	—	—	4	—	—
Os och inrökning	12	6	15	22	18	1	19	16	3	—	10	9	—	19	—	1
Stank, osund luft	1	1	7	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Reparation	16	35	34	21	32	1	33	17	1	15	16	3	14	15	18	—
Olaglignit använda utrymmen	1	5	—	—	—	—	—	6	—	—	5	1	7	5	8	—
Olaglignit portvaktsrum	11	16	17	3	13	—	13	6	—	7	5	1	7	5	8	—
Bostad i källare och å vind	4	14	17	10	9	1	10	6	—	4	5	1	4	6	4	—
Mörka utrymmen	4	11	7	10	6	2	8	5	1	4	6	1	3	4	6	—
Andra olagliga utrymmen	4	11	7	10	6	2	8	4	—	4	4	—	4	5	1	2
Andra slag av missförhållanden	11	17	24	18	26	—	26	26	—	—	—	—	—	26	—	—
Förfrågningar	13	18	4	7	13	—	13	—	—	—	—	—	—	13	—	—
Klagomålet obefogat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	346	346	573	499	869	86	955	598	99	218	592	104	219	740	49	165

6000172004

Göteborgs universitetsbibliotek

